

TARTU ÜLIKOOL
ÕIGUSTEADUSKOND
Eraõiguse osakond

Silver Sõrmus

**DIGIÜHISKONNA DIREKTIIVIS SÄTESTATUD TEKSTI- JA ANDMEKAEVE
ERANDI AUTORIÕIGUSLIKUD VÄLJAKUTSED**

Magistritöö

Juhendaja
prof Aleksei Kelli

Tallinn
2020

SISUKORD

SISSEJUHATUS	3
1. TEKSTI- JA ANDMEKAEVE ERAND.....	8
1.1. Teksti- ja andmekaeve iseloomustus ja läbiviimine	8
1.2. Teksti- ja andmekaeve kollisioon autoriõigusega ning selle ületamine	14
1.3. Digiühiskonna direktiivis sätestatud teksti- ja andmekaeve erand.....	20
2. JUURDEPÄÄS ANDMEMATERJALILE JA TAKISTAVAD PIIRANGUD.....	26
2.1. Seaduslik juurdepääs	27
2.2. Lepinguline piiramine.....	32
2.3. Tehniline piiramine.....	37
3. ANDMEKOGU JA TULEMUSEGA SEONDUVAD ÕIGUSLIKUD KÜSIMUSED.....	44
3.1. Andmekogu säilitamine	44
3.2. Andmekogu jagamine	47
3.3. Teksti- ja andmekaeve tulemus	52
KOKKUVÕTE	58
COPYRIGHT CHALLENGES OF TEXT AND DATA MINING EXCEPTION PROVIDED IN THE DSM DIRECTIVE	64
KASUTATUD LÜHENDID	70
KASUTATUD KIRJANDUS.....	71
KASUTATUD ÕIGUSAKTID	76
KASUTATUD KOHTUPRAKTIKA.....	77

SISSEJUHATUS

Infoühiskonna väärtuslikem vara on andmed.¹

Eesti õiguskirjanduses on juba mitu aastat tagasi tõstatatud diskussioon, kas infoühiskond on lihtsalt nimi või on ühiskonna loomus tõepoolest muutunud. Diskussiooni algataja leiab, et ühiskonna loomuse leidmiseks peab vaatama, kuidas informatsiooni- ja kommunikatsioonitehnoloogia on muutnud normide ja väärtuste alussüsteemi.²

Informatsioon oli vaba, kuniks avastati, et informatsiooni ja võimu vahel on lahutamatu side. Selline tähelepanek kannab olulist mõtet ka autoriõiguses, sest autoriõiguse algne kontseptsioon pidi autoritele tagama absoluutse ainuõiguse.³ Aegade jooksul aga on ühiskond mõistnud, et autoriõiguse ei ole loomuõiguse väljendus, mis annab õiguste omajatele peaaegu absoluutse õiguse, vaid autoriõiguse ülesandeks on otsida tasakaalu vastastikuste huvide vahel. Ühel pool on autorid, kes sooviksid oma teostele tugevaimat kaitset ning parimaid võimalusi olla oma intellektuaalse loominguga eest tasustatud. Samas on teisel pool avalik huvi pääseda ligi autori tööle ja selles olevale informatsioonile. Need huvid on ajas muutuvad ning vajavad adaptatsioone – erilist tähelepanu tuleks pöörata erandite ja piirangute olemusele ja ulatusele.⁴

2019. aasta kevadel võeti vastu Euroopa Parlamendi ja nõukogu direktiivi EL 2019/790, mis käsitleb autoriõigust ja autoriõigusega kaasnevaid õigusi digitaalsel ühtsel turul⁵ (edaspidi digiühiskonna direktiiv või DÜD). Direktiiv, sätestab muuhulgas esimest korda Euroopa Liidus teksti- ja andmekäitvõtte olemuse ning selle autoriõigusliku erandi kasutamise tingimused. Selle tulemusena on teadusorganisatsioonidel ja kultuuripärandiasutustel võimalik teostada teksti- ja andmekäitvõtte, reprodutseerides ja tehes väljavõtteid autoriõiguslikult kaitstavatest ja *sui generis* andmebaasidest, teostest ning ajakirjandusväljaannetest. Andmed ja nende töötlemise vajadus on osaliselt tõrjunud vankumatu autori õiguste kaitse – kindlasti on see argument infoühiskonna kui uue ühiskonna korra toetamise kohta.

¹ Autor avalikustamata. The world's most valuable resource is no longer oil, but data. – The Economist 06.05.2017

² Rosentau, M. *E-tempora, e-mores*. – Juridica 2015/II, lk 138

³ Cabrera Blazquez, F. J., Cappello, M., Fontaine, G., Valais, S. Exceptions and limitations to copyright, IRIS Plus (European Audiovisual Observatory, 2017). Arvutivõrgus: <https://rm.coe.int/iris-plus-2017-1-exceptions-and-limitations-to-copyright/168078348b> (03.03.2020)

⁴ Jütte, J. B. *Reconstructing European Copyright Law for the Digital Single Market: Between Old Paradigms and Digital Challenges*. Baden-Baden: Nomos, 2017, lk 60

⁵ Euroopa Parlamendi ja nõukogu direktiiv (EL) 2019/790, 17. aprill 2019, mis käsitleb autoriõigust ja autoriõigusega kaasnevaid õigusi digitaalsel ühtsel turul ning millega muudetakse direktiive 96/9/EÜ ja 2001/29/EÜ. ELT L 130, 17.5.2019, p. 92–125

Tehnoloogia on autorite ja avalikkuse huvi vahel balanssi muutnud – informatsiooni on rohkem ning avalikkusel on lihtsam sellele juurde pääseda. Autorite huvi on jäänud samaks, kuid võrreldes ajaga, kui kaitstavateks teosteks olid raamatud ja muusikapalad, on tehnoloogia areng autorite teoste kaitsmist raskendanud. Teksti- ja andmekaeve erand on avalikkuse huve teeniv muudatus Euroopa Liidu autoriõiguses, mis lubab kolmandatel isikutel saada osa tehnoloogia arengust ja võimalustest ekspuaterides autorite loomingut. Kuigi DÜD artiklis 4 kehtestatud erand on suunatud igähele, on Euroopa Liidus kehtestavate erandite põhiliseks eesmärgiks teenida teaduse huve.

Varasemalt on Euroopas teksti- ja andmekaevet sooritatud tuginedes üldjuhul infoühiskonna direktiivis⁶ sätestatud teadustöö erandile. 2001. aastal sätestatud teadustöö erand infoühiskonna direktiivis ei ole kohandatud aga tehnoloogiapõhiste lahenduste jaoks ning seepärast soovib Euroopa Liit liikmesriikidel reguleerida tulevikku vaatavalt ning laiapõhjaliselt teksti- ja andmekaeve erand oma liikmesriigi õiguses.

Eestis on andmekaeve erand olnud jõus alates 2017. aasta algusest, kuid mitte sellises ulatuses nagu hetkel digiühiskonna direktiiv selle sätestab. Eestil tuleb üle võtta digiühiskonna direktiivis sätestatud erand 2021. aasta 7. juuniks.

Infoühiskonna ja digitaalse tehnoloogia arenguga on arenenud ka teose ja muude kaitstud materjalide kasutusviisid ja ärimudelid.⁷ Teadusuuringute, innovatsiooni, hariduse ja kultuuripärandi säilitamise valdkonnas võimaldab digitehnoloogia uusi kasutusviise nagu näiteks teksti- ja andmekaevetehnoloogiad.⁸

Teksti- ja andmekaevetehnoloogiad võimaldavad uurida erinevaid teadusvaldkondi. Keskne väljakutse infoühiskonnas on kasutada tänapäevaseid tööriistu ehitamiseks tulevikku vaatavaid teenuseid või tooteid – andmekaeve on täiuslik tööriist uute toodete või teenuste loomisel. Kas digiühiskonna direktiivis olev erand aga seda ka selliselt võimaldab?

Magistritöö uurib digiühiskonna direktiivist tuleneva teksti- ja andmekaeve erandi autoriõiguslikke väljakutseid. Eelkõige on õiguslike probleemidena üles kerkinud andmematerjalile seadusliku juurdepääsu nõue ning sellega seoses lepingulise ja tehnilise piirangu seadmine, andmekaeveks kasutatava andmekogu säilitamine ja selle jagamine teadlaste vahel. Samuti on autoriõiguslikult lahtine küsimus, kas teksti- ja andmekaeve tulemus on tuletatud teos. See teema on aktuaalne, kuna digiühiskonna direktiiviga sätestatud teksti- ja

⁶ Euroopa Parlamendi ja nõukogu direktiiv 2001/29/EÜ, 22. mai 2001, autoriõiguse ja sellega kaasnevate õiguste teatavate aspektide ühtlustamise kohta infoühiskonnas. EÜT L 167, 22.06.2001, 10-19

⁷ DÜD, põhjenduspunkt 11

⁸ DÜD, põhjenduspunkt 5

andmekaeve erandid tuleb ka Eesti õigusloomesse üle võtta 2021. aasta suveks. Magistritöö eesmärgiks on identifitseerida kehtestatud erandi rakendamisel kerkivaid autoriõiguslike probleeme ning leida vastus küsimusele, kas DÜD artiklis 3 toodud säte vastab infoühiskonna vajadustele, arvestades muutunud vahekorda autorite ja avaliku huvi vahel, võimaldades seeläbi teadusorganisatsioonidel ja kultuuripärandiasutustel viia õiguskindlamalt läbi teksti- ja andmekaevet. Vajalikes kohtades teeb autor ettepanekuid, kuidas õigusloomet oleks vajalik muuta.

Autor püstitab järgmised hüpoteesi:

- 1) artikliga 3 kehtestatava erandi rakendamisel kehtib õigustatud isikule printsiip õigus lugeda on õigus teha andmekaevet (*the right to read is the right to mine*);
- 2) isik, kellel on teose või muu materjali kasutuseks täielik õigus, võib teksti- ja andmekaeve tegemist piirava tehnilise kaitsemeetme iseseisvalt eemaldada;
- 3) andmekaeveks kasutatud andmestikku, kaasaarvatud autoriõigusega kaitstavaid osasid, on võimalik teadlaste vahel jagada;
- 4) teksti- ja andmekaeve tulemuse käsitlemine tuletatud teosena sõltub sellest, kuivõrd andmekaeveks kasutatavad autoriõiguse ja autoriõigusega kaasnevate õigustega kaitstavad objektid ja nende osad on andmekaeve tulemusena loodud objektis;
- 5) kui andmekaeve tulemus on tuletatud teos, siis on oluline küsida algteose autoriõiguse ja kaasnevate õiguste (nt esitajaõiguste) omajatel luba nende teoste ja kaasnevate õiguste objektide kasutamiseks;
- 6) andmekaeve läbiviimist võib käsitleda selle läbiviija intellektuaalse panusena ning sõltuvalt andmekaeve väljundist võib see olla kaitstav autoriõigusega.

Autor keskendub hüpoteesidele vastuseid otsides eelkõige järgmistele uurimisküsimusele: mida kujutab endast teksti- ja andmekaeve infoühiskonnas; kas ja milliseid autoriõigusi ja kaasnevate õiguste objekte teksti- ja andmekaeve riivab; kuidas ületada kollisiooni autoriõiguse ning teksti- ja andmekaeve vahel; mis eesmärgil reguleeriti teksti- ja andmekaeve Euroopa Liidu tasandil; millised on erandi rakendamise eeldused; kuidas suhestub digiühiskonna direktiivis sätestatud erand Eesti õigusega; mida tähendab seaduslik juurdepääs andmematerjalile ning kust selline mõiste pärineb; kuidas mõjutavad juurdepääsu tehnilised ja lepingulised piirangud; kas ja kuidas on andmekogu säilitamine lubatud; kas andmekogu tohib jagada teadlaste vahel; mis on teksti- ja andmekaeve tulemuse õiguslik režiim.

Magistritöö on jaotatud kolme peatükki. Töö esimeses peatükis analüüsib autor teksti- ja andmekaeve olemust ja eesmärki andmekaeve regulatsiooni kontekstis. Teises peatükis keskendub autor digiühiskonna direktiivist tulenevale seadusliku juurdepääsu eeldusele, lepinguliste piirangute sättele ning tehniliste kaitsemeetmete regulatsioonile EL õiguses. Töö kolmandas peatükis uurib autor andmekogudele ja teksti- ja andmekaeve tulemusele kohaldatavat õigusliku režiimi.

Käesoleval magistritöö teemal ei ole autori teada Eestis varasemalt magistritööd ega doktoritööd kirjutatud. Teadustöö tasemel on antud teemat uuritud keeleandmete kontekstist. Eesotsas Tartu Ülikooli teadlastega on mitmete teadustöödega uuritud keeleandmetele kohalduvat õiguslikku režiimi ja keelemudeli arendamist rakendades EL õiguses sätestatud autoriõiguslike erandeid teksti- ja andmekaeve tegemisele.^{9,10} Siiski puudub õiguskirjanduses digiühiskonna direktiivis sätestatud teksti- ja andmekaeve erandi põhjalik analüüs.

Magistritöö tasemel on teksti- ja andmekaeve õiguslikke probleeme 2018. aastal lahanud Elena Rattur oma magistritöös „Raamatukogude digitaalsetes kogudes teksti- ja andmekaeve tegemise õiguslikud probleemid“.¹¹ Eelviidatud magistritöö uuris teksti- ja andmekaeve õiguse teostamist Rahvusraamatukogu digitaalsetes andmekogudes AutÕS §-i 19 lg 3¹, infoühiskonna direktiivist tuleneva teadustöö erandi ja esialgses digiühiskonna direktiivi eelnõus¹² sätestatud andmekaeve erandi alusel. Käesolev magistritöö aga uurib spetsiifiliselt digiühiskonna direktiivist tuleneva teksti- ja andmekaeve erandi autoriõiguslike väljakutseid, keskendudes töö teises ja kolmandas peatükis erandi rakendamise seotud spetsiifilistele probleemidele.

Autor tugineb traditsioonilistele õigusteaduslikele meetoditele nagu analüütiline meetod. Autor käsitleb antud teemat võrdlevalt integreerides Euroopa Liidu õigust Eesti regulatsioonidega. Samuti kasutab autor klassikalisi õigusteaduslike tõlgendusmeetodeid, nagu grammatiline, süstemaatilis-loogiline ja teleoloogiline meetodeid.

⁹ Kelli, A., Tavast, A., Lindén, K., Vider, K., Birštonas, R., Labropoulou, P., Kull, I., Tavits, G., Värvi, A. The Extent of Legal Control over Language Data: the Case of Language Technologies. Proceedings of CLARIN Annual Conference 2019: CLARIN Annual Conference, Leipzig, Germany, 30 September – 2 October 2019. Ed. K. Simov and M. Eskevich. CLARIN, 69-74. Arvutivõrgus: https://office.clarin.eu/v/CE-2019-1512_CLARIN2019_ConferenceProceedings.pdf

¹⁰ Kelli, A., Vider, K., Tavast, A., Lindén, K., Birštonas, R., Labropoulou, P., Värvi, A., Kull, I., Tavits, G., Ginter, C. Keeleandmete õigusliku režiimi mõju keeletehnoloogia arendamisele ja kasutamisele – avaldamata teos (autoril on paberil koopia)

¹¹ Rattur, E. Raamatukogude digitaalsetes kogudes teksti- ja andmekaeve tegemise õiguslikud probleemid. Magistritöö. Juhendaja Aleksei Kelli. Tartu: Tartu Ülikool 2018 (käikiri TÜ Iuridicumi teabekeskuses)

¹² Euroopa Komisjon. Ettepanek: Euroopa Parlamendi ja nõukogu direktiiv autoriõiguste kohta digitaalsel ühtsel turul. Brüssel, 14.09.2016. COM(2016) 593 final 2016/0280(COD), edaspidi ka autoriõiguse direktiivi eelnõu. Arvutivõrgus: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/ET/TXT/HTML/?uri=CELEX:52016PC0593&from=EN>

Digiühiskonna direktiiv kehtestab artiklitega 3 ja 4 kaks eraldi seisvat erandit teksti- ja andmekaeve läbiviimiseks. Kuigi DÜD artiklis 4 kehtestatud erand on suunatud igapäevale, on selle rakendamine praktikas raskendatud. Nimelt võimaldab artikkel 4(3) õiguste omajatel rakendada piirangut, mille kohaselt ei luba nad oma teosest või muust materjalist teksti- ja andmekaevet sooritada. Praktikas tähendab see õiguste omaja poolset tehnilist piirangut, mille kohaselt võib õiguste omaja väga efektiivselt piirata teksti- ja andmekaevet lisades robot.txt tüüpi teavituse metaandmete hulka.¹³ Direktiivi põhjenduste analüüsist tulenevalt oli teksti- ja andmekaeve erandi kehtestamise fookus seatud teadusringkondadele. Artikkel 4 erandi kohaldamisala näib esmapilgul lai, kuid õiguste omajate poolt lihtsasti kitsendatav.¹⁴ Samuti on artiklis 4 sätestatu liikmesriigil võimalik üle võtta erandi või piirangu kaudu.¹⁵ Kokkuvõttes jääb täitmata Komisjoni poolt sätestatud kõrgeimaks eesmärgiks olev harmoneeritud digitaalne turg, millest tulenevalt ei analüüsi autor käesoleva magistr töö raames artiklis 4 kehtestatud erandi õiguslike probleeme.

Käesoleva töö autor soovib tänada oma juhendajat prof. Aleksei Kellit, kelle kindlakäeline juhendamine, kasulikud juhised ning väärt nõuanded viisid magistr töö valmimiseni.

Käesolevat tööd iseloomustavad enim järgnevad märksõnad: intellektuaalne omand, autoriõigus, teksti- ja andmekaeve.

¹³ Hugenholtz, B. The New Copyright Directive: Text and Data Mining (Articles 3 and 4). Kluwer Copyright Blog. Arvutivõrgus: <http://copyrightblog.kluweriplaw.com/2019/07/24/the-new-copyright-directive-text-and-data-mining-articles-3-and-4/> (30.03.2020)

¹⁴ DÜD artikkel 4(3)

¹⁵ DÜD artikkel 4(1) sätestab, et /.../ teksti- ja andmekaeve eesmärkidel näevad liikmesriigid ette erandi /.../ sätestatud õigustest või piiravad neid.

1. TEKSTI- JA ANDMEKAEVE ERAND

1.1. Teksti- ja andmekaeve iseloomustus ja läbiviimine

Infoühiskond pistab rinda ebatavalise probleemiga, andmete üleküllusega. Aastal 2003 tekkis sama palju andmeid kui hetkel tekib neid ühe päevaga – igapäevaselt tekib hetkel 2,5 miljardit gigabaiti andmeid. Arvestades seda andmemassi, võib peale vaadates suundumuste, mustrite ja korrelatsioonide kohta ainult oletusi teha. Andmete väärtus ei seisne mitte andmehulgas endis, vaid võimes oskuslikult kaevandada. Seepärast on tarvilik võtta appi automatiseeritud analüüsimeetod, mis võimaldab hõlpsalt andmemeres navigeerida ning leida vastused vajalikele uurimisküsimustele või hüpoteesidele.¹⁶

Teksti- ja andmekaeve (edaspidi ka TDM) on automatiseeritud tarkvara abil läbiviidav uurimismeetod, mis võimaldab informatsiooni kogumist suurte andmehulkade töötlemisel. Tegemis on protsessiga, mille eesmärgiks on eelkõige saada teadmisi. Eesmärgini püüdlemisel töötatakse läbi suurel hulgal informatsiooni. Seeläbi võib seda protsessi nimetada ka kui teadmiste kaevandamiseks andmetest.¹⁷

Teksti- ja andmekaeve eesmärgi laiemaks mõistmiseks tuleb liikuda kaugemale tehnilisest definitsioonist. Võttes aluseks tekstikaeve, kasutatakse seda väga erinevates valdkondades, kuid üldjuhul sarnase eesmärgiga – teha teadmiste põhine otsus. Keeleteadlased kasutavad tekstikaevet keelemudelite loomiseks, et modelleerida keelekasutust. Meditsiiniteadlased kasutavad tekstikaevet hoidmaks ära vaktsiinide tüsistusi. Finants- ja kindlustusasutused kasutavad tekstikaevet, et tuvastada vastavusriske. Tehnoloogia ettevõtted on efektiivselt kaevandanud kasutajate tagasisidet võrgukeskkondades, töötamaks välja kasutajate lemmikmugavustega uusi tooteid. Et, kõike seda teha, peab TDM-i lõpptulemuseks olema tajutaval kujul kasuliku väljundi eraldamine, näiteks struktureeritud tabel või visualiseering. Sellest tulenevalt saab tekstikaevet spetsiifilisemalt defineerida kui protsessi, mis analüüsib tekstist eraldatud kasulikku informatsiooni lõppeesmärgiga aidata teha teadmiste põhiseid otsuseid.¹⁸

Ehkki andmete kaevandamist ja teksti kaevandamist peetakse sageli üksteist täiendavateks analüütilisteks protsessideks, erinevad nad nende töödeldavate andmete tüübi osas.

¹⁶ Geiger, C., Frosio, G., Bulayenko, O. Text and Data Mining in the Proposed Copyright Reform: Making the EU Ready for an Age of Big Data? – International Review of Intellectual Property and Competition Law 49/2018, pp 814-844

¹⁷ Han, J., Kamber, M., Pei, J. Data Mining: concepts and techniques. Waltham: Elsevier. 2012, lk 6

¹⁸ Kwartler, T. Text Mining in practice with R. Chichester: John Wiley & Sons, 2017, lk 19-20

Andmekaevandamine tegeleb struktureeritud andmetega ehk vormindatud andmetega, näiteks andmebaasides. Tekstikaevandamine tegeleb struktureerimata tekstiandmetega – tekst, mis pole eelnevalt määratletud ega mingil viisil korrastatud. Tekstist pärit informatsioon muudetakse numbriteks, mille järgselt on võimalik sellele rakendada andmekaeve algoritme.¹⁹

Teksti- ja andmekaeve on osa suuremast kontseptsioonist – andmete analüüs. Osa õigusteadlasi on väitnud, et õigusloomes peaks viitama siiski teksti- ja andmeanalüüsile, mitte kaevele.²⁰ Kaevandamist kui andmete eraldamist tekstist võib vaadata kitsa alana, millega andmete analüüs tegeleb. Analüüs hõlmab aga palju enam kui pelgalt andmete eraldamist ja kogumist – see võib kasutatavast tehnikast sõltuvalt laieneda ka muudele tegevustele peale reproduktsiooni ja väljavõtete.²¹ Autor leiab, et EL autoriõiguses on valitud õige termin, sest 1) andme analüüsi alla koonduvad tegevused valguvad liiga laiali ja 2) kaevandamise puhul leiavad aset põhilised tegevused nagu reprodutseerimine ja väljavõtete tegemine, millest võib tuleneda kõige tõenäolisemalt risk autoriõiguse rikkumisele.

Tulenevalt andmebaasi direktiivist²² ei ole aga kahtlust, et termin *andmed* hõlmab endas nii teksti kui ka muud sisu näiteks heli, kujutusi ja informatsiooni. Sellest tulenevalt võib üldiselt viidata teksti- ja andmekaevele kui andmekaevele.²³

Teadmiste kaevandamine tekstist ja andmetest võib toimuda erinevate protseduuride kaudu ning üht kindlat viisi paika panna ei ole võimalik, kuid ühine element on algandmete vaheliste seoste analüüsimine ja eraldamine, et tuvastada mustreid. Selle saavutamiseks on vajalik läbida teatud hulk etappe. Suures plaanis jaotatakse need etapid kolmeks: ligipääs algandmetele; algandmete kopeerimine ja/või väljavõtte tegemine; teadmiste kaevandamine tekstist ja/või andmetest. Nende etappide läbimisel põrkuvad läbiviijad aga autori ainuõigustega.²⁴

¹⁹ Rosati, E. The Exception for Text and Data Mining (TDM) in the Proposed Directive on Copyright in the Digital Single Market - Technical Aspects. Euroopa Parlament 2018. Arvutivõrgus: <https://op.europa.eu/et/publication-detail/-/publication/fdb4ecaa-20f1-11e8-ac73-01aa75ed71a1/language-en/format-PDF/source-114811744> (08.03.2020)

²⁰ Trialle, J., d'Argenteuil, J., Francquen, A., Study on the legal framework of text and data mining (TDM). European Commission. Arvutivõrgus: <https://op.europa.eu/s/n3LF> (14.03.2020)

²¹ Andmete analüüsi alla võivad kuuluda näiteks: indekseerimine, võrdlemine, otsimine, tõlgendamine, sorteerimine, sõelumine, eemaldamine.

²² Euroopa Parlamendi ja nõukogu direktiiv 96/9/EÜ, 11. märts 1996, andmebaaside õiguskaitse kohta - EÜT L 77, 27.3.1996, lk 20–28

²³ Stamatoudi, I. A. New Developments in EU and International Copyright Law. Alphen aan den Rijn: Kluwer Law International, 2016, lk 254

²⁴ Rosati, E. The Exception for Text and Data Mining (TDM) in the Proposed Directive on Copyright in the Digital Single Market - Technical Aspects. Euroopa Parlament 2018. Arvutivõrgus: <https://op.europa.eu/et/publication-detail/-/publication/fdb4ecaa-20f1-11e8-ac73-01aa75ed71a1/language-en/format-PDF/source-114811744> (08.03.2020)

Kokkuvõtvalt on õigusteadlased täpsemalt eristanud järgmisi autoriõiguslikult olulisi etappe:²⁵

- 1) analüüsitavate algandmete, näiteks teoste või olemasolevas andmebaasis individuaalselt kogutud või korrastatud andmete tuvastamine;
- 2) märkimisväärse koguse materjalide kopeerimine, mis hõlmab:
 - a) materjalide eeltöötlemist, muutes need masinloetavasse vormingusse, mis ühildub TDM-i jaoks kasutatava tehnoloogiaga, nii et struktureeritud andmeid oleks võimalik kaevandada ja,
 - b) võimalik, kuid mitte ilmingimata, eeltöödeldud materjalide üleslaadimine platvormile, sõltuvalt kasutatavast TDM-i tehnikast;
- 3) kasulikest teadmistest väljavõtete tegemine;
- 4) lõppväljundina, teadmiste rekombineerimine mustrite tuvastamiseks.

Nähtavasti on enne teksti- ja andmekaeve läbiviimist üldjuhul vaja algandmeid kopeerida või väljavõtteid teha, normaliseerida või üleslaadida. Kõik need tegevused langevad aga autoriõiguse reguleerimisalasse – teksti- ja andmekaevega riivatakse autori õigust teose terviklikkusele, õigust teose reprodutseerimisele ja õigust teose töötlemisele. Järgnevalt analüüsib autor ülal toodud teksti- ja andmekaeve etappe, et tuvastada, millised teadmiste kaevandamise osaks olevad protsessid käivitavad autoriõiguse rikkumise.

Teksti- ja andmekaeve tegemiseks on eelkõige vaja algandmeid, mille põhjal saab teadmiste kaevandamist üldse alustada. Algandmeteks võivad olla üksikud teosed, individuaalselt kogutud andmed või olemasolevas andmebaasis asuvad korrastatud andmed. Algandmed võivad olla vabalt kättesaadavad või autoriõigusega kaitstud.²⁶ Vabalt kättesaadavate andmete alla käivad teosed, millel puudub originaalsus või mis on üldkasutatavad ehk nad pole autoriõigusega kaitstud ning nendele andmetele TDM-i rakendades pole vaja eraldi luba.

Järelikult on ligipääs algandmetele on olemas, kui TDM-i teostatakse vabalt kättesaadavatele andmetele (teos mitte piisavalt originaalne või üldkasutatav) või on olemas õiguslik alus autoriõiguslikult kaitstavatele andmetele ligipääsemiseks – õiguste omaja saab ligipääsu anda litsentsi alusel.

²⁵ Geiger, C., Frosio, G., Bulayenko, O. Text and Data Mining in the Proposed Copyright Reform: Making the EU Ready for an Age of Big Data? – IIC 49/2018, pp 814-844

²⁶ Geiger, C., Frosio, G., Bulayenko, O. The Exception for Text and Data Mining (TDM) in the Proposed Directive on Copyright in the Digital Single Market - Legal Aspects. Euroopa Parlament 2018. Arvutivõrgus: [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/IDAN/2018/604941/IPOL_IDA\(2018\)604941_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/IDAN/2018/604941/IPOL_IDA(2018)604941_EN.pdf) (17.03.2020)

Andmete ligipääsu järgselt on vaja andmetest teha väljavõtteid ja/või need kopeerida. See on üks ilmsemaid etappe, kus TDM-i teostamine põrkub autori ainuõigustega. Põhiküsimuseks, millega rinda tuleb pista on, millises mahus võib algandmeid kopeerida või nendest väljavõtteid teha. Siinkohal on Euroopa Kohus olnud teerajajaks ning lahendis *Infopaq v Danske Dagblades Forening*²⁷ leidnud, et juba 11 üksteisele järgnevat sõna võib endast kujutada kaitstavat teost, lisades, et tähtis ei ole mitte sõnade arv, vaid autori intellektuaalne panus. Seda Euroopa Kohtu seisukoha ära kasutades on arendatud teksti- ja andmekaeve meetodeid, mis kopeerivad alla selle piirmäära andmeid (näiteks 3 sõna)²⁸ või ainult kompavad andmeid üks haaval.²⁹ Laiema haardega teksti- ja andmekaeve teostamise puhul, kus tehakse ka väljavõtteid, riivatakse autori ainuõigust teose reprodutseerimisele.

Oluline on siin märgata, et isegi kui andmetele on saadud ligipääs õiguste omaja nõusoleku (litsentsi) alusel või on andmed tasuta kättesaadavad (nt veebis), ei tähenda see automaatselt, et antud andmeid võib rakendada teadmiste kaevandamiseks.³⁰ See on eelkõige sellepärast, et TDM-i teostamiseks, sh reprodutseerimiseks ja töötlemise jaoks võib olla vaja õiguste omaja luba. Selleks, et ligipäasetavate andmete peal oleks võimalik rakendada erinevaid TDM meetodeid tuleb otsida õiguslik alus.

Autoriõiguslikult kaitstavatele andmetele teksti- ja andmekaeve rakendamise õiguslikud alused on:³¹

- 1) teoseid sisaldavaid andmeid kasutatakse õiguste omaja nõusoleku (litsentsi) alusel;
- 2) TDM-i tegemisel tuginetakse autoriõiguslikele eranditele.

Kopeerimise või väljavõtete tegemise järgselt on üldiselt vaja andmed korrastada ja normaliseerida, mis põhjustab järgneva autoriõiguse riive – tegemist on andmete reprodutseerimisega formaadi muutmise näol. Õiguskirjanduses on leitud, et reprodutseerimine

²⁷ EKo, C-5/08 *Infopaq International A/S versus Danske Dagblades Forening* ECLI:EU:C:2009:465, p 45

²⁸ De Castilho, R. E., Dore, G., Margoni, T., Labropoulou, P., Gurevych, I. A Legal Perspective on Training Models for Natural Language Processing. In Proceedings of the Eleventh International Conference on Language Resources and Evaluation (LREC-2018). lk 1272 Arvutivõrgus: <http://www.lrec-conf.org/proceedings/lrec2018/pdf/1006.pdf> (27.03.2020)

²⁹ Geiger, C., Frosio, G., Bulayenko, O. Text and Data Mining in the Proposed Copyright Reform: Making the EU Ready for an Age of Big Data? – International Review of Intellectual Property and Competition Law 49/2018, lk 818

³⁰ *ibidem*

³¹ Kelli, A., Vider, K., Tavast, A., Lindén, K., Birštonas, R., Labropoulou, P., Värvi, A., Kull, I., Tavits, G., Ginter, C. Keeleandmete õigusliku režiimi mõju keeletehnoloogia arendamisele ja kasutamisele – avaldamata teos (autoril on paberil koopia)

hõlmab endas ka olukorda, kui teose vorm muutub reprodutseerimise käigus ehk andmed normaliseeritakse ning toimub reprodutseerimine formaadi muutmise näol.³²

Infoühiskonna direktiivi artikli 2 kohaselt on autoril ainuõigus lubada või keelata teose reprodutseerimist mis tahes viisil või vormis. Seda sätet tuleb tõlgendada laialt.³³ Selle protsessi käigus muudetakse andmed standardiseeritud kujul olevatest andmetest masinloetavateks andmeteks.³⁴

Käesoleva magistritöö fookuses on eelkõige olukord, kus TDM-i tegemiseks tuginetakse mõnele autoriõiguslikule erandile. Nendeks eranditeks saavad olla reprodutseerimine tehnilise protsessi lahutamatu osana, isikliku kasutamise erand, tsiteerimise erand, teadustöö erand ning digiühiskonna direktiivis tulenev teksti- ja andmekaeve erand. Nendele autoriõiguslike eranditele keskendub autor täpsemalt järgmises alapeatükis.

Esimest korda defineeriti Euroopa Liidu õigusloomes teksti- ja andmekaeve digiühiskonna direktiivis³⁵, mille artikli 2(2) kohaselt on teksti- ja andmekaeve automatiseeritud analüüsimeetod, millega analüüsitakse digivormingus tekste ja andmeid, et saada teavet muu hulgas mustrite, suundumuste ja korrelatsioonide kohta.

Eesti õigusloomes pole teksti- ja andmekaevet *expressis verbis* reguleeritud.

Õiguskirjanduses leidub seisukohti, mis panevad kahtluse alla, kas teksti- ja andmekaevet üldse oli vaja reguleerida? Olukorra reguleerimine annab sellele kindla õigusliku staatuse ja rakendatava režiimi ning sellest tulenevalt piirab see nii plahvatuslikult areneva sektori edasisi võimalusi. On väidetud, et teksti- ja andmekaevet ei peaks vaatama üldse autoriõiguste rikkumisena - autoriõigus kaitseb väljendust, mitte ideid. TDM kasutab ära andmeid ja metaandmeid, mitte teksti kujul väljendatud või esitatud väärtust.³⁶ Autoriõiguse üks peamisi põhimõtteid on see, et andmeid kui selliseid ei kaitsta. Autoriõigused kaitsevad ainult loomingulist vormi, mitte teoses sisalduvat teavet. Selle põhimõtte kohaselt ei tohiks teksti- ja

³² Dreier, T., Hugenholtz, P. B. Concise European Copyright Law. Alphen aan den Rijn: Kluwer Law International. 2016, lk 440

³³ Walter, M. M., von Lewinski, S. European Copyright Law: A Commentary. Oxford: Oxford University Press. 2010, lk 968

³⁴ Rosati, E. The Exception for Text and Data Mining (TDM) in the Proposed Directive on Copyright in the Digital Single Market - Technical Aspects. Euroopa Parlament 2018. lk 5 Arvutivõrgus: <https://op.europa.eu/et/publication-detail/-/publication/fdb4ecaa-20f1-11e8-ac73-01aa75ed71a1/language-en/format-PDF/source-114811744> (08.03.2020)

³⁵ Euroopa Parlamendi ja nõukogu direktiiv (EL) 2019/790, 17. aprill 2019, mis käsitleb autoriõigust ja autoriõigusega kaasnevaid õigusi digitaalsel ühtsel turul ning millega muudetakse direktiive 96/9/EÜ ja 2001/29/EÜ. OJ L 130, 17.5.2019, p. 92–125

³⁶ Kretschmer, M., Deazley, R., Edwards, L., Ericksen, K., Schafer, B., Zizzo, D. J. The European Commission's Public Consultation on the Review of EU Copyright Rules: A Response by the CREATE Centre. – European Intellectual Property Review 2014, 36(9), pp. 547-553

andmekaeve tegemine seega langeda autori ainuõigustega kaitstud alasse.³⁷ Antud mõttest lähtudes võib isegi väita, et piirang, mis takistab TDM-i tegemist põhjustaks sõna- ja teabevabaduse lubamatut piiramist, mida kaitseb Euroopa Liidu põhiõiguste harta³⁸ artikkel 11 ja inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsiooni³⁹ artikkel 10. Sama positsiooni on kaitsnud Euroopa Inimõiguste Kohus (EIK) oma lahendis *Ashby Donald vs Prantsusmaa*⁴⁰ ja *Fredrik Neij ja Peter Sunde Kolmisoppi vs. Rootsi*⁴¹, kui tunnistas sõnavabadusele tuginemist kui võimaliku erandit autori ainuõiguste suhtes. Euroopa Liidu Kohtu värske praktika kohaselt lahendites *Pelham*⁴², *Spiegel Online*⁴³ ja *Funke Medien*⁴⁴ ei paku aga Euroopa Liidu põhiõiguste hartas olevatele põhivabadustele tuginemine uut erandit autori ainuõiguste rikkumisele, kuna infoühiskonna direktiivi artiklis 5 on seadusandja sätestanud kinnise nimekirja eranditest ning selle laiendamine oleks lubamatu. Kuigi EK kohtujurist M. Szpunar leidis oma esimeses ettepanekus *Funke Medien* kaasuse puhul, et sõnavabadus võiks toimida kui autoriõiguse väline erand, mis täiendaks infoühiskonna direktiivi artikli 5 nimekirja⁴⁵, leidis ta siiski *Pelham* ja *Spiegel Online* kaasuste puhul aga vastupidist, väites, et sellise „õiglase kasutuse (*fair use*) klausli“ lisamine muudaks harmoniseerimise pingutused unistuseks.⁴⁶ Kui EIK valis põhivabaduste kohtuliku tasakaalustamise tee, siis Euroopa Liidu Kohus on valinud täieliku harmoniseerimise tee säilitades õiguskindlust ning lubamata kinnise nimekirja suurendamist. Liikmesriikide kohtud on asetatud aga raskesse olukorda, sest peavad järgima nii EIK praktikat kui ka infoühiskonna direktiivi tõlgendusi Euroopa Liidu Kohtu poolt.⁴⁷ Sellest tulenevalt ei ole autori arvates välistatud võimalus, et teksti- ja andmekaeve tegemine autoriõiguslikult kaitstud teostele on lõppastmes lubatud tuginedes inimõiguste ja põhivabaduste konventsiooni artiklist 10 tulenevale sõnavabadusele.

³⁷ Geiger, C., Izyumenko, E. Freedom of expression as an external limitation to copyright law in the EU: the Advocate General of the CJEU shows the way. *European Intellectual Property Review*, 2019 41(3), lk 131-137

³⁸ Euroopa Liidu põhiõiguste harta. *ELT C 326*, 26.10.2012, lk 391—407

³⁹ Inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsioon. - *RT II 2010*, 14, 54

⁴⁰ EIKo 36769/08, *Ashby Donald and Others vs France*

⁴¹ EIKo , *Fredrik Neij and Peter Sunde Kolmisoppi vs Sweden*

⁴² EKo C-476/17, *Pelham GmbH versus Ralf Hütter*, *ECLI:EU:C:2019:624*

⁴³ EKo C-516/17, *Spiegel Online GmbH versus Volker Beck*, *ECLI:EU:C:2019:625*

⁴⁴ EKo C-469/17, *Funke Medien NRW GmbH versus Bundesrepublik Deutschland*, *ECLI:EU:C:2019:623*

⁴⁵ EK C-469/17, kohtujuristi M. Szpunari ettepanek, p 38-41, 70-71

⁴⁶ EK C-516/17, kohtujuristi M. Szpunari ettepanek, p 63

⁴⁷ Snijders, T., van Deursen, S. The Road Not Taken – the CJEU Sheds Light on the Role of Fundamental Rights in the European Copyright Framework – a Case Note on the *Pelham*, *Spiegel Online* and *Funke Medien* Decisions. - *International Review of Intellectual Property and Competition Law* 50/2019, lk 1189

1.2. Teksti- ja andmekaeve kollisioon autoriõigusega ning selle ületamine

Teksti- ja andmekaeve tegemise etappe lahti laotades on ilmne, et teadmiste kaevandamiseks tuleb rinda pista suure hulga autoriõiguslike väljakutsetega. Ülalpool selgus, et teksti- ja andmekaeve läbiviimisel leiavad aset etapid, mille käigus põrkuvad TDM-i läbiviijad autorite ainuõigustega. Kõige suurem kollisioon TDM-i tegemise ja autori õiguste vahel on algandmete kopeerimises, väljavõtete tegemises ning töötlemises. Autoriõiguslikult rikuvad need tegevused autori isikliku õigust teose puutumatusse ning autori varalisi õigusi lubada ja keelata teose reprodutseerimist ja töötlemist.

Eesti Vabariigi põhiseaduse⁴⁸ (edaspidi PS) § 39 kohaselt on autoril võõrandamatu õigus oma loomingule. Tegemist on autoriõiguse põhiseadusliku alusega, mis määratleb riikliku võõrandamiskeelu autori õigustele. Võõrandamatust tuleb selle sätte tähenduses mõista ka autori isiklike õiguste võõrandamiskeeluna. Õigust autori isiklike õiguste teostamiseks on võimalik lepinguga üle anda kolmandatele isikutele.⁴⁹ Teksti- ja andmekaeve rikub üldjuhul autori varalist õigust teose reprodutseerimisele ja töötlemisele. Eelviidatud PS-i sätte kaitse ei laiene aga autori varaliste õigusteni, seepärast tuleb antud magistr töö kontekstis tähelepanu pöörata ka PS §-le 32, mis reguleerib üldisemalt intellektuaalomandi kaitset, sh autorite varaliste õiguste kaitset ja autoriõigusega kaasnevate õiguste kaitset. Koostoimes moodustavad need kaks sätet põhiseadusliku kaitse autori loometöö tulemustele autoriõiguse, autoriõigusega kaasnevate õiguste ja tööstusomandi valdkonnas.⁵⁰

Spetsiifilisemalt reguleerib autorite huvide kaitset autoriõiguse seadus⁵¹ (edaspidi AutÕS). AutÕS § 13 lg 1 p 1 kohaselt kuulub autorile õigus lubada ja keelata reprodutseerida oma teost. Reprodutseerimiseks loetakse teosest või teose osast ühe või mitme ajutise või alalise koopia otsest või kaudset tegemist mis tahes vormis või mis tahes viisil. AutÕS § 13 lg 1 p 5 sätestab töötlemisõiguse, mille kohaselt kuulub autorile õigus lubada ja keelata teha teosest kohandusi (adaptsioone), töötlust (arranžeringuid) ja teisi töötlust (õigus teose töötlemisele). Samuti on relevantne autori isiklik õigus teose puutumatusse, mida reguleerib AutÕS § 12 lg 1 p 3 ning mis kattub töötlemisõigusega (varaline õigus).

⁴⁸ Eesti Vabariigi põhiseadus - RT I, 15.05.2015, 2

⁴⁹ Madise, Ü. jt. Eesti Vabariigi põhiseadus. Kommenteeritud väljaanne. Neljas, parandatud ja täiendatud väljaanne. Tallinn: Juura, 2017, lk. 468-470

⁵⁰ *Ibidem*

⁵¹ Autoriõiguse seadus - RT I, 19.03.2019, 55

Autoriõigus balansseerib kahte omavahel põrkuvat huvigruppi, kelleks ühelt poolt on õiguste omajad koos majanduslike huvidega ning teiselt poolt avalik huvi pääseda ligi informatsioonile. Traditsiooniliselt on autoriõigus tegelenud õiguste omajate kaitsmisega, mitte lõppkasutajate, sh TDM läbiviijate huvide kaitsmisega.⁵² Autoriõiguses on lõppkasutajate huvide kaitsmine kujunenud välja läbi piirangute või erandite seadmise.

Teksti- ja andmekaevet kui protsessi tunni nii Euroopas kui mujal maailmas aga palju varem kui Eestis ja Euroopa Liidu õigusloomes konkreetne erand formuleerida suudeti. Teaduse eesmärgil on TDM hetkel lubatud Ühendkuningriigis, Jaapanis, Ameerika Ühendriikides, Kanadas, Austraalias ja Iisraelis.⁵³ Ameerika Ühendriikide autoriõiguse regulatsioonis⁵⁴ on sätestatud erand doktriini näol, mis tagab teoses TDM tegemise õiglase kasutuse (*fair use*) erandi kaudu.⁵⁵ Antud doktriini idee peitub põhimõttes, mille kohaselt ei ole vaja TDM läbiviimisel toetuda kindlale erandile, vaid vaidluse tekkimisel hindab kohus eelkõige, kas autoriõigustega kaitstud töö kasutamine oli käsitletav õiglase kasutusena.⁵⁶ Euroopa ei ole aga sellist teed ei läinud, vaid on kehtestanud erinevaid erandeid. Autoriõiguslikult kaitstavate andmete kasutamine TDM-i tegemisel on tuginenud enne digiühiskonna direktiivi teistele autoriõiguslikele eranditele: reprodutseerimine tehnilise protsessi lahutamatu osana; isiklik kasutus; tsiteerimine; teadustöö erand.⁵⁷ Kõik mainitud erandid võimaldavad teatud eelduste täitmisel TDM-i läbi viia.

Infoühiskonna direktiiv 2001/29/EÜ⁵⁸ (edaspidi infoühiskonna direktiiv või IÜD) artikkel 5(1) sätestab liikmesriikidele kohustusliku reprodutseerimise erandi, mille kohaselt ei kuulu artiklis 2 sätestatud reprodutseerimisõiguse alla tehniline reprodutseerimine. See säte on Eestis ülevõetud AutÕS §-s 18¹ lg 1, mis sätestab, et ilma autori nõusolekuta ja tasu maksmata on lubatud teoste ajutine või juhuslik reprodutseerimine, mis toimub tehnilise protsessi lahutamatu ja olulise osana ning mille eesmärk on vahendada teose edastamist võrgus kolmandate isikute vahel või teha võimalikuks teose või autoriõigusega kaasnevate õiguste objekti seaduspärane kasutamine ning millel puudub iseseisev majanduslik eesmärk. Ühelt poolt on õiguskirjanduses leitud, et seda erandit saab ära kasutada teksti- ja andmekaeve läbiviimisel keelemudeli

⁵² Dreier, T., Hugenholtz, P. B., lk 27

⁵³ Stamatoudi, I. A., lk 255

⁵⁴ Copyright Act of 1976, Pub. L. No. 94-553

⁵⁵ Rosati, E. The Exception for Text and Data Mining (TDM) in the Proposed Directive on Copyright in the Digital Single Market - Technical Aspects. Euroopa Parlament 2018. Arvutivõrgus: <https://op.europa.eu/et/publication-detail/-/publication/fdb4ecaa-20f1-11e8-ac73-01aa75ed71a1/language-en/format-PDF/source-114811744> (14.03.2020)

⁵⁶ Netanel, N. W. Making Sense of Fair Use. Lewis & Clark Law Review Vol. 15, 2011, pp 715-771

⁵⁷ Kelli, A., Vider, K., Tavast, A., Lindén, K., Birštonas, R., Labropoulou, P., Värvi, A., Kull, I., Tavits, G., Ginter, C. Keeleandmete õigusliku režiimi mõju keeletehnoloogia arendamisele ja kasutamisele – avaldamata teos (autoril on paberil koopia)

⁵⁸ Euroopa Parlamendi ja nõukogu direktiiv 2001/29/EÜ, 22. mai 2001, autoriõiguse ja sellega kaasnevate õiguste teatavate aspektide ühtlustamise kohta infoühiskonnas. EÜT L 167, 22.06.2001, 10-19

loomiseks, sest aset leidev reprodutseerimine kestab minimaalset aega ning algandmed kustutatakse koheselt.⁵⁹ Üldjuhul TDM-i läbi viies tehakse väljavõtteid ning juhul kui leiab aset näiteks tulemustest väljavõtete tegemine on see alaline koopia ning sellest tulenevalt autori ainuõiguse rikkumine. Kokkuvõtvalt võib leida, et tulenevalt tehnilise reprodutseerimise erandi kumulatiivsetest, kitsastest ning ebaselgetest tingimustest ei ole see erand sobilik TDM-i tegemiseks.⁶⁰

Infoühiskonna direktiivi artikkel 5(2)(b) annab teise, liikmesriikidele vabatahtliku erandi, mis võimaldab reprodutseerimist, sätestades isikliku kasutuse erandi. AutÕS § 18 lg 1 kohaselt saab sellisele erandile tugineda aga üksnes füüsiline isik ning tema tegevus ei tohi taotleda ärilisi eesmärke. AutÕS § 18 lg 2 keelab isikliku kasutamise eesmärgil reprodutseerida ka elektroonilisi andmebaase. Digitaalses keskkonnas isiklikul otstarbel ja mitte ärilisel eesmärgil läbiviidud reprodutseerimist on praktiliselt võimatu eristada muul otstarvetel ja ärilisel eesmärgil läbiviidavast reprodutseerimisest.⁶¹ Sellest tulenevalt ei ole autori arvates Eestis võimalik selle erandi alusel teksti- ja andmekaevet efektiivselt läbi viia.

Infoühiskonna direktiivi artikkel 5(3)(d) annab kolmanda erandi, mille kohaselt võib läbiviija rikkuda autori reprodutseerimisõigust ja õigust üldsusele edastamisele ja kättesaadavaks tegemisele toetudes tsiteerimise erandile. Tsiteerimisele piirangute kehtestamine on jäetud liikmesriigi otsustada. Eesti õiguskirjanduses on leitud, et Eestis kehtiv tsiteerimise erand on sobiv teksti- ja andmekaevele, kui on viidatud autorile ja allikale, tsiteeritav objekt peab olema eelnevalt õiguspäraselt avaldatud, tsitaadi maht peab olema motiveeritud ning tsiteerimisel ei tohi moonutada tsiteeritava objekti mõtet.⁶² Autori arvates on tsiteerimise erandi problemaatiliseks kohaks tsitaadi motiveeritud maht ning tsiteeritava objekti tervikliku mõtte edasi andmine.

Infoühiskonna direktiivi artikkel 5(3)(a) avab ülaltoodud variantidest autori arvates kõige parema lahenduse, mis hetkel kasutusel on. Selle erandi kohaselt piiratakse teadustöö eesmärgil reprodutseerimisõigust ja õigust üldsusele edastamisele ja kättesaadavaks tegemisele, kui läbiviija kasutab teost illustreeriva materjalina õppetöös või teadusuuringutes vajalikus ulatuses

⁵⁹ De Castilho, R. E., Dore, G., Margoni, T., Labropoulou, P., Gurevych, I. A Legal Perspective on Training Models for Natural Language Processing. In Proceedings of the Eleventh International Conference on Language Resources and Evaluation (LREC-2018). lk 1272 Arvutivõrgus: <http://www.lrec-conf.org/proceedings/lrec2018/pdf/1006.pdf> (27.03.2020)

⁶⁰ Stamatoudi, I. A., lk 270

⁶¹ Karapapa, S. Private Copying. London; New York: Routledge, 2012, lk 3

⁶² Kelli, A., Vider, K., Tavast, A., Lindén, K., Birštonas, R., Labropoulou, P., Värvi, A., Kull, I., Tavits, G., Ginter, C. Keeleandmete õigusliku režiimi mõju keeletehnoloogia arendamisele ja kasutamisele – avaldamata teos (autoril on paberil koopia)

mitteärilise eesmärgi saavutamiseks, märkides ära allika, sh autori nime, kui see ei ole võimatu. AutÕS §19 p 2 ja 3 kohaselt on autori ja allika äranäitamisel lubatud:

õiguspäraselt avaldatud teose kasutamine illustreeriva materjalina õppe- ja teaduslikel eesmärkidel motiveeritud mahus ja tingimusel, et selline kasutamine ei taotle ärilisi eesmärke;

õiguspäraselt avaldatud teose reprodutseerimine õppe- ja teaduslikel eesmärkidel motiveeritud mahus haridus- ja teadusasutustes, mille tegevus ei taotle ärilisi eesmärke.

Kuigi enamustesse Euroopa Liidu liikmesriikide regulatsioonidesse on antud erand jõudnud, on ülevõetu liikmesriigiti küllaltki erinev.⁶³ Teiseks ei ole antud erand piisavalt kohandatud tehnoloogia kasutamisega teadusuuringutes.⁶⁴

Eesti on olnud üks vähestest Euroopa Liidu riikidest, kes on spetsiifiliselt reguleerinud teksti- ja andmekaeve erandi juba enne digiühiskonna direktiivi. AutÕS § 19 p 3¹ sätestab: autori nõusolekuta ja autoritasu maksmiseta, kuid kasutatud teose autori nime, kui see on teosel näidatud, teose nimetuse ning avaldamisallika kohustusliku äranäitamisega on lubatud õiguste objekti töötlemine teksti- ja andmekaeve eesmärkidel ning tingimusel, et selline kasutamine ei taotle ärilisi eesmärke. Siiski pole Eesti õiguses teksti- ja andmekaevet *expressis verbis* määratletud.

Vastav erand on autoriõiguse seadusesse lisatud Säilituseksemplari seaduse (edaspidi SäES) muudatustega. SäES eelnõu seletuskirja kohaselt oli muudatuse eesmärgiks täpsustada teadustöö erandit, mis hetkel ei pakkunud piisavaid lahendusi digiühiskonnas ning tagada teadusasutuste otsene huvi täitmaks põhiseaduslikke ja riiklike eesmärke teadus- ja keelepoliitika valdkonnas.⁶⁵

Lähemalt selle sätte sisu analüüsid ilmneb, et õiguslikult probleemne on siiski AutÕS-i sõnastus ja selle rakendamine – sätestatud on, et teksti- ja andmekaeve eesmärkidel on lubatud ainult õiguste objekti *töötlemine*. AutÕS § 13 lg 1 p 5 kohasel on töötlemisõigus autori varaline õigus, mis lubab ja keelab teha teosest kohandusi (adaptsioone), töötlust (arranjeeringuid) ja teisi töötlust (õigus teose töötlemisele). Eesti autoriõiguse süsteemis kattub töötlemisõigus aga õigusega teose puutumatusle (keelab teoses muudatuste tegemise) – see on autori isiklik õigus, mida ei ole võimalik üle anda. Järelikult on sellise teose kasutamiseks tarvilik autorilt saada

⁶³ Stamatoudi, I. A., lk 271

⁶⁴ Kelli, A., Vider, K., Tavast, A., Lindén, K., Birštonas, R., Labropoulou, P., Värvi, A., Kull, I., Tavits, G., Ginter, C. Keeleandmete õigusliku režiimi mõju keeletehnoloogia arendamisele ja kasutamisele – avaldamata teos (autoril on paberil koopia)

⁶⁵ Säilituseksemplari seaduse seletuskiri, 157 SE, lk 38. Arvutivõrgus: <https://www.riigikogu.ee/tegevus/eelnoud/eelnou/6ed2707e-a2a1-451f-923a-d1057aec8394>

litsentsi näol luba autori isiklikku õigust kasutada.^{66,67} See ei ole aga efektiivne lahendus TDM-i võimaluste kasutamiseks. Teiseks, sätestab AutÕS vaid õiguse teost töödelda, kuigi TDM puhul on põhiliseks piiravaks õiguseks reprodutseerimisõigus. Grammatiliselt tõlgendades ei ole reprodutseerimine teksti- ja andmekaeve eesmärkidel AutÕS-i kohaselt lubatud – töötlemine ei hõlma reprodutseerimist tervikuna. Samuti ei ole süstemaatilisel loogiliselt tõlgendades võimalik jõuda järeldusele, et reprodutseerimine teksti- ja andmekaeve eesmärkidel on AutÕS-i kohaselt võimalik. Antud meetodi puhul tuleb jälgida normi mõtet seoses teiste normide või reguleerimisalaga⁶⁸ ning arvestades, et autoriõiguse seadus on väga konkreetne terminil „õigus teose töötlemisele“ tõlgendamisel, on reprodutseerimise sinna alla liigitamine võimatu. Subjektiiv-teleoloogilise ja objektiiv-teleoloogilise tõlgendamise puhul on võimalik jõuda reprodutseerimist lubava tõlgenduseni, arvestades SäES-i seletuskirja eesmärki. Kuigi viimast kahte tõlgendust kasutades on võimalik jõuda tulemuseni, et ka reprodutseerimine on lubatud teksti- ja andmekaeve puhul, kannatab õiguskindlus, eelkõige õigusselgus küsimuses, mida on TDM-i läbiviijal lubatud töötlemise raames teha. Õiguskindlusetuse tulemusena kannatab EL konkurentsipositsioon⁶⁹, sh ka Eesti positsioon.

Õiguskirjanduses on siiski leitud, et kokkuvõtvalt võib asuda seisukohale, et andmekaeve regulatsioon autoriõiguse seaduses on oma olemuselt positiivne, sest peegeldab seadusandja tahet andmekaevet lubada ning regulatsiooni saab tõlgendada selliselt, et ka teoste kopeerimine andmekaeve jaoks on lubatud.⁷⁰ Nagu autor ülal viitas, ei peaks autori hinnangul aga nii laialt seadusandja tahet tõlgendama ning õigusselguse loomiseks on vaja normi täpsustada. Digiühiskonna direktiivi ülevõtmine ka seda võimaldab.

Kehtiva autoriõiguse seaduse isiklike ja varaliste õiguste kontseptuaalsetele raskustele on õiguskirjanduses viidatud ennegi.^{71,72} Välja on pakutud ka uus isiklike ja varaliste õiguste kontseptsioon⁷³, mis lähtub eelkõige Berni konventsiooni miinimumstandardist. Ülal toodud

⁶⁶ Kelli, A., Nemvalts, K., Vasamäe, E., Hoffmann, T., Härmand, K., Värv, A., Jents, L., Elunurm, S., Seppel, T. Autoriõiguse ja autoriõigusega kaasnevate õiguste seaduse eelnõu ja seletuskirja esialgne lähtematerjal. lk 44 Arvutivõrgus: https://www.just.ee/sites/www.just.ee/files/elfinder/article_files/autorioiguse_analuus_0.pdf (03.04.2020)

⁶⁷ Rosentau, M. Intellektuaalse omandi õigused infotehnoloogias. Autori isiklikud (moraalsed) õigused. Jurdica IX/2007, lk 658

⁶⁸ R. Narits. Õiguse entsüklopeedia. Tallinn: Õigusteabe AS Juura. 1995, lk 82.

⁶⁹ Digiühiskonna direktiiv, põhjenduspunkt 10

⁷⁰ Kelli, A., Vider, K., Tavast, A., Lindén, K., Birštonas, R., Labropoulou, P., Värv, A., Kull, I., Tavits, G., Ginter, C. Keeleandmete õigusliku režiimi mõju keeletehnoloogia arendamisele ja kasutamisele – avaldamata teos (autoril on paberil koopia)

⁷¹ Rosentau, M. Intellektuaalse omandi õigused infotehnoloogias. Autori isiklikud (moraalsed) õigused. Jurdica IX/2007, lk 662

⁷² Rosentau, M. Intellektuaalse omandi õigused infotehnoloogias. Autori varalised õigused. Jurdica X/2010, lk 755

⁷³ Autoriõiguse ja autoriõigusega kaasnevate õiguste seaduse eelnõu. Versioon: 19-7-2014. Arvutivõrgus: https://www.just.ee/sites/www.just.ee/files/autos_en_19-7-2014.pdf (28.03.2020)

põhjendused, miks teksti- ja andmekaevet ei ole võimalik kehtiva õiguse pinnalt efektiivselt rakendada, on järjekordne stiimul, miks seadusandja peaks kaaluma regulatsiooni kontseptuaalset muutmist.

AutÕS eelnõu seletuskirja kohaselt on seaduse muutmise eesmärk edendada innovatsiooni ja teadmispõhist majandust.⁷⁴ Teksti- ja andmekaeve ei peaks maailma esimeses ja arenemas digiühiskonnas kobama pimeduses. Nii nagu seadusandja süstis kindlust jagamismajanduse arengusse⁷⁵ Eesti esimese üksisarviku loomisel, ei peaks seadusandja kõrvalt vaatama ka järgmise innovaatilise lahenduse käekäiku. Teksti- ja andmekaeve seisukohalt on tähtis muuta eelkõige autori isiklike ja varaliste õiguste kontseptsiooni vastavalt ülalviidatud autoriõiguse ja autoriõigusega kaasnevate õiguste seaduse eelnõule.

Samamoodi tuleb vaadata otsa tervele Euroopa Liidu autoriõiguse režiimile. Euroopa Liidu suutmatuse autoriõiguse režiimi täielikult ja kohustuslikult ühtlustada kõigis oma liikmesriikides on tõestus sellest, et EL-i lähenemisviis autoriõigusele digitaalühiskonnas ja internetiajastul takistab piirkonna innovatsiooni, kuna novaatorid seisavad silmitsi õiguskindlusetusega, mis tähendab, et nad ei ole võimelised tegutsema võrdsetel tingimustel muu arenenud maailmaga.⁷⁶

⁷⁴ Autoriõiguse ja autoriõigusega kaasnevate õiguste seaduse eelnõu seletuskiri. Versioon: 2.02.2014, lk 6. Arvutivõrgus: https://www.just.ee/sites/www.just.ee/files/elfinder/article_files/autorioiguse_seaduse_seletuskiri_0.pdf (28.03.2020)

⁷⁵ Ühistranspordiseaduse muutmise seaduse eelnõu seletuskiri. 188 SE. Arvutivõrgus: <https://www.riigikogu.ee/download/57606e16-5955-42eb-896a-45ffc6ef9142> (28.03.2020)

⁷⁶ Quintais, J. P. The New Copyright in the Digital Single Market Directive: A Critical Look. European Intellectual Property Review, 2020, 42(1), lk 28-41

1.3. Digiühiskonna direktiivis sätestatud teksti- ja andmekaeve erand

17. mail 2019. aastal avaldati Euroopa Liidu Teatajas Euroopa Parlamendi ja Nõukogu direktiiv, mis käsitleb autoriõigust ja autoriõigusega kaasnevaid õigusi digitaalsel ühtsel turul ning millega muudetakse direktiive 96/9/EÜ ja 2001/29/EÜ⁷⁷ (digiühiskonna direktiiv või DÜD). Direktiivi artikli 29(1) kohaselt tuleb direktiiv liikmesriikidel üle võtta 7. juuniks 2021.

Antud direktiivi vastu võtmine oli vaevarikas ning vastuoluline – ühelt poolt leidsid interneti vabaduse eestkõnelejad, et tegemist on internetti hukule viiva direktiiviga, mille Poola valitsus nimetas ümber lausa ACTA 2 direktiiviks⁷⁸; teisalt leidsid direktiivi eestkõnelejad, et selline autoriõiguse reform lubab viia Euroopa tagasi konkurentsi muu maailmaga, tagades piisava tasakaalu autoriõiguste ja avalikkuse huvide vahel, sh hariduse, teaduse, innovatsiooni valdkonnas.⁷⁹

Teksti- ja andmekaeve on valdkond, kus ühtne lähenemine Euroopa Liidul puudus. Digiühiskonna direktiiviga võeti eesmärgiks see valdkond Euroopa Liidu tasemel reguleerida ning pakkuda Euroopale konkurentsi võimeline lahendus innovatsiooni edendamisel. Selle tarvis kehtestati liikmesriikidele kaks kohustusliku erandit DÜD artikkel 3 ja artikkel 4 näol.

Digiühiskonna direktiivi artikliga 3(1) nähakse ette liikmesriikidele kohustuslik erand, mille kohaselt on teadusorganisatsioonidel ja kultuuripärandiasutustel õigus teadusuuringute eesmärgil toimuva teksti- ja andmekaeve jaoks reprodutseerida ja teha väljavõtteid autoriõiguslikult kaitstavatest ja *sui generis* andmebaasidest, teostest ning ajakirjandusväljaannetest.

Digiühiskonna direktiivi artikliga 4(1) nähakse ette liikmesriikidele ka teine erand, mille kohaselt võib igaüks teksti- ja andmekaeve eesmärkidel teha seaduslikult kättesaadavatest teostest ja muust materjalist reproduktsioone ja väljavõtteid. Siiski on selle erandi rakendamine piiratud DÜD artikliga 7, mis ei laienda sellele erandile lepinguliste piirangute keeldu ning artikliga 4(3), mille kohaselt on õiguste omajatel võimalus piirata teksti- ja andmekaeve läbiviimist.

⁷⁷ Euroopa Parlamendi ja nõukogu direktiiv (EL) 2019/790, 17. aprill 2019, mis käsitleb autoriõigust ja autoriõigusega kaasnevaid õigusi digitaalsel ühtsel turul ning millega muudetakse direktiive 96/9/EÜ ja 2001/29/EÜ. ELT L 130, 17.5.2019, p. 92–125

⁷⁸ Targosz, T. Poland's Challenge to the DSM Directive – and the Battle Rages On... Kluwer Copyright Blog. Arvutivõrgus: <http://copyrightblog.kluweriplaw.com/2019/06/10/polands-challenge-to-the-dsm-directive-and-the-battle-rages-on/> (30.03.2020)

⁷⁹ Euroopa Komisjon. Digital Single Market: EU negotiators reach a breakthrough to modernise copyright rules. 13.02.2019. Arvutivõrgus: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/IP_19_528 (30.03.2020)

Digiühiskonna direktiivis olevad TDM-i erandid põhinevad olemasolevatel autoriõiguslikel eranditel ja täiendavad neid. Kehtivates EL õigusaktides sisalduvad erandeid muudetakse, nad jäävad kehtima ja neid kohaldatakse, kui nad ei piira digiühiskonna direktiivis sätestatud erandite ulatust.⁸⁰ Märkimist väärib, et kui TDM-i raames toimub reprodutseerimine tehnilise protsessi lahutamatu osana tuleb TDM-i läbiviijal tugineda infoühiskonna direktiivi artikkel 5(1) sätestatud erandile, mitte digiühiskonna direktiivis sätestatud eranditele.⁸¹ Kuna direktiiv muude erandite suhtes sellist eristust ei tee, tuleb eeldada, et muudel juhtudel tuleks TDM-i läbiviijal tugineda DÜD-i eranditele. Põhjenduspunkt 15 kinnitab seda, selgitades, et infoühiskonna direktiivi artiklit 5(3)(a) ei peaks enam kasutama teadusuuringute eesmärgil toimuva teksti- ja andmekaeve jaoks.

Digiühiskonna direktiivi TDM-i erandite kehtestamine sai alguse Komisjoni ettepanekust artikli 3 sõnastamisega.⁸² Komisjoni poolt algselt välja pakutud teksti- ja andmekaeve erand ei pääsenud kriitikast ning lõpp versioon erineb paljuski oma kohaldamisalalt kui eeldustelt originaalist. Lõpp versioonis sätestatud erandite mõistmiseks tuleb analüüsida erandite kehtestamise eesmärke.

Komisjon pani paika Euroopa eesmärgid ja sihid rõhutades 2017. aastal, et digitaalne innovatsioon, mis on ajendatud suurandmetest, pilvandmetöötusest, mobiilitehnoloogiast ja sotsiaalmeediast, on üks võimsamaid muutuste käivitajaid ja Euroopa parim võimalus liikuda tagasi kasvuteele. Samas vihjas Komisjon ka sellele, et suurandmete tehnoloogiad on võimsad väärtuse genereerijad ja kujutavad endast tõelist kasu Euroopa majandusele tervikuna.⁸³ Suurandmed kujutavad endast suurt raha – analüüsid on näidanud, et suurandmed ja ärianalüütiliste lahenduste turg kasvab 2022. aastaks 235 miljardi euronit.⁸⁴ See on olnud üks olulisi faktoreid, miks Komisjon on Euroopat innustanud liikuma regulatiivset teed pidi innovatsiooni poole.

Direktiivi väljatöötamisel oli algselt plaanis sätestada teksti- ja andmekaeve erand vaid teadusasutustele. Hilisemalt lisati õigustatud isikuteks artikkel 3 kohaselt ka kultuuripärandiasutused ning loodi eraldi artikkel 4, reguleerimaks teksti- ja andmekaeve erandi

⁸⁰ DÜD, põhjenduspunkt 4, 5

⁸¹ DÜD, põhjenduspunkt 9

⁸² Euroopa Komisjon. Ettepanek: Euroopa Parlamendi ja nõukogu direktiiv autoriõiguste kohta digitaalsel ühtsel turul. Brüssel, 14.09.2016. COM(2016) 593 final 2016/0280(COD). Arvutivõrgus: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/ET/TXT/?uri=CELEX:52016PC0593> (13.04.2020)

⁸³ Euroopa Komisjon. The European data market study: Final report 01.02.2017, Executive Summary. Arvutivõrgus: https://ec.europa.eu/newsroom/dae/document.cfm?doc_id=44398 (30.03.2020)

⁸⁴ Shirer, M, Goepfert, J. IDC Forecasts Revenues for Big Data and Business Analytics Solutions Will Reach \$189.1 Billion This Year with Double-Digit Annual Growth Through 2022. International Data Corporation. Arvutivõrgus: <https://www.idc.com/getdoc.jsp?containerId=prUS44998419> (30.03.2020)

kohaldatavust igapähele. Seeläbi saab hinnata, et Komisjoni esialgseks ja seeläbi arvatavasti ka suurimaks eesmärgiks teksti- ja andmekaeve valdkonnas on edendada teadusuuringute tegemist teadusasutustes ja kultuuripärandiasutustes. Seda toetab ka direktiivi põhjenduspunkt 8, mis tuletab meelde, et kuigi teksti- ja andmekaeve on digimajanduses laialdaselt levinud, ollakse valdavalt seisukohal, et teksti- ja andmekaevest saavad eelkõige kasu teadusringkonnad ning seeläbi toetatakse innovatsiooni.⁸⁵ Komisjoni põhjendusest selgub seeläbi, et fookus on seatud teadusringkondadele. Miks on siiski teadusasutustel ja kultuuripärandiasutustel vaja uut erandit, kui teksti- ja andmekaevet on võimalik läbi viia kasutades EL õiguses olemas olevaid erandeid nagu reprodutseerimine tehnilise protsessi lahutamatu osana, tsiteerimine või teadustöö erand. Põhiliseks argumendiks on kehtestada antud sektoris õiguskindlus. Varasemalt seisid Euroopa Liidu teadusasutused ja kultuuripärandiasutused silmitsi õiguskindlusetusega, mil määral tohib teha sisu teksti- ja andmekaevet.⁸⁶ Õiguskindlusetus antud asjas taandub autori arvates kahele aspektile. Esiteks ei ole EL õiguses hetkel reguleeritud erandid, mis võimaldavad teatud juhtudel neile eranditele tuginedes teha teksti- ja andmekaevet, piisavalt kohandatud tehnoloogia kasutamiseks. Eelmises alapeatükis selgitatuna hõlmab teksti- ja andmekaeve sageli materjali, mis on kaitstud autoriõigusega või *sui generis* andmebaasi tegija õigusega, eelkõige seoses teoste või muu materjali reprodutseerimisega või andmebaasist sisu väljavõtete tegemisega või mõlemaga. Varasemalt EL õiguses reguleeritud erandid ei arvesta autoriõiguslike erandite tegemisel aga tehnoloogiliste lahenduste mõjuga reprodutseerimisel või väljavõtete tegemisel, vaid on pigem väljatöötatud analoog süsteemide jaoks. Teiseks aspektiks on nende erandite harmoniseerimine liikmesriikide tasandil. Kuigi paljud liikmesriigid on need erandid oma õigusloomesse üle võtnud ei ole see loonud ühtset õiguskorda liikmesriikide õigusloomes. Harmoniseerimata õiguskord oli ka Komisjoni tugisammas antud erandit kehtestades, märkides, et erandite vabatahtlikkus võib negatiivselt mõjutada siseturu toimimist.⁸⁷ Digiühiskonna direktiivi artikliga 3 kohustusliku erandi sätestamine täidab seeläbi kõrgeimat eesmärki, milleks on ühise digitaalse siseturu täiustamine liikmesriikide vahel, aidates seeläbi kaasa ka piiriülestele teadusuuringutele.⁸⁸ Käesoleva töö vaatenurgast oli digiühiskonna direktiivi eesmärgiks sellest tulenevalt harmoniseerida tulevikku vaatavalt teksti- ja andmekaeve kui suurandmete analüüsimeetod teadusuuringute tarbeks.

⁸⁵ DÜD, põhjenduspunkt 8

⁸⁶ DÜD, põhjenduspunkt 8

⁸⁷ DÜD, põhjenduspunkt 5

⁸⁸ Geiger, C., Frosio, G., Bulayenko, O. Text and Data Mining in the Proposed Copyright Reform: Making the EU Ready for an Age of Big Data? – IIC 49/2018, lk 840

DÜD artiklist 3 tuleneva õiguse rakendamise esimeseks eelduseks on, et TDM-i läbiviijaks on teadusorganisatsioon või kultuuripärandiasutus. Teadusorganisatsiooni mõiste on avatud DÜD artikli 2 punktis 1, mis sätestab, et teadusorganisatsioon on ülikool, kaasa arvatud selle raamatukogud, teadusinstituut või muu üksus, mille peamine eesmärk on teha teadusuuringuid või tegeleda õppetööga, mis hõlmab ka teadusuuringuid a) mittetulunduslikul alusel või reinvesteerides kogu kasumi oma teadusuuringutesse või b) täites liikmesriigi poolt tunnustatud avalikes huvides olevaid ülesandeid nii, et teadusuuringute tulemused ei ole soodustingimustel kättesaadavad ettevõtjale, kellel on otsustav mõju sellise organisatsiooni üle. Märkida tuleb, et antud legaaldefiniitsioon on küllaltki kitsas ega pruugi anda edasi sätte aluseks olnud elulist olukorda. Põhjenduspunkti 12 näeb ette, et teadusorganisatsioonide alla võiksid kuuluda üksused, kelle peamine eesmärk on teha teadusuuringuid, näiteks ülikoolid või muud kõrgkoolid ja nende raamatukogud hõlmates ka selliseid üksusi nagu teadusinstituudid ja teadusuuringutega tegelevad haiglad, samas kitsendavad DÜD artikli 2(1)(a) ja (b) selgelt teadusorganisatsiooni mõistet. Tähele tuleb panna, et teadusorganisatsioonideks ei saa pidada organisatsioone, mille üle äriühingutel on otsustav mõju (kontroll), mis võib põhjustada eelisjuurdepääsu saamise teadustöö tulemustele.⁸⁹ Siiski on teadusorganisatsioone julgustatud erasektoriga partnerlust arendama.⁹⁰

Kultuuripärandiasutuse mõiste on sätestatud DÜD artiklis 2 punktis 3, mille kohaselt loetakse sinna hulka avalik raamatukogu, muuseum, arhiiv või filmi- või audiopärandi säilitamisega tegelev asutus. Käesolev loetelu hõlmab muu hulgas rahvusraamatukogusid ja rahvusarhiive ning samuti haridusasutuste, teadusorganisatsioonide ja avaliku sektori ringhäälinguorganisatsioonide arhiive ja üldsusele ligipääsetavaid raamatukogusid. Õiguskirjanduses on leitud, et Eesti Rahvusraamatukogu on kultuuripärandiasutus⁹¹ ning kuna digiühiskonna direktiivi lõpliku sõnastuse kohaselt laieneb kultuuripärandiasutustele TDM-i erand, saab Eesti Rahvusraamatukogu viia läbi TDM-i.

DÜD artiklist 3 tuleneva õiguse rakendamise teiseks eelduseks on, et TDM-i viiakse läbi teadusuuringute eesmärgil. Teadusuuringute läbiviimise eesmärgil on Euroopa Liidu autoriõiguses juba erand kehtestatud. Infoühiskonna direktiivi artikkel 5(3)(a) kohaselt piiratakse teadustöö eesmärgil reprodutseerimisõigust ja õigust üldsusele edastamisele ja kättesaadavaks tegemisele, kui läbiviija kasutab teost illustreeriva materjalina õppetöös või

⁸⁹ DÜD, põhjenduspunkt 12

⁹⁰ DÜD, põhjenduspunkt 11

⁹¹ TDM-i tegemise kohta Eesti Rahvusraamatukogus vt Rattur, E. Raamatukogude digitaalsetes kogudes teksti- ja andmekaeve tegemise õiguslikud probleemid. Magistritöö. Juhendaja Aleksei Kelli. Tartu: Tartu Ülikool 2018 (käsikiri TÕ Iuridicum teabekeskuses), lk 53

teadusuuringutes vajalikus ulatuses mitteäriilise eesmärgi saavutamiseks, märkides ära allika, sh autori nime, kui see ei ole võimatu kohaselt. Siiski ei ole infoühiskonna direktiivis toodud erand kohaldatud piisavalt tehnoloogia kasutamisega teadusuuringutes, mida on rõhutatud ka digiühiskonna direktiivi põhjenduspunktis 10, mis sätestab, et EL õiguses on sätestatud teatavad erandid ja piirangud, mis hõlmavad kasutamist teadustöö eesmärgil ning mida võidakse kohaldada teksti- ja andmekaeve suhtes. Need erandid ja piirangud on siiski vabatahtlikud ning neid ei ole täielikult kohandatud tehnoloogia kasutamisega teadusuuringutes.⁹² DÜD põhjenduspunkt 15 selgitab, et infoühiskonna direktiivi artiklit 5(3)(a) ei peaks enam kasutama teadusuuringute eesmärgil toimuva teksti- ja andmekaeve jaoks.

Märkimist väärrib, et digiühiskonna direktiivi artiklis 4 toodud erandi rakendamise puhul peab teksti- ja andmekaeve läbiviimise eesmärgiks olema teksti- ja andmekaeve ise. Kriitikud on leidnud, et artiklis 4 toodud erand võib praktikas osutada täiesti kasutuks. Nimelt võimaldab artikkel 4(3) õiguste omajatel rakendada piirangut, mille kohaselt ei luba nad oma teosest või muust materjalist teksti- ja andmekaevet sooritada. Praktikas tähendab see õiguste omaja poolset lepingulist piirangut, mille kohaselt võib õiguste omaja väga efektiivselt piirata teksti- ja andmekaevet lisades robot.txt tüüpi teavituse metaandmete hulka.⁹³ Direktiivi põhjenduste analüüsist tulenevalt oli teksti- ja andmekaeve erandi kehtestamise fookus seatud teadusringkondadele. Artikkel 4 erandi kohaldamisala näib esmapilgul lai, kuid õiguste omajate poolt lihtsasti kitsendatav.⁹⁴ Samuti on artiklis 4 sätestatu liikmesriigil võimalik üle võtta erandi või piirangu kaudu.⁹⁵ Kokkuvõttes jääb täitmata Komisjoni poolt sätestatud kõrgeimaks eesmärgiks olev harmoniseeritud digitaalne turg. Eelnevast tulenevalt ei analüüsi autor käesoleva magistr töö raames artiklis 4 kehtestatud erandi õiguslike probleeme.

Viimast eeldust, milleks on seaduslik juurdepääs andmetele analüüsib autori järgnevas peatükis.

Direktiivi üle võtmisega Eesti õigusesse seonduvad mõned õigustehnilised ja normitehnilised probleemid, mida autor peab vajalikuks välja tuua. Direktiiviga nähakse ette erand reprodutseerimisõigusele (varaline õigus). Reprodutseerimisõiguse all liigitub ka andmete korrastamine ja normaliseerimine⁹⁶ – tegemist on andmete reprodutseerimisega formaadi

⁹² DÜD, põhjenduspunkt 10

⁹³ Hugenholtz, B. The New Copyright Directive: Text and Data Mining (Articles 3 and 4). Kluwer Copyright Blog. Arvutivõrgus: <http://copyrightblog.kluweriplaw.com/2019/07/24/the-new-copyright-directive-text-and-data-mining-articles-3-and-4/> (30.03.2020)

⁹⁴ DÜD artikkel 4(3)

⁹⁵ DÜD artikkel 4(1) sätestab, et /.../ teksti- ja andmekaeve eesmärkidel näevad liikmesriigid ette erandi /.../ sätestatud õigustest või piiravad neid.

⁹⁶ DÜD, põhjenduspunkt 8

muutmise näol. Formaadi muutmist saab käsitleda teose mis tahes muutmisenäol, mis AutÕS § 12 lg 1 p 3 kohaselt liigitub autori isiklike õiguste alla. Eesti autoriõiguse süsteemis kattub teostes muudatuste tegemine autori isikliku õigusega teose puutumatusel, mida ei ole võimalik üle anda. Järelikult on sellise teose kasutamiseks tarvilik autorilt saada litsentsi näol luba autori isikliku õigust kasutada.^{97,98} See ei ole aga efektiivne lahendus TDM-i võimaluste kasutamiseks. Olukorra lahendamiseks on vajalik siduda autori isiklik õigus teose puutumatusel autori au ja väärkuse kaitsega nagu on välja pakutud ka autoriõiguse ja autoriõigusega kaasnevate õiguste seaduse eelnõus.⁹⁹

Eesti õiguses on vajalik defineerida ka andmekaevaks õigustatud isikud - teadusorganisatsioon ja kultuuripärandiasutus. Kuna Eesti õigusloomes puudub kultuuripärandiasutust käsitlev regulatsioon on õiguskirjanduses tehtud ettepanek vastav isik määratleda autoriõiguse seaduses.¹⁰⁰ Teadusorganisatsiooni legaaldefiniitsioonina pole samuti Eesti õigusloomes sätestatud, kuid teadus- ja arendustegevuse korralduse seaduses (TAKS) on määratletud teadus- ja arendusasutused. Autori hinnangul on TAKS-s ja DÜD-s sätestatud teadusorganisatsiooni legaaldefiniitsioonid küllaltki erinevad, mis võib tingida vajaduse reguleerida teadusorganisatsioon ka autoriõiguse seaduses. Ühelt poolt aitab see kaasa autoriõiguse kui keeruka valdkonna selgusele, teisalt loob Eesti õiguses teadusorganisatsioonide dualismi.

Eesti õiguskorras peab määratlema ka seadusliku ligipääsu nõude, lepingulise piirangu keelu kui ka TDM-i järgse andmekogu säilitamine nagu seda teeb digiühiskonna direktiiv.

Eelnevalt analüüsis autor üldiselt teksti- ja andmekaevete kollisiooni autoriõigusega ja kuidas seda ületada, leides, et kehtivad erandid ei sobi suuremahulise teksti- ja andmekaevete teostamiseks digitaalses keskkonnas. Kui käesolev alapeatükk keskendus digiühiskonna direktiivis toodud uuele erandile, analüüsisid üldisi eesmärgi, eeldusi ja rakendamist, siis järgmises kahes peatükis analüüsib autor selle erandi rakendamise õiguslike kitsaskohti.

⁹⁷ Kelli, A., Nemvalts, K., Vasamäe, E., Hoffmann, T., Härmand, K., Värvi, A., Jents, L., Elunurm, S., Seppel, T. Autoriõiguse ja autoriõigusega kaasnevate õiguste seaduse eelnõu ja seletuskirja esialgne lähtematerjal. lk 44 Arvutivõrgus: https://www.just.ee/sites/www.just.ee/files/elfinder/article_files/autorioiguse_analuus_0.pdf (03.04.2020)

⁹⁸ Rosentau, M. Intellektuaalse omandi õigused infotehnoloogias. Autori isiklikud (moraalsed) õigused. Juridica IX/2007, lk 658

⁹⁹ Autoriõiguse ja autoriõigusega kaasnevate õiguste seaduse eelnõu seletuskiri. Versioon: 2.02.2014, lk 6. Arvutivõrgus: https://www.just.ee/sites/www.just.ee/files/elfinder/article_files/autorioiguse_seaduse_seletuskiri_0.pdf (28.03.2020)

¹⁰⁰ Kelli, A., Vider, K., Tavast, A., Lindén, K., Birštonas, R., Labropoulou, P., Värvi, A., Kull, I., Tavits, G., Ginter, C. Keeleandmete õigusliku režiimi mõju keeletehnoloogia arendamisele ja kasutamisele – avaldamata teos (autoril on paberil koopia)

2. JUURDEPÄÄS ANDMEMATERJALILE JA TAKISTAVAD PIIRANGUD

Teksti- ja andmekaeve tegemiseks on vaja algandmeid ehk andmematerjali, mille põhjal saab teadmiste kaevandamist üldse alustada. Algandmeteks võivad olla üksikud teosed, individuaalselt kogutud andmed või olemasolevas andmebaasis asuvad korrastatud andmed. Algandmed võivad olla vabalt juurdepääsetavad või kaitstavad autoriõigusega või *sui generis* andmebaasi õigusega.¹⁰¹ Vabalt kättesaadavate andmete alla liigituvad ka teosed, mis on üldkasutatavad (*public domain*) või millel puudub originaalsus.

Digiühiskonna direktiivi artikkel 3 aga sätestab, et TDM-i võib läbi viia teoste või muu materjali suhtes, millele õigustatud isikul on seaduslik juurdepääs.¹⁰² Mida peaks tähendama seaduslik juurdepääs ning kuidas see seostub juba EL õiguses sätestatud seaduspärase kasutamisega ja seaduspärase juurdepääsuga? Kas seaduslik juurdepääs algandmetele on saavutatud, kui õigustatud isikul on õigus teost lugeda? Digiühiskonna direktiiv jätab nendele küsimusele vastamata, mistõttu püstitab autor hüpoteesi: artikliga 3 kehtestatava erandi rakendamisel kehtib õigustatud isikule printsiip *the right to read is the right to mine*.

Isegi kui läbiviijal peaks teoreetiliselt seaduslik juurdepääs olema, ei pruugi juurdepääsu aluseks olev abonement, litsents või lepingus olev piirang teose kasutajal ikkagi teksti- ja andmekaevet läbi viia. Digiühiskonna direktiiv proovib seda probleemi lahendada. Euroopa Liidu autoriõigus on varasemalt lubanud teosele tehnoloogiliste kaitsemeetmete kohaldamist takistamiseks autori ainuõiguste lubamatut kasutamist.¹⁰³ Digiühiskonna direktiiv seda võimalust autoritelt ära ei võta¹⁰⁴, mis tähendab praktikas TDM-i efektiivset takistamist tehniliste kaitsemeetmete kohaldamise näol.

¹⁰¹ Geiger, C., Frosio, G., Bulayenko, O. The Exception for Text and Data Mining (TDM) in the Proposed Directive on Copyright in the Digital Single Market - Legal Aspects. Euroopa Parlament 2018. Arvutivõrgus: [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/IDAN/2018/604941/IPOL_IDA\(2018\)604941_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/IDAN/2018/604941/IPOL_IDA(2018)604941_EN.pdf) (17.03.2020)

¹⁰² DÜD artikkel 3(1): Liikmesriigid näevad ette erandi direktiivi 96/9/EÜ artikli 5 punktis a ja artikli 7 lõikes 1, direktiivi 2001/29/EÜ artiklis 2 ning käesoleva direktiivi artikli 15 lõikes 1 sätestatud õigustest reproduktsioonide ja väljavõtete puhul, mida teadusorganisatsioonid ja kultuuripärandiasutused teevad teadusuuringute eesmärgil toimuvaks teksti- ja andmekaeveks teoste või muu materjali puhul, millele neil on seaduslik juurdepääs.

¹⁰³ Infoühiskonna direktiiv artikkel 6(1) ja 6(3), DÜD põhjenduspunkt 7

¹⁰⁴ DÜD artikkel 3(3)

2.1. Seaduslik juurdepääs

Digiühiskonna direktiiv on Euroopa Liidu autoriõigusesse sisse toonud termini seaduslik juurdepääs. Õigustatud isikud ehk teadusorganisatsioonid ja kultuuripärandiasutused, kes soovivad artikli 3 kohaselt TDM-i läbi viia, peavad omama seadusliku juurdepääsu andmematerjalile. Direktiivis pole aga sätestatud termini seaduslik juurdepääs (*lawful access*) legaaldefiniitsiooni, mille järgi määratleda, kas õigustatud isikul on seaduslik juurdepääs andmematerjalile.

Seadusliku juurdepääsu termin EL õiguse autonoomne mõiste, mille lõpliku tõlgenduse selgitab välja Euroopa Liidu Kohus. Autori arvates liigitub termin EL autonoomse mõiste alla kuna: 1) DÜD eesmärgiks on harmoniseerida liikmesriikide õigus, tagada õiguskindlus ning soodustada liikmesriikide vahelist koostööd; 2) tegemist on liikmesriikidele kohustusliku erandiga; 3) artikkel 3 ei viita seadusliku juurdepääsu kehtestades liikmesriikide õigusele. Selleks, et anda sisu direktiivi artiklis sätestatud terminile kasutab autor õigusnormi tõlgendamismeetodeid, hinnates termini sisu õigusnormi sõnastuse, tekstivahelise seose ja eesmärgi kohaselt. Autor hindab terminit läbi grammatilise, süstemaatilise-loogilise ja teleoloogilise tõlgendusmeetodi.

Direktiivi põhjenduspunkt 14 püüab avada põhitekstis toodud terminit, kirjeldades, et seadusliku juurdepääsu tuleks mõista nii, et see hõlmab juurdepääsu sisule avatud juurdepääsu poliitika või õiguste omajate ja teadusorganisatsioonide või kultuuripärandiasutuste vaheliste lepinguliste kokkulepete alusel, nagu abonemendid, või muudel seaduslikel viisidel.

Kuigi direktiivi põhjenduspunkte ei saa käsitleda õigustloova sätena võib neid kasutada sätte lahti mõtestamisel, et selgitada selle eesmärki ja kavatsust.¹⁰⁵ Eesti keelsest tõlkest see nii hästi välja ei paista, kuid inglise keelne versioon¹⁰⁶ annab parema võrdlusmaterjali, mille kohaselt viitab direktiivi põhjendus kolmele erinevale näitele, mille puhul on kindlasti seaduslik juurdepääs olemas. Materjalidele on seaduslik juurdepääs olemas, kui ligipääs on omandatud avatud juurdepääsu poliitikaga, õiguste omajate ja õigustatud isikute vaheliste lepinguliste kokkulepete alusel või hoopis muu seadusliku viisi kaudu. Järgnevalt püüab autor nende näidete järgi sisustada, mida seaduslik juurdepääs endas hõlmab.

¹⁰⁵ EKo C-215/88, *Casa Fleischhandels-GmbH versus Bundesanstalt für landwirtschaftliche Marktordnung* ECLI:EU:C:1989:33, p 31

¹⁰⁶ Lawful access should be understood as covering access to content based on an open access policy or through contractual arrangements between rightholders and research organisations or cultural heritage institutions, such as subscriptions, or through other lawful means.

Avatud juurdepääsu poliitika kujutab endast põhimõtet, mille kohaselt annab autor kasutajatele tasuta, tagasivõtmatu, ülemaailmse ja tähtajatu juurdepääsuõiguse ja õiguse teose reprodutseerimisele, kasutamisele, levitamisele ja edastamisele ning tuletatud teoste loomisele, kohustusega tunnustada autorsust. Tuntuimaks poliitikaks, mida teaduskirjanduses kasutatakse on CC-BY.^{107,108} Kuigi avatud juurdepääsu poliitika võib erineda avaldajate vahel peavad eelnimetatud üldised põhimõtted jääma samaks, et liigitada juurdepääs avatud juurdepääsu poliitika alla.¹⁰⁹

Küsimus võib tekkida, kas avatud juurdepääsu poliitika alusel ja vabalt kättesaadavad teosed on samastatavad? Autori leiab, et ei ole. Vabalt kättesaadavate materjalide alla kuuluvad teosed, mis on üldkasutatavad ehk need teosed on antud ilma ühegi piiranguta üldisesse kasutusse või nende autoriõigus on lõppenud – neil puuduvad autoriõiguslikud piirangud. Direktiivi põhjenduspunkt 9 selgitab, et teksti- ja andmekaevet võib teha ka pelgalt faktide või andmete puhul, mis ei ole autoriõigusega kaitstud, ja sellisel juhul ei ole autoriõiguse normide kohaselt luba vaja.¹¹⁰ Samuti tuleb samasse kategooriasse liigitada teoseid, millel tervikuna puudub originaalsus ning seepärast ka autoriõiguslik kaitse. Järelikult ei kohaldu sellistele teostele seadusliku ligipääsu nõue. Tähele tuleb panna, et teos tervikuna võib olla originaalne ja sellest tulenevalt autoriõigusega kaitstud, kuid kui TDM-i raames kasutatakse vaid osasid sellest teosest võib nendel osadel puududa originaalsus, mis juhul pole nende osade suhtes autoriõigusliku kaitset.

Teise näitena toob põhjenduspunkt 14 välja, et seaduslik juurdepääs on saavutatud, kui õigustatud isikul on ligipääs materjalile õiguste omajate ja õigustatud isiku vahelise lepingulise kokkuleppe alusel. Nende lepinguliste kokkulepete alla kuuluvad abonemendid (*subscription*) ja litsentsilepingud, mille alusel õigustatud isik on saanud juurdepääsu materjalidele.¹¹¹ Samuti on seaduslik juurdepääs olemas ka teadusorganisatsioonidega või kultuuripärandiasutusega seotud isikutel, kellele abonement laieneb.¹¹² Avatud juurdepääsu poliitika ja kokkuleppe alusel saavutatud juurdepääs ei erine üksteisest oluliselt, kuna mõlema variandi puhul on juurdepääs

¹⁰⁷ Creative Commons Attribution poliitika leitav siit: <https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>

¹⁰⁸ Kelli, A., Mets, T., Vider, K., Kull, I. Avatud teadus Eestis ja Euroopas: õiguslik ja majanduslik lähenemine, lk 22 Arvutivõrgus: https://www.etag.ee/wp-content/uploads/2018/02/Avatud-teadus-Eestis-ja-Euroopas_T%C3%9C.pdf (14.04.2020)

¹⁰⁹ Guibault, L., Margoni, T. Legal aspects of open access to publicly funded research, lk 398. Arvutivõrgus: <https://www.oecd.org/sti/ieconomy/Chapter7-KBC2-IP.pdf> (14.04.2020)

¹¹⁰ DÜD, põhjenduspunkt 9

¹¹¹ Sherrel, P., Wortley, W. The DSM Directive: A Significant Change to the Regulation of Copyright Online. Arvutivõrgus: <https://iclg.com/practice-areas/copyright-laws-and-regulations/1-the-dsm-directive-a-significant-change-to-the-regulation-of-copyright-online> (12.04.2020)

¹¹² DÜD, põhjenduspunkt 14

saavutatud seeläbi, et autor on oma varalised õigused loovutanud või litsentsi alusel kasutada andnud. Erinev on aga see, mis ulatuses varalised õigused on loovutatud või kasutada antud.

Viimasena mainib põhjenduspunkt, et seadusliku juurdepääsu tuleb mõista nii, et see hõlmab juurdepääsu sisule ka muudel seaduslikel viisidel. Seaduslik viis (*lawful means*) viitab autori arvates siinkohal millelegi, mis on saavutatud rikkumata õigusnorme või kokkuleppeid. Direktiiv välistab seeläbi õigustatud isiku õiguse kasutada TDM-i jaoks materjalil, mille õigustatud isik on ligipääsenud muul moel kui seaduslikul viisil. Selle rõhutuse pinnalt teeb autor vahejärelduse, et direktiivi artikli 3 mõttes on seaduslik juurdepääs materjalile olemas, kui õigustatud isik on materjalile ligipääsu saavutatud seaduslikult, sh rikkumata õigusnorme, kokkuleppeid või autoriõiguslike piiranguid.

Infoühiskonna direktiiv artikkel 5(1), mis sätestab reprodutseerimine tehnilise protsessi lahutamatu osana ning mida saab kasutada teatud tingimustel ka TDM-i läbi viimiseks, viitab sarnasele terminile – seaduspärane kasutamine (*lawful use*). Euroopa Liidu Kohus on seda terminit mitmetes lahendites¹¹³ ühemõtteliselt tõlgendanud ning leidnud, et teose kasutamine on seaduspärane, kui selleks on loa andnud asjaomase õiguse omaja või kui kohaldatavad õigusnormid seda ei piira.¹¹⁴ Kuigi ühel juhul on tegemist teose kasutamisega ja teisel teosele juurdepääsuga, on see küllaltki sarnane tõlgendus, milleni jõudis autor seadusliku juurdepääsu tõlgendamisel. Seda, kas õigustloova akti andja on seadusliku juurdepääsu all mõelnud infoühiskonna direktiivis sätestatud teose seaduspärast kasutamist tuleb tulevikus selgitada ilmselt Euroopa Liidu Kohtul.

Eelviidatud Euroopa Liidu Kohtu seisukohta hinnates ning arvestades, et varasemalt on õiguskirjanduses¹¹⁵ viidatud, et selge pole, kas veebis olevate materjalidele teksti- ja andmekaeve tegemine (*web mining*)¹¹⁶ langeb autoriõiguse reguleerimise valdkonda, loob direktiiv siin kohal selgust. Nimelt toob direktiivi põhjenduspunkt 14 selgelt välja, et seaduslik juurdepääs peaks samuti hõlmama juurdepääsu sisule, mis on veebis tasuta kättesaadav.

¹¹³ EKo C-527/15, *Stichting Brein v Jack Frederik Wullems* EU:C:2017:300, p 65; EKo C-403/08 ja C-429/08, *Football Association Premier League and Others* EU:C:2011:631, p 168; EKo C-302/10, *Infopaq International* EU:C:2012:16, p 42

¹¹⁴ Geiger, C., Frosio, G., Bulayenko, O. Text and Data Mining in the Proposed Copyright Reform: Making the EU Ready for an Age of Big Data? – IIC 49/2018, lk 839

¹¹⁵ Rosati, E. The Exception for Text and Data Mining (TDM) in the Proposed Directive on Copyright in the Digital Single Market - Technical Aspects. Euroopa Parlament 2018. lk 5 Arvutivõrgus: <https://op.europa.eu/et/publication-detail/-/publication/fdb4ecaa-20f1-11e8-ac73-01aa75ed71a1/language-en/format-PDF/source-114811744> (08.03.2020)

¹¹⁶ Web mining käigus rakendatakse andmete kaevandamise tehnikat veebiandmetele (sh veebidokumentidele, hüperlinkele dokumentide vahel, veebisaitide kasutamise logidele)

Oluline on meeles pidada, et isegi kui andmete on saadud ligipääs õiguste omaja nõusoleku (litsentsi) alusel või on andmed tasuta kättesaadavad (nt veebis), ei tähenda see automaatselt, et antud andmeid võib rakendada teadmiste kaevandamiseks.¹¹⁷ See on eelkõige sellepärast, et TDM-i teostamiseks, sh reprodutseerimiseks jaoks võib olla vaja õiguste omaja luba. Selleks, et ligipääsetavate andmete peal oleks võimalik rakendada erinevaid TDM meetodeid tuleb hankida autori luba või tugineda õiguslikule alus, nt DÜD artiklile 3.

Euroopa Liidu autoriõigust reguleerivates aktides on veel viiteid seaduslikkuse nõudele. Enne infoühiskonna direktiivi kehtestamist tundis EL õigus õiguspärast kasutajat (*lawful user*), millele on viidatud siiani kehtiva andmebaasi direktiivi¹¹⁸ artiklitega 6, 8 ja 9. Infoühiskonna direktiiv tõi enne mainitud seaduspärase kasutamise (*lawful use*) kõrval sisse ka termini seaduspärane juurdepääs (*legal access*). Infoühiskonna direktiivis artiklis 6(4) p 1 sätestatud seaduspärase juurdepääsu (*legal access*) nõue viitab, et isegi kui tehnoloogilised kaitsemeetmed kontrollivad juurdepääsu materjalile, peab isikul olema ikkagi seaduspärane juurdepääs, et tugineda autoriõiguslikule erandile.¹¹⁹ Seaduspäraseks võib lugeda juurdepääsu, mis on saavutatud teose ostmise, rentimise, laenutamise või muul viisil autori nõusolekul.¹²⁰ Autor järeltab, et juurdepääs ei ole seaduspärane, kui see on saavutatud illegaalsel teel, nt tehnoloogilisi kaitsemeetmeid eemaldades.

Lisaks EL sekundaarsele õigusele, tuleks autori hinnangul analüüsida ka juba kehtestatud TDM-i erandeid ja nende tõlgendusi. Euroopas on TDM-i erandi oma õigusesse implementeerinud Suurbritannia (2014 aastal), Prantsusmaa (2016), Eesti (2017) ja Saksamaa (2018). Suurbritannia ja Prantsusmaa on viidanud ka seaduslikkuse kriteeriumile. Prantsusmaa õigusloomes on TDM-i erand seotud seaduslike materjalidega (*lawful sources*), mille kohaselt tuleb seaduslikeks materjalideks pidada materjale, mis on tehtud kättesaadavaks õiguste omajate nõusolekul.¹²¹

Suurbritannia autoriõigust reguleerivas õigusakti sättes 29A, mis reguleerib teksti- ja andmekaeve erandit on sarnaselt digiühiskonna direktiivile õigustatud isikule seatud seadusliku juurdepääsu nõue.^{122,123} Antud säte pole läbinud kohtuliku kontrolli Suurbritannias, mis tõttu ei

¹¹⁷ *ibidem*, lk 5

¹¹⁸ Euroopa Parlamendi ja nõukogu direktiiv 96/9/EÜ, 11. märts 1996, andmebaaside õiguskaitse kohta - EÜT L 77, 27.3.1996, lk 20—28

¹¹⁹ Mazziotti, G. EU Digital Copyright Law and the End-User. Berlin: Springer, 2008, lk 87

¹²⁰ Walter, M. M., von Lewinski, S., lk 1073

¹²¹ Geiger, C., Frosio, G., Bulayenko, O. Text and Data Mining in the Proposed Copyright Reform: Making the EU Ready for an Age of Big Data? – IIC 49/2018, lk 830

¹²² Bottis, M., Papadopoulos, M., Zampakolas, C., Paraskevi, G. Text and Data Mining in Directive 2019/790/EU Enhancing Web-Harvesting and Web-Archiving in Libraries and Archives. – Open Journal of Philosophy, 2019(9), lk 369-395

¹²³ Copyright, Designs and Patents Act 1988, Section 29A - /.../ by a person who has lawful access to the work /.../

ole ka tõlgendust seaduslikule juurdepääsu nõudele.¹²⁴ Suurbritannia Intellektuaalomandi Ameti (SIA) juhendi kohaselt on seaduslik juurdepääs materjalile nendel isikutel, kellel on õigus seda materjali lugeda.¹²⁵ Järelikult on SIA tõlgenduse kohaselt Suurbritannia riik, kus isikul, kellel on õigus materjali lugeda ka õigus seaduslikuks juurdepääsuks ning kui teised eeldused artiklis 29A on ka täidetud, siis Suurbritannias kehtib põhimõte *right to read is the right to mine*.

Kirjanduses on viidatud seisukohale, kus väidetakse, et lugemist võiks samastada teksti- ja andmekaevuga (*right to read is the right to mine*).^{126,127} Autori arvates peab siiski eristama protsesse, mis TDM-i käigus aset leiavad. TDM-i ja nõ analoog lugemise jaoks peab saama juurdepääsu andmematerjalile, kuid erinevalt lugemisest viiakse tavaliselt TDM-i rakendades läbi ka teose kopeerimine ja normaliseerimine, mida ei tehta nõ analooglugemise puhul. Teose reprodutseerimine kopeerimise ja normaliseerimise näol kuulub aga autori ainuõiguste hulka, mida ei või läbi viia autori nõusolekuta või tuginemata mõnele autoriõiguslikule erandile. Sellest tulenevalt ei saa väita, et lugemisel ja teksti- ja andmekaevete tegemisel ei oleks vahet. Lugemine ja teksti- ja andmekaevete oleksid samastatavad ainult selliste TDM-i tehnikate puhul, kus andmete kopeerimist ja normaliseerimist ei toimuks.

On väidetud, et digiühiskonna direktiivis sätestatud seaduslik juurdepääs järgib Suurbritannia sätte mudelit.^{128,129} Kas selle järgi tuleks mõista ka, et EL õiguses kehtib põhimõte *right to read is the right to mine*? 2014. aastal avalikustatud uurimus teksti- ja andmekaevete õiguslikust raamistikust, mis oli aluseks ka Euroopa Komisjoni ettepanekule, on selgelt välja toodud, et välditaks termineid seaduspärane juurdepääs (*legal access*) ja seaduspärane kasutamine (*legal use*). Seda põhjusel, et varasemalt on nende terminite tõlgendamine viinud segaduse tekkimiseni. Selle asemel soovitasid uurimuse läbiviijad kasutada terminit seaduslik juurdepääs

¹²⁴ Rosati, E. The Exception for Text and Data Mining (TDM) in the Proposed Directive on Copyright in the Digital Single Market - Technical Aspects. Euroopa Parlament 2018. lk 8 Arvutivõrgus: <https://op.europa.eu/et/publication-detail/-/publication/fdb4ecaa-20f1-11e8-ac73-01aa75ed71a1/language-en/format-PDF/source-114811744> (14.04.2020)

¹²⁵ UK Intellectual Property Office. Exceptions to copyright: Research. Arvutivõrgus: https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/375954/Research.pdf (14.04.2020)

¹²⁶ Hilty, R. M., Richter. H. Position Statement of the Max Planck Institute for Innovation and Competition on the Proposed Modernisation of European Copyright Rules. PART B. Exceptions and Limitations. Max Planck Institute for Innovation and Competition, 2017, lk 15. Arvutivõrgus: https://www.ip.mpg.de/fileadmin/ipmpg/content/stellungnahmen/MPI-Position-Paper_TDM_2017-01-14-corr_def.pdf (14.04.2020)

¹²⁷ Kelli, A., Vider. K. Kas külmikule tohib õpetada eesti keelt? – Sirp 15. märts 2019, lk 40. Arvutivõrgus: www.shorturl.at/ksxQW (14.04.2020)

¹²⁸ Synodinou, T., Jougoux, P., Markou, C., Prastitou, T. EU Internet Law on the Digital Era: Regulation and Enforcement. Cham: Springer. 2020, lk 35

¹²⁹ Trialle, J., d'Argenteuil, J., Francquen, A., Study on the legal framework of text and data mining (TDM). European Commission, lk 110. Arvutivõrgus: <https://op.europa.eu/s/n3LF> (14.04.2020)

(*lawful access*), mis on nüüdseks ka digiühiskonna direktiivi ülevõetud. Selgituse kohaselt tuleb juurdepääsu pidada seaduslikuks, kui ligipääs on autoriseeritud (lubatud) õiguste valdaja poolt või mõne autoriõigusliku erandi alusel. Selline tõlgendus sobitub digiühiskonna direktiivi tõlgendusega, mille kohaselt on seaduslik juurdepääs saavutatud, kui on ligipääs on saavutatud rikkumata õigusnorme, sh autorite ainuõigusi. Uurimuse läbiviijad väidavad, et kindlasti ei tahetud luua situatsiooni, kus autoriseerimata isikutel, kes on ebaseaduslikult saanud ligipääsu materjalide näiteks turvameetmete häkkimise teel, oleks võimalik tugineda TDM-i erandile.¹³⁰ Selle põhjal asub autor seisukohale, et vaeleks ei peaks lugema DÜD artikli 3 tõlgendust, mille kohaselt võib seadusliku juurdepääsu mõista kui õigust vastavat teost või muud materjali lugeda.

Kokkuvõttes leiab autor, et seadusliku juurdepääsu terminit võib mõista kui viisi, kus materjalile on ligipääs saavutatud rikkumata õigusnorme või kokkuleppeid, sh autoriõiguslike kaitsemeetmeid. Autor leiab, et seaduslik juurdepääs DÜD artiklis 3 on õigustatud isikul olemas, kui tal on õigus vastavat teost või muud materjali lugeda. Sellest tulenevalt võib DÜD artikli 3 mõista, et kui õigustatud isikul on õigus teost või muud materjali lugeda on tal õigus ka DÜD artiklile 3 tuginedes teksti- ja andmekaevet läbi viia.

Teoreetiline seaduslik juurdepääs aga ei pruugi tähendada, et õigustatud isik saab päriselt andmematerjalile ligi või veelgi enam, seda materjali teksti- ja andmekaevet kasutada. Seadusliku juurdepääsu võivad praktikas takistada lepingulised ja tehnilised piirangud. Digiühiskonna direktiiv proovib siin balanssi leida autorite ainuõiguste ja avalikuse huvi vahel. Autor keskendub järgmises kahes alapeatükis nende piirangutele, analüüsides digiühiskonna direktiivi.

2.2. Lepinguline piiramine

Varasemalt tõi autor välja, et Euroopa Komisjoni üheks peamiseks ülesandeks digiühiskonna direktiivi kehtestades oli tagada harmoniseeritud siseturg, kus ei valitseks õiguskindlusetust.¹³¹ Autor jättis eelnevalt mainimata, et õiguskindlusetust mõjutab paljuski ka lepinguliste piirangute ja tehniliste kaitsemeetmete rakendamise õiguslik režiim, mis teeb võimalikuks takistuste seadmise õigustatud isikutele, kes tahavad ilma autori nõusolekuta viia läbi teksti- ja

¹³⁰ Trialles, J., d'Argenteuil, J., Francquen, A., Study on the legal framework of text and data mining (TDM). European Commission, lk 110. Arvutivõrgus: <https://op.europa.eu/s/n3LF> (14.04.2020)

¹³¹ DÜD, põhjenduspunkt 5 ja 8

andmekaevet. Digiühiskonna direktiiv adresseerib seda probleemi, kehtestades lepinguliste piirangute keelu.

Lepinguliste piirangute all mõeldakse tavaliselt õiguste omajate poolt standardiseeritud lepingutes või muudes õiguslikes vahendites kasutatavaid lepingulisi mehhanisme, mis määravad ümber autoriõiguse poolt õigustatud isikutele erandite ja piirangute alusel antavaid õigusi.¹³²

TDM-i takistamine lepinguliste piirangute näol olnud varasemalt oluliseks probleemiks teaduse arendamisel. Lepingulised piirangud on võimaldanud autoritel ja väljaandjatel tellimuse tingimustes või litsentsides spetsiifiliselt keelata teoses teksti- ja andmekaeve tegemise. On ka näiteid, kus teksti- ja andmekaeve tegemise õiguse eest peab tellimuse või litsentsi saamise eest eraldi tasu maksma.¹³³ Autori arvates pärineb selline autorite õigustatud käitumine autoriõiguse olemusest. Autoriõigus kui absoluutne õigus on üles ehitatud põhimõttel, mille kohaselt autoril on õigus välistada kolmandata isikute õiguseid. Kolmandad isikud saavad autori nõusolekuta teoseid ja muid materjale eksploateerida vaid autoriõiguses kehtestatud erandite piirides. Kui sellist erandit ei ole või sellise erandi kasutamine on õiguste omajate poolt lepinguliselt piiratud, seisavad TDM-i läbi viijad õiguskindlusetus olukorras.

Digiühiskonna direktiiv on lepinguliste piirangute osas astunud suure sammu edasi õiguskindluse poole, sätestades artiklis 7(1)¹³⁴, et digiühiskonna direktiivi artiklis 3 sätestatud erandiga vastuolus olevaid lepingulisi sätteid ei kohaldata. See tähendab, et kui lepingus on punkt, mis ei luba autori nõusolekuta teadusuuringute eesmärgil teksti- ja andmekaeve jaoks teost või muud materjali reprodutseerida ja väljavõtteid teha, siis ei saa õiguste omaja sellisele lepingupunktile tugineda. Direktiivis artikli 3 ja 7 kombinatsioon annab teksti- ja andmekaevet läbi viivatele õigustatud isikutele kahekordse kaitse. Artiklis 3 on õigustatud isikutele ette nähtud TDM-i erand, mis kaitseb õigustatud isikute huvisid, kuid kui õiguste omaja on soovinud piirata sellist vabakasutust, annab artikkel 7 veel teisegi kaitse õigustatud isikule ja lepingupunkt, mis on vastuolus direktiivi artiklis 3 sätestatuga, jäetakse kohaldamata.

Autoriõigus kuulub eraõiguse valdkonda, millest tulenevalt peaks kehtima dispositiivsuse põhimõte. Selle kohaselt võivad pooled leppida kokku seaduses sätestatust erinevalt. Siiski pole lubatud kõrvale kalduda seadusest kui seadusest kõrvale kaldumine on keelatud – kõige selgemalt on kõrvale kaldumine keelatud, kui seaduses on õigusnormist erineva kokkuleppe

¹³² Kenneally, M. E., *Commandeering Copyright*. Notre Dame Law Review, Vol 87(3) 2012, lk 1179-1244

¹³³ Geiger, C., Frosio, G., Bulayenko, O. *Text and Data Mining in the Proposed Copyright Reform: Making the EU Ready for an Age of Big Data?* – IIC 49/2018, lk 826

¹³⁴ DÜD artikkel 7(1) - Artiklites 3, 5 ja 6 sätestatud eranditega vastuolus olevaid lepingulisi sätteid ei kohaldata.

sõnaselgelt välistatud.¹³⁵ Digiühiskonna direktiivi artikkel 7(1) sätestab sõnaselgelt, et teksti- ja andmekaeve erandiga vastuolus olevaid lepingulisi sätteid ei kohaldata.

Autoriõigusega sätestatud ainuõigused muutuvad rahaliseks tasuks ning seeläbi ka intellektuaalse loomingu stiimuliteks ainult siis, kui õiguste omajad saavad lepinguliste meetmete abil määrata kaitstud materjali kasutamist.¹³⁶ Selline lepinguliste piirangute keeld jätab oma imperatiivsusega küllaltki vähe võimalusi lepinguvabadusele. Tekib küsimus, kas selline lepinguvabaduse piiramine on lubatud? Kas mingitel juhtudel on siiski võimalik lepingulise piirangu keelust kõrvale kalduda? Euroopa Liidu õiguskorras on ka varasemalt kaheldud, kas autoriõiguslikele eranditele nagu ka DÜD artikkel 3 saab seada lepingulisi piiranguid.¹³⁷

Infoühiskonna direktiiv on kehtestatud erandite ja lepinguliste piirangute vahelises suhtes olnud autorite jaoks soosiv, osutades põhjendustes, et direktiivi artiklis 5 sätestatud erandid ja piirangud ei takista siiski määratlemast lepingulisi suhteid, mille eesmärk on tagada õiguste valdajale õiglase hüvitus siseriiklike õigusaktidega ettenähtud ulatuses.¹³⁸ Arvutiprogrammide direktiiv¹³⁹ artikkel 5(2) ja 8 ning andmebaaside direktiivi artiklid 6(1) ja 15 kehtestavad aga sõnaselgelt lepinguliste piirangute keelu ning on oma olemuselt kahtlemata imperatiivsed sätted.¹⁴⁰ Siiski on kohus vastuoluliselt leidnud andmebaaside direktiivi puhul, et selle direktiivi kohaldamis alasse jääva andmebaasi puhul võib lepingulisi piiranguid erand juhul rakendada.

Lepingulisi tõkkeid kasutatakse ka TDM-i läbi viimise tõkestamiseks materjalidele, mis pole autoriõigusega kaitstud või on üldkasutatavad (*public domain*). Autoriõiguse või *sui generis* andmebaasi tegija õigusega kaitsmata andmebaasis lepinguliste ja tehnoloogiliste kaitsemeetmete kasutamine pole keelatud. Olukorras, kus andmebaas ei ole kaitstud autoriõigusega või *sui generis* andmebaasi tegija õigusega ei kohaldu sellele ka andmebaasi direktiivi artiklis 15 sätestatud lepinguliste piirangute keeld. Euroopa Liidu Kohus märkis lahendis *Ryanair versus PR Aviation*¹⁴¹, et lepingulise piirangu sätted on seevastu

¹³⁵ Varul, P. jt (koost). Võlaõigusseadus I. Üldosa (§§ 1-207). Komm vlj. Tallinn: Juura 2006, lk. 22

¹³⁶ Kretschmer, M., Derclaye, E., Favale, M., Watt, R. The Relationship Between Copyright and Contract Law. Intellectual Property Office Research Paper No. 2010(04). Arvutivõrgus: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2710614

¹³⁷ Dreier, T., Hugenholtz, P. B., lk 455

¹³⁸ Infoühiskonna direktiiv, põhjenduspunkt 45

¹³⁹ Euroopa Parlamendi ja nõukogu direktiiv 2009/24/EÜ, 23. aprill 2009, arvutiprogrammide õiguskaitse kohta (kodifitseeritud versioon) (EMPs kohaldatav tekst). ELT L 111, 5.5.2009, 16-22.

¹⁴⁰ Quintais, J.P., Copyright in the Age of Online Access: Alternative Compensation Systems in EU law. Alphen aan den Rijn: Kluwer Law International. 2017, lk 397

¹⁴¹ EKo C-30/14, *Ryanair Ltd versus PR Aviation BV* ECLI:EU:C:2015:10, p 40

asjassepuutumatud andmebaasi korral, mille loojal ei ole andmebaasi direktiivi kohaselt autoriõigust või *sui generis* õigust.

Kas sellest tulenevalt on võimalik lepingulist piirangut kasutada ka teksti- ja andmekaeve takistamiseks, kui teosel või muul materjalil puudub autoriõiguslik kaitse? Direktiivi põhjenduspunkt 9 annab juhise, et teksti- ja andmekaevet võib teha ka pelgalt faktide või andmete puhul, mis ei ole autoriõigusega kaitstud, ja sellisel juhul ei ole autoriõiguse normide kohaselt luba vaja.¹⁴² Kuigi Euroopa Kohtu praktika andmebaasi direktiivi tõlgendamisel on teist rada läinud, peab lähtudes DÜD-i põhjendustest asuma seisukohale, et autoriõiguslikult kaitsmata töödel ei ole võimalik rakendada lepingulist piirangut teksti- ja andmekaeve ära hoidmiseks.

Huvi pakkuv on olukord, kus vastav piirang ei ole esitatud mitte lepingus vaid teoses endas. DÜD artikkel 7(1) sätestab, et TDM-i erandiga vastuolus olevaid lepingulisi sätteid ei kohaldata. Selline sõnastus aga eeldab, et piirang oleks sätestatud lepingus endas. Kui aga piirang on sätestatud teoses või andmetes mujal, siis kas selline lepingulise piirangu keeld omaks tähtsust? Artikkel 7(1) eesmärgiks on olnud luua olukord, kus varasemalt teksti- ja andmekaevega seonduv õiguskindlusetus tuleks lahendada, nähes ülikoolidele ja muudele teadusorganisatsioonidele ning kultuuripärandiasutustele ette kohustusliku erandi reprodutseerimise ainuõigusest ja õigusest keelata andmebaasist väljavõtte tegemist.¹⁴³ Võrdluseks võib analüüsida ka DÜD artiklit 4(3), millele lepinguliste piirangute keeld ei laiene ning mis sätestab igapäevasele suunatud TDM-i erandi piiramise võimalused. Sätet selgitavas põhjenduspunktis 18 on lisatud, et üldsusele veebis kättesaadavaks tehtud sisu puhul tuleks pidada õiguste kaitsmist asjakohaseks üksnes masinloetavate vahendite, sealhulgas metaandmete ning veebisaidi või teenuse tingimuste abil. See viitab järelikult sellele, et piiranguid võib kehtestada ka andmetes endis. Seda, et metaandmetes, veebisaidil või teenuste tingimustes sätestatud piiranguid ei peaks käsitlema lepingulise sätestamisena selgitab ka ülejäämine lause põhjenduses: muudel juhtudel võib olla asjakohane kaitsta õigusi muul viisil, näiteks lepinguliste kokkulepete või ühepoolse deklaratsiooniga. Eelnevast tulenevalt asub autor seisukohale, et ka teoses või muus materjalis endas märgitud piirang, mis keelab reproduktsioonide või väljavõtete tegemise on jõustamatu.

¹⁴² DÜD, põhjenduspunkt 9

¹⁴³ DÜD, põhjenduspunkt 11

Infoühiskonna direktiiv selgitab, et õiglase hüvitise saamise eesmärgil peaks õiguste omajatel olema võimalus määratleda lepingulisi suhteid.¹⁴⁴ Sellest lähtub loogika, et lepinguliste piirangute seadmine tagab autoritele õiglase kompenseerimise nende ainuõiguste kasutamise eest. Digiühiskonna direktiivi põhjenduspunkt 17 aga selgitab, et arvestada tuleb artikli 3 erandi olemusega ja ulatusega – olles piiratud teadusuuringutega tegelevate üksustega –, peaks sellest tulenevalt asjaomase erandi tõttu õiguste omajatele põhjustatud võimalik kahju olema minimaalne.¹⁴⁵ Arvestades infoühiskonna direktiivi ja DÜD-i selgitusi, asub autor seisukohale, et kui õiguste omajatele ei põhjustata teksti- ja andmekaave läbi viimisega kahju või see kahju on minimaalne, ei peaks õiguste omajad saama seada lepingulist piirangut tuginedes väitele, et vastav piirang täidab õiglase kompenseerimise eesmärki nende ainuõiguste kasutamise eest. Seeläbi peaks välistatud olema juhtum, kus õiguste omaja saaks tugineda argumendile, et ta ei saa piisavalt tasustatud ning kohaldab lepingulist piirangut teksti- ja andmekaave ära hoidmiseks nii kaua kuni õigustatud isik, sellise loa andmise eest talle tasub. Autor peab vajalikuks täpsustada, et lepingutes, kus ei ole hetkel reguleeritud TDM-i tegemise õigust või on seda piiratud, tuleb kohaldada direktiivi artiklit 7(1), mille kohaselt ei saa lepinguga piirata õigustatud isikutel tegemast teksti- ja andmekaavet teadusuuringu eesmärgil.

Lepingulise piirangute kõrval lisab digiühiskonna direktiivi artikkel 7(2) tagasiviite infoühiskonna direktiivi artiklisse 5(5), muutes sellega teksti- ja andmekaave erandi sõltuvaks kolmeastmelisest testist.¹⁴⁶ Kolmeastmeline test on tuntud rahvusvahelisest autoriõigusest (Berni konventsioon)¹⁴⁷, kinnistatud infoühiskonna direktiiviga Euroopa Liidu autoriõigusesse¹⁴⁸ ning sisaldub ka autoriõiguse seaduse §-s 17. See test võimaldab kolme kumulatiivse tingimuse täitmisel asuda seisukohale, kas kehtestatud erand või piirang, nt teksti- ja andmekaave erand, on õiguspärane. Nendeks kolmeks tingimuseks on: 1) erand peab tulenema seadusest; 2) tegemist peab olema teose tavapärase kasutamisega; 3) selline kasutamine ei tohi rikkuda põhjendamatult autori huve.¹⁴⁹ Tavapärasuse hindamisel tuleb arvestada, kas konkreetne kasutus on selline, millega õiguste omaja loodab tulu teenida? Kolmandas punktis sätestatud põhjendamatuse all tuleks proportsionaalselt hinnata erandile tuginemise eesmärki.¹⁵⁰ Arvestades, et tingimused 2 ja 3 on küllaltki lahtised võib

¹⁴⁴ Infoühiskonna direktiiv, põhjenduspunkt 45 - Artikli 5 lõigetes 2, 3 ja 4 osutatud erandid ja piirangud ei takista siiski määratlemast lepingulisi suhteid, mille eesmärk on tagada õiguste valdajale õiglase hüvitise siseriiklike õigusaktidega ettenähtud ulatuses.

¹⁴⁵ DÜD, põhjenduspunkt 17

¹⁴⁶ DÜD artikkel 7(2) esimene lause.

¹⁴⁷ Stamatoudi, I. A., lk 6

¹⁴⁸ *Ibidem*, lk 18

¹⁴⁹ Walter, M. M., von Lewinski, S., lk 1061

¹⁵⁰ Tavast, A., Pisuke, H., Kelli, A. Õiguslikud väljakutsed ja võimalikud lahendused keeleressursside arendamisel. Eesti rakenduslingvistika ühingu aastaraamat. Vol. 9, Tallinn, 2013, lk. 327-328

kolmeastmeline test piirata õiguskindlusetuse tekitamisega teksti- ja andmekaeve erandi kohaldatavust, tehes teksti- ja andmekaeve tegemise sõltuvaks järjekordsetest tingimustest.

Kokkuvõttes leiab autor, et digiühiskonna direktiivis sätestatud TDM-i erandit ja lepinguliste piirangute keeldu hinnates, liigub autoriõigus avatud teaduse poole. Lepinguliste piirangute keeld on tervitatav ning aitab kaasa teaduse arengule. Võttes arvesse, et artiklis 3 sätestatud erandi ulatus – olles piiratud teadusasutustele ja kultuuripärandiasutustega – ning, et teksti- ja andmekaeve läbiviimisel õiguste omajatele põhjustatud kahju on minimaalne, ei peaks õiguste omajatel olema lepinguliste piirangute näol võimalust takistada DÜD artikli 3 alusel läbiviidavat teksti- ja andmekaevet.

2.3. Tehniline piiramine

Lepinguliste piirangute kõrval on õiguste omajatel olnud võimalik rakendada ka teist efektiivset takistust hoidmaks ära õiguste autoriseerimata kasutust – tehnilisi kaitsemeetmeid. Digiühiskonna direktiiv lubab ühelt poolt õiguste omajatel kasutada tehnilisi kaitsemeetmeid, teiselt poolt aga piirab nende kasutusvõimalusi. Digiühiskonna direktiiv teeb tehniliste kaitsemeetmete osas tagasiviite infoühiskonna direktiivile, mille tulemusena kinnistatakse eelnevat praktikat tehniliste kaitsemeetmete ja autoriõiguslike erandite vahel.

Digiühiskonna direktiivis pole sätestatud, mida mõistetakse tehniliste kaitsemeetmete (TPM) all. Euroopa Liidu autoriõiguses on seda avatud aga infoühiskonna direktiivis, mille kohaselt tuleb tehniliste kaitsemeetmetena mõista mis tahes tehnoloogiat, seadet või komponenti, mille eesmärk tavapärase toimimise puhul on takistada või piirata teoste või muude objektidega seotud toiminguid, milleks autoriõiguse või sellega kaasnevate õiguste valdaja või *sui generis* õiguse valdaja ei ole luba andnud.¹⁵¹ Autoriõiguse seaduse § 80³ lg 2 sätestab sarnaselt infoühiskonna direktiivi sõnastusele tehnilise kaitsemeetme olemuse.

Kui lepinguliste piirangute puhul on direktiivi tekst küllaltki selge ning jätab artikliga 3 vastuolus olevad lepingulised piirangud kohaldamata, siis tehniliste kaitsemeetmete osas sellist piirangut selge sõnaliselt kehtestatud pole. Seevastu otsib digiühiskonna direktiivi artikkel 3(3) tasakaalu õiguste omajate ja õigustatud isikute vahel, sätestades, et õiguste omajatel on õigus kohaldada meetmeid, et tagada nende võrkude ja andmebaaside turvalisus ja terviklikkus, kus majutatakse nende teoseid või muud materjali. Kõnealused meetmed ei tohi minna kaugemale

¹⁵¹ Infoühiskonna direktiiv artikkel 6(3)

sellest, mis on vajalik nimetatud eesmärgi saavutamiseks.¹⁵² Siinkohal vihjab direktiiv tehnilistele kaitsemeetmetele, lubades nende kasutamise andmematerjali majutamise turvalisuse ja terviklikkuse tagamiseks. Probleemkohaks jääb olukord, kui õiguste omaja ei järgi direktiiviga otsitavat tasakaalu ning rakendab tehnilisi kaitsemeetmeid selliselt, et ei turva ainult andmematerjali majutamist, vaid takistab näiteks teose kopeerimist. Autor püüab välja selgitada, esiteks, milliseid tehnilisi kaitsemeetmeid võivad õiguste omajad kehtestada ning kuidas aru saada nende ulatusest. Teiseks analüüsib autor, kas tehnilisi kaitsemeetmeid võib eemaldada, kui see takistab teose vaba kasutamist, näiteks DÜD artikli 3 rakendamist.

Tehnilised kaitsemeetmed, mida õiguste omajad tavapäraselt kasutavad jagunevad kolme gruppi:

- 1) juurdepääsu kontrollimisele suunatud tehnilised kaitsemeetmed, näiteks parooli kontrollimise süsteemid, kasutaja autentimine, maksesüsteemid, ajalise ligipääsu kontrollimine;
- 2) kopeerimise kontrollimisele suunatud tehnilised kaitsemeetmed, näiteks tarkvara ja dokumentide lukustamine kopeerimise takistamiseks, krüpteerimine kopeerimise takistamiseks;
- 3) digitaalsete vesimärgiste ja sõrmejälgede seadmine (*social digital rights management*).¹⁵³

See ei ole täielik nimekiri, sest nagu enne viidatud on tehniliste kaitsemeetmete nimekiri tehnoloogia arenemisel muutuv ning ka infoühiskonna direktiivis avatud nimekirjana kehtestatud. Eeltoodud loetelust nähtub autorile, et digitaalsete vesimärgiste ja sõrmejälgede seadmine, ei kuulu DÜD artikli 3(3) eesmärgi alla, sest need meetmeid ei taga kuidagi võrkude või andmebaaside turvalisust ja terviklikkust, vaid aitavad õiguste omajatel määratleda, kes on näiteks ebaseaduslikult teost jaganud. Teiseks leiab autor, et vesimärgistamine ja sõrmejälgede seadmine ei sega teksti- ja andmekaeve tegemist, tuginedes DÜD artiklile 3(1), sest ei takista juurdepääsu teosele ega selle reprodutseerimist. Juurdepääsu kontrollimisele ja kopeerimise kontrollimisele suunatud meetmed võivad osutada relevantseks võrgu või andmebaasi turvalisuse ja terviklikkuse tagamisel. Enne tuleb siiski mõtestada, mida on direktiiv mõelnud artiklis 3(3) võrgu (inglise k *system*) ja andmebaaside turvalisuse ja terviklikkuse tagamisel. Direktiivi põhjenduspunkt 16 selgitab, et õiguste omajatel peaks olema lubatud võtta meetmeid, kui on olemas risk, et nende süsteemide või andmebaaside turvalisus ja terviklikkus võib sattuda ohtu, nt juurdepääsutaotluse ning teoste ja muu materjali allalaadimiste potentsiaalse

¹⁵² DÜD artikkel 3(3)

¹⁵³ Quintais, J.P., lk 194

kasvuga.¹⁵⁴ Arvestades, et süsteem või andmebaas satub käesoleval juhul ohtu eelkõige juurdepääsu tasandil ja, et süsteemi või andmebaasi juurdepääsu turvalisuse suurendamiseks kasutatakse tehniliste meetmetena näiteks kasutajate autentimist, IP-aadresside *white-listing* 'ut, parooliga sisse logimist või kahetasemelist autentimist¹⁵⁵, asub autor seisukohale, et direktiivi artikli 3(3) sõnastus viitab eelkõige juurdepääsu kontrollimisele suunatud kaitsemeetmete rakendamisele. Sama positsiooni kinnitab ka direktiivi põhjenduspunkt 16 selgitades, et kaitsemeetmeid võib võtta näiteks eesmärgiga tagada, et nende andmetele pääsevad juurde üksnes nendele seaduslikku juurdepääsu omavad isikud, muu hulgas IP-aadressi kinnitamise või kasutaja autentimise kaudu. Seeläbi leiab autor, et digiühiskonna direktiiv ei ole soovinud anda õiguste omajatele õigust rakendada kopeerimist kontrollivaid tehnilisi kaitsemeetmeid süsteemidele või andmebaasidele, kus majutatakse teoseid või muud materjali, näiteks krüpteerides või lukustades andmebaase, mis muudaks teksti- ja andmekaeve tegemise võimatuks. Kuna teksti- ja andmekaeve tegemiseks DÜD artikli 3(1) alusel on vajalik seaduslik juurdepääs, ei tohiks võrkudele või andmebaasidele seatavad juurdepääsu piirangud õigustatud isikuid negatiivselt mõjutada.

Siiski võib ette tulla olukordi, kus õiguste omajad ei jälgi direktiiviga ettenähtud tehniliste meetmete ulatust. Direktiivi artikkel 3(3) annab juhise, sätestades, et kõnealused meetmed ei tohi minna kaugemale sellest, mis on vajalik nimetatud eesmärgi saavutamiseks. Samuti selgitab põhjenduspunkt 16, et kõnealused meetmed peaksid olema kaasnevate riskidega proportsionaalsed ega tohiks ületada seda, mis on vajalik, et tagada süsteemi turvalisus ja terviklikkus, ning need ei tohiks takistada erandi tõhusat kohaldamist. Direktiiv aga ei sätesta tehniliste kaitsemeetmete, mis on vastuolus või ületavad artikliga 3 seatud eesmärgi, kohaldamatust, nii nagu direktiiv seda lepinguliste piirangute puhul teeb. Selleks, et leida vastus ülaltoodud probleemile, tuleb analüüsida tehniliste kaitsemeetmete regulatsiooni olemust ja eesmärki ning nende suhet teose vaba kasutusega.

Digitaalne keskkond annab igale kasutajale kättesaadavad võimalused viia hõlpsalt läbi autori nõusolekuta autoriõiguse kaitse all olevaid tegevusi nagu digitaalne reprodutseerimine või teose kättesaadavaks tegemine avalikusele. Selliseid tegevusi on digitaalses keskkonnas raske ära hoida ilma tehniliste kaitsemeetmete rakendamisega. Et õiguste omajad saaksid tagasi rohkem kontrolli oma ainuõiguste üle, eriti internetis levivate materjalide üle, püüavad õiguste omajad rakendada teostele meetmeid, mis suudaksid takistada juurdepääsu teosele või takistada mingit

¹⁵⁴ DÜD, põhjenduspunkt 16

¹⁵⁵ Gaikwad, T. R., Raut, A. B. A Review on Database Security. International Journal of Science and Research. Vol. 3(4) 2014, lk 372-374

kindlat tegevust teosel, näiteks teistkordset reprodutseerimist. Siiski osutuvad õiguste omajate poolt rakendatavad tehnilised kaitsemeetmed praktikas ebatõhusaks, kuna kasutajad hoiavad neist kõrvale, sh murravad tehnilisi kaitsemeetmeid.¹⁵⁶ Euroopa Liidu autoriõiguses on tehniliste kaitsemeetmete regulatsioon implementeeritud infoühiskonna direktiivis, mille artikkel 6 kohustab liikmesriike tagama piisava õiguskaitse tõhusatest tehnilistest kaitsemeetmetest kõrvalehoidmise vastu. Erandite ja tehniliste kaitsemeetmete vahel on silmnähtav pinge – kui erand proovib tagada autoriõiguslikult kaitstud töödele ligipääsu teose vaba kasutuse eesmärgil, siis tehnilised kaitsemeetmed proovivad suurendada ainuõiguste kaitsed ning piiravad juurdepääsu ja teose levitamist. Autorite vaatest on selle olukorra parandamiseks infoühiskonna direktiivi artikliga 6 loodud järjekordne kaitsemeede õiguste omajate huvide kaitsmiseks, käskides liikmesriikidel luua õiguskaitse tõhusatest tehnilistest meetmetest kõrvalehoidmise vastu – Eestis on see õiguskaitse reguleeritud karistusseadustikus.¹⁵⁷

Infoühiskonna direktiivis sätestatud tehniliste kaitsemeetmete regulatsioonil on tähtsus ka digiühiskonna direktiivi rakendamisel.¹⁵⁸ Digiühiskonna direktiivi artikli 7(2) järgi kohaldatakse artiklis 3 oleva teksti- ja andmekaeve erandi rakendamisel infoühiskonna direktiivi artikli 6(4) esimest, kolmandat ja viiendat lõiku. See tähendab teadustöö eesmärgil läbiviidava teksti- ja andmekaeve erandi puhul, et kui õigustatud isik tahab viia läbi TDM-i teosel või muul materjalil, millele on rakendatud tehnilisi kaitsemeetmeid, peab õiguste omaja pakkuma õigustatud isikule võimalust, mille kohaselt peab õigustatud isik saama kasutada autoriõigusliku erandit ulatuses, milleks see on ette nähtud. Kui õiguste omaja õigustatud isikule sellist meedet ei paku, peab sekkuma liikmesriigi kehtestatud meede.¹⁵⁹ Sarnaselt reguleerib olukorda ka autoriõiguse seaduse § 80³ lg 4, mille esimese lause kohaselt peab teose või muu kaitstud objekti vaba kasutamise juhtudel õiguste omaja kohaldama oma teosele või muule õiguste objektile selliseid meetmeid, mis võimaldavad õigustatud isikul kasutada seda ulatuses, mis seadusega on vabaks kasutamiseks ette nähtud, tingimusel et vabaks kasutamiseks õigustatud isikul on seaduslik juurdepääs teosele või muule õiguste objektile. Autoriõiguse seaduse § 80³ lg 4 teise lause kohaselt on Eestis kehtestatud meetmeks õigustatud isiku õigus pöörduda autoriõiguse asjatundjate komisjoni poole. Kui autoriõiguse asjatundjate komisjonis tehniliste kaitsemeetmete eemaldamisega hakkama ei saada ning lepitusmenetlus katkeb või kokkuleppele ei jõuta, on poolel järgnevalt õigus pöörduda oma õiguste kaitseks kohtusse.¹⁶⁰

¹⁵⁶ Walter, M. M., von Lewinski, S., lk 1065

¹⁵⁷ Karistusseadustik - RT I, 28.02.2020, 5

¹⁵⁸ DÜD, põhjenduspunkt 7

¹⁵⁹ Infoühiskonna direktiiv 6(4) paragrahv 1

¹⁶⁰ Lepitusseadus - RT I 2009, 59, 385, § 29 lg 1

Huvitav on märkida, et § 80³ lg 4 ei hõlma §-s 19 p 3¹ sätestatud teksti- ja andmekaeve erandit, mis tähendab, et hetkel kehtivas õiguskorras ei pea õiguste omaja võimaldama tehnilise kaitsemeetme eemaldamist teksti- ja andmekaeve läbiviimiseks. DÜD-i üle võttes, peab Eesti õiguskorras määratlema, et DÜD artikli 3 alusel läbiviidava TDM-i puhul oleks õigustatud isikutel õigus nõuda tehnilise kaitsemeetme eemaldamist õiguste omaja poolt.

Kuigi õigustatud isikul on autori arvates eelmisest analüüsist tulenevalt õigus nõuda õiguste omajalt tehniliste meetmete eemaldamist, on protsess, mille raames peab õiguste omajatelt küsima luba tehniliste kaitsemeetmete eemaldamiseks, olukorras kus isik on täitnud kõik eeldused TDM-i läbi viimiseks DÜD artikkel 3 näol, tundub autorile küllaltki ebamõistlik arvestades teksti- ja andmekaeve iseloomu. Sellest tulenevalt peab analüüsima, kas õigustatud isik võiks tehnilisi piiranguid iseseisvalt eemaldada ning mis oleks selle tagajärg?

Tehniliste kaitsemeetmete eemaldamist lubatavust reguleerib Eesti õigusloomes hetkel karistusseadustik¹⁶¹. Karistusseadustiku § 225 lg 1 määratleb väärtena järgmise koosseisu: „Autoriõiguse või autoriõigusega kaasneva õiguse rikkumist takistava tehnilise kaitsemeetme või õiguse teostamist käsitleva elektroonilise teabe ebaseadusliku muutmise või kõrvaldamise või ainuüksi või põhiliselt kaitsemeetme kõrvaldamiseks kasutatava vahendi või seadme valmistamise, importimise, teenusena kättesaadavaks tegemise või levitamise eest, kui tegu on toime pandud väljaspool isikliku kasutamise ala kasu saamise eesmärgil.“ Eeldades, et teoks on teadusorganisatsiooni või kultuuripärandiasutuse poolt tehnilise kaitsemeetme eemaldamine teadustöö eesmärgil on antud tegu keelatud ja on karistatav KarS § 225 lg 1 alusel, täites teo objektiivse koosseisu. Isegi kui eeldada, et tehnilise kaitsemeetme eemaldamine ei täidaks karistusseadustiku koosseisu (nt õigusvastasust välistava asjaolu), tuleb pöörduda tagasi autoriõiguse regulatsioonide juurde, et analüüsida, kas selline tegevus on keelatud autoriõiguse regulatsioonide alusel.

Infoühiskonna direktiivi artikli 6(1) alusel on, mis tahes tõhusast tehnilisest meetmest kõrvalhoidmise eest, peab liikmesriigis ettenähtud olema piisav õiguskaitse – tehniliste kaitsemeetmete eemaldamine ei ole pandud sõltuma TPM-i eemaldamise eesmärgist, ning selle tulemusena ei ole lubatud eemaldada ühelgi juhul tehnilist kaitsemeetmet. Siiski pakub IÜD ühe erandi artiklite 5(2)(b) ja 6(4) paragrahv 2 näol – liikmesriigil on õigus võtta selliseid meetmeid, et tehnilise kaitsemeetme eemaldamine isikliku kasutamise eesmärgil oleks võimalik. Eestis on selline erand sisse viidud sääraselt, et KarS § 225 lg 1 alusel ei ole karistatav tehnilise kaitsemeetme eemaldamine isikliku kasutamise eesmärgil. Autor asub seisukohale, mida

¹⁶¹ Karistusseadustik - RT I, 28.02.2020, 5

toetab ka varasemalt õiguskirjanduses leitu, et infoühiskonna direktiiv keelab tehnilise kaitsemeetme eemaldamise isegi juhul, kui isikul on teose või muu materjali kasutuseks täielik õigus.^{162,163} Autor leiab, et infoühiskonna direktiivist tulenev tehniliste kaitsemeetmete režiim ja eriti nende üliluslikkus teose vaba kasutuse ees, ei täida infoühiskonnas tarviliku tasakaalu õiguste omajate ja informatsiooni kättesaadavuse vahel. Avatud teaduse ja infoühiskonna seisukohast on kahetsusväärne, et digiühiskonna direktiiv lähtub vanadest taakadest ega ei suutnud teksti- ja andmekaeve erandi puhul kehtestada tehniliste kaitsemeetmete kõrvaldamise lubatavust. Õiguste omajatele laieneb kolmekordne kaitse – esimeseks, autoriõigus ja autoriõigusega kaasnevad õiguste kaitse, teiseks lepinguliste ja tehniliste kaitsemeetmete kasutamise õigus, kolmandaks tehniliste kaitsemeetmete eemaldamise keeld. Õigustatud isikul on aga ainult teksti- ja andmekaeve erandile tuginemise õigus, mille praktikas rakendamine ei tööta, kui teosel on tehnilised kaitsemeetmed. Intellektuaalse omandi õigus peaks stimuleerima intellektuaalset tegevust ja loovat mõtlemist. Arvestades, et õigustatud isikutel on õigus nõuda tehniliste kaitsemeetmete eemaldamist, kuid on karistatav kui nad seda ise teevad, on EL autoriõigus pigem kujunenud takistuseks innovatsioonile, kaitstes liialt autorite loomingut.

Autor leiab, et digiühiskonna direktiivis on oluline viga tehtud tehniliste kaitsemeetmete õiguslikule režiimile tähelepanu pööramisel. Nimelt muudeti digiühiskonna direktiiviga ka erandeid ja piiranguid reguleerivaid sätteid infoühiskonna direktiivis. Autori arvates oleks pidanud infoühiskonna direktiivi artikli 6(4) paragrahvi 2 täiendada ka digiühiskonna direktiivi artiklis 3 ettenähtud erandiga, mille alusel oleks liikmesriikidel olnud võimalik lõdvendada/eemaldada tehniliste kaitsemeetmete kõrvaldamise karistamist olukorras, kus õigustatud isik toetudes DÜD artiklile 3, viib läbi teksti- ja andmekaevet. Vastavat õiguskaitset tehniliste kaitsemeetmete suhtes pole võimalik Eestil eemaldada enne, kui infoühiskonna direktiivi artikkel 6 seda võimaldaks.

Kokkuvõttes asub autor seisukohale, et õiguste omajad võivad kehtestada ainult juurdepääsu piiravaid tehnilisi kaitsemeetmeid, mis tagavad süsteemide ja andmebaaside turvalisuse ja terviklikkuse, nagu näiteks kasutajate autentimist, IP-aadresside *white-listing*'ut, parooliga sisse logimist või kahetasemelist autentimist. Olukorras, kus õiguste omaja on tehniliste kaitsemeetmete rakendamisega läinud kaugemale eelnevalt nimetatust, on õigustatud isikutel õigus nõuda tehniliste kaitsemeetmete eemaldamist eelkõige õiguste omaja poolt, kuid ka

¹⁶² Nemvalts, K., Seppel, T., Kelli, A., Vasamäe, E., Elunurm, S., Adamsoo, R. Autoriõiguse ja autoriõigusega kaasnevate õiguste probleemide koondkaardistus, lk 36. Arvutivõrgus: https://www.just.ee/sites/www.just.ee/files/elfinder/article_files/autorioiguse_koondkaardistus_0.pdf (18.04.2020)

¹⁶³ Quintais, J.P., lk 194

autoriõiguse komisjonis ning järgnevalt kohtus. Õigustatud isikul ei ole lubatud tehnilisi kaitsemeetmeid ise eemaldada, isegi siis, kui tal on õigus teose vaba kasutusele, tuginedes näiteks DÜD artikliga 3 kehtestatud teksti- ja andmekäve erandile. Sellisena on EL autoriõigus pigem kujunemas takistuseks innovatsioonile, kaitstes liialt autorite loomingut.

3. ANDMEKOGU JA TULEMUSEGA SEONDUVAD ÕIGUSLIKUD KÜSIMUSED

Eelmises peatükis käsitles autor juurdepääsuga seotud autoriõiguslike probleeme. Käesolevas peatükis analüüsib autor, mis saab teksti- ja andmekaeveks koostatud andmekogust peale teksti- ja andmekaeve läbi viimist ning kas andmekogu on jagatav üldsusele või teistele teadlastele. Samuti analüüsib autor andmekaeve tulemusele rakenduvat õiguslikku režiimi.

3.1. Andmekogu säilitamine

Andmekaeve läbiviimiseks on vaja andmekogu, millest teadmisi kaevandada. Andmekogu koosneb algandmetest, mis on teksti- ja andmekaeve läbiviija poolt kogutud ja korrastatud pidades silmas kindlat kriteeriumit. Algandmeteks võivad olla üksikud teosed, individuaalselt kogutud andmed või olemasolevas andmebaasis asuvad korrastatud andmed. Seal juures tuleb silmas pidada, et algandmed võivad sisaldada autoriõigusega ja autoriõigusega kaasnevate õigustega kaitstud materjali. Andmekogud on aga tavaliselt nii suured, et üksikud algandmed moodustavad andmekogust vaid tühise osa. See ei tähenda, et autoriõigusega kaitstavad algandmed kaotaksid oma kaitse andmekogus. Autoriõiguse kaitse aspektist ei ole algandmetel ja andmekogul erinevust. Peamine praktiline erinevus algandmete ja andmestiku vahel, mida praktikas märkab, on andmekogu suur maht. Üksikuid andmeid on andmekogust võimalik eemaldada, ilma andmekogumi kasutatavust mõjutamata.¹⁶⁴

Andmekogu liigitub reeglina andmebaasiks. Autoriõiguse seaduse § 4 lg 3 p 22 kohaselt on andmebaas süstemaatiliselt või metoodiliselt korrastatud iseseisvate teoste, andmete või muu materjali kogu, mis on individuaalselt kättesaadav elektrooniliste või muude vahendite abil. Samaselt liigitab andmebaasi ka andmebaasi direktiivi artikkel 1(2). Kuna andmekogu koosneb teostest, andmetest või muust materjalist, moodustab ta kogu. Samuti hõlmab andmekogu loomine isiku panust andmete kogumisel, korrastamisel, indekseerimisel jms., siis saab seda kogu lugeda ka süstemaatiliselt või metoodiliselt korraldatuks. Samuti ei ole kahtlust, et teksti- ja andmekaeve eesmärgil loodud andmekogu on kasutatav elektroonilise seadme abil. Eelnevast

¹⁶⁴ Kelli, A., Vider, K., Tavast, A., Lindén, K., Birštonas, R., Labropoulou, P., Värvi, A., Kull, I., Tavits, G., Ginter, C. Keeleandmete õigusliku režiimi mõju keeletehnoloogia arendamisele ja kasutamisele – avaldamata teos (autoril on paberil koopia)

tulenevalt on andmekogu autoriõiguslikult kaitstav andmebaasina ning sellele rakenduvad ka *sui generis* andmebaasi tegija õigused.

Peale teksti- ja andmekaeve läbi viimist andmekogul tekib küsimus, mis saab teadmiste kaevandamiseks kasutatud andmekogust. Kas teadmiste kaevandamiseks kasutatud andmekogu tuleks kustutada või võib andmekogu alles jätta? Küsimus on tähtis teaduse seisukohast, sest teadus nõuab, et uurimus oleks kontrollitav ning selleks on omakorda vaja andmekogu, mille pinnalt vastav kontrollanalüüs läbi viia. Autoriõiguslikult kaitstavaid teoseid ja muid materjale täis andmekogu ei ole väärtuslikud ainult teadlastele vaid võivad sattuda ka valedesse kättesse. Selle jaoks tuleb arvestada võimalusega, et andmestikke võidakse väärkasutatada muudel eesmärkidel, kui ainult tulemuste kontrollimine.¹⁶⁵

Digiühiskonna direktiivi artikkel 3(2) sätestab, et teostest ja muudest materjalidest DÜD artikkel 3(1) kohaselt tehtud koopiade säilitamisel tagatakse nõuetekohane turvalisuse tase ning neid võib säilitada teadusuuringute, sealhulgas nende uuringute tulemuste kontrollimise tarvis.¹⁶⁶ Antud sättest tuleneb esiteks teadusorganisatsioonidele ja kultuuripärandiasutustele õigus säilitada teostest ja muust materjalist teadusuuringute eesmärgil, eelkõige uuringute tulemuste kontrollimise tarvis koopiaid. Direktiivi põhjenduspunkt selgitab sätte sisu, osutades, et teadusorganisatsioonidel ja kultuuripärandiasutusetel võib teatavatel juhtudel, näiteks teadusuuringute tulemuste hilisemaks kontrollimiseks, olla vaja säilitada erandi alusel tehtud koopiat teksti- ja andmekaeveks. Järelikult võib teksti- ja andmekaevet läbiviija säilitada TDM-i läbi viimiseks kasutatud andmekogu. See on oluline, kuna empiirilised teadusuuringud nõuavad üldjuhul uuringuandmete kinnitamiseks ka kättesaadavaid andmekogusid.¹⁶⁷ Ajalist piirangut teoste ja muu materjali hoiustamisele direktiiviga ette pole nähtud. Selline ajaline piirang on kehtestatud aga digiühiskonna direktiivi poolt sätestatud teises teksti- ja andmekaeve erandis, mis on reguleeritud artiklis 4 ning viitab, et koopiaid ja väljavõtteid võib säilitada nii kaua kuni see on vajalik.

DÜD artiklist 3(2) tuleneb ka teine oluline punkt, mis määratleb, et selline teoste ja muude materjalide koopiade säilitamine peab olema läbiviidud nõuetekohase turvalisuse tasemega. Seda, milline peab olema parim kokkulepitud tava nõuetekohase turvalisuse taseme tagamiseks, peavad ühiselt määratlema õiguste omajad, teadusorganisatsioonid ja kultuuripärandiasutused.

¹⁶⁵ Õiguskomisjoni raportiprojekt, mis käsitleb ettepanekut võtta vastu Euroopa Parlamendi ja nõukogu direktiiv autoriõiguste kohta digitaalsel ühtsel turul. (COM(2016)0593 – C8-0383/2016 – 2016/0280(COD)), lk 27 Arvutivõrgus: https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/JURI-PR-601094_ET.pdf?redirect

¹⁶⁶ DÜD, artikkel 3(2)

¹⁶⁷ Hugenholtz, P. B. The New Copyright Directive: Text and Data Mining (Articles 3 and 4). Kluwer Copyright Blog. Arvutivõrgus: <http://copyrightblog.kluweriplaw.com/2019/07/24/the-new-copyright-directive-text-and-data-mining-articles-3-and-4/>

Sätte sõnastusest kumab nagu liikmesriigid oleksid nende kokkulepete määratlemisel jäetud tahaplaanile – direktiiv annab liikmesriikidele läbirääkimiste läbiviija ja poolte julgustaja rolli. Siiski selgitab direktiivi põhjenduspunkt, et liikmesriigid peaksid saama riigi tasandil ja pärast arutelusid asjaomaste sidusrühmadega otsustada koopiade säilitamise täiendava konkreetse korra üle, sealhulgas määrata kõnealuste koopiade säilitamiseks usaldusväärseid organeid. Et mitte põhjendamatuult piirata erandi kohaldamist, peaks selline kord olema proportsionaalne ja piirduma sellega, mis on vajalik koopiade turvaliseks säilitamiseks ja omavolilise kasutamise ärahoidmiseks.¹⁶⁸ Näib, et direktiiv ootab, et õiguste omajad, teadusorganisatsioonid ja kultuuripärandiasutused pakuksid välja omapoolse parima lahenduse, kuidas on nad suutelised koopiaid turvaliselt säilitama ning seejärel peaks liikmesriik ikkagi otsustama koopiade säilitamise konkreetse korra üle, mis oleks proportsionaalne ja piirduma sellega, mis on vajalik koopiade turvaliseks säilitamiseks ja omavolilise kasutamise ärahoidmiseks.

Direktiivi vihjab muuhulgas, et liikmesriigil on õigus määrata kõnealuste koopiade säilitamises usaldusväärseid organeid.¹⁶⁹ See tähendab, et liikmesriikidel on võimalus otsustada, millise asutuse ning eelkõige selle asutuse digitaalsed turvameetmed suudavad tagada andmekogude turvalisuse ja terviklikkuse. Samuti tähendab see seda, et liikmesriikidel on võimalus selline asutus ka luua. Arvestades, et teksti- ja andmekaeve läbi viimiseks kasutatavad teosed ja muu materjalid on digitaalsel kujul, lihtsasti jagatav ning ei võta füüsiliselt väga palju ruumi, võivad liikmesriigid isegi mõelda võimalusest luua selline üleeuroopaline asutus. Saksamaa õiguskord on kehtivas õiguses korraldanud vastava asutuse loomise ning toimimise. Saksamaal kehtestatud teksti- ja andmekaeve õigusliku režiimi kohaselt saab TDM-i jaoks kasutatud andmekogu projekti lõppedes saata seadusega määratud asutusse pikaajaliseks säilitamiseks. Kõik muud koopiad, mis projekti käigus tehti, tuleks kustutada.¹⁷⁰

Kokkuvõtvalt leiab autor, et teadlastel on vajalik, et nende uurimus oleks kontrollitav ning selle tõttu on vaja säilitada ka andmekogu, mille põhjal teksti- ja andmekaeve tulemus välja töötati. Digiühiskonna direktiiv ka sellistel eesmärkidel andmekogu säilitamist lubab. Siiski nõuab direktiiv, et säilitamine toimuks nõuetekohase turvalisusega. Õiguste omajate ja õigustatud isikute vahel tuleb liikmesriigi eestvedamisel kokku leppida selline nõuetekohane turvalisuse parim tase, mis on vajalik koopiade turvaliseks säilitamiseks ja omavolilise kasutamise ärahoidmiseks.

¹⁶⁸ DÜD, põhjenduspunkt 15

¹⁶⁹ *Ibidem*

¹⁷⁰ Geiger, C., Frosio, G., Bulayenko, O. Text and Data Mining in the Proposed Copyright Reform: Making the EU Ready for an Age of Big Data? – IIC 49/2018, lk 831

3.2. Andmekogu jagamine

Teadusorganisatsioonidel ja kultuuripärandiasutustel on õigus säilitada teadusuuringu jaoks koostatud andmekogu. Nagu eelnevalt autor leidis on EL autoriõigus teadvustanud ja tähtsustanud seda empiirilise teaduse olulist osa, mille kohaselt teadusuuringud peavad olema kontrollitavad ning uuringu aluseks olevad andmekogud peavad jääma tulemuste kontrollimiseks kättesaadavaks. Kaasaegsed teadusuuringute rahvusvahelised praktikad nõuavad, et avaldatud empiirilised teadusuuringud oleksid läbinud vastastikuse eksperthindamise (*peer review*). Vastastikune eksperthindamine eeldab, et hindamist läbiviiv teadlane kontrollib muulhulgas ka empiirilise teadusuuringu tulemusti. Tulemuste kontrollimiseks on vastastikuse eksperthindamise läbiviijal vajalik aga juurdepääs andmekogule.¹⁷¹ Kuna andmekogud sisaldavad ka autoriõigusega ja autoriõigusega kaasnevate õigustega kaitstavaid algandmeid, millele teksti- ja andmekaeve läbiviija on kogunud, koostanud ja kasutanud tuginedes DÜD artiklis 3 olevale erandile võib sellise algandmeid täis oleva andmekogu jagamine autoriõiguslikust vaatepunktist liigituda üldsusele edastamise (*right of communication to the public*) või kättesaadavaks tegemise alla¹⁷² (*right of making available to the public*). Digiühiskonna direktiivi artikkel 3 annab õigustatud isikutele autori nõusolekuta ainult reproduktsioonide ja väljavõtete tegemise õiguse, mitte üldsusele kättesaadavaks tegemise õiguse. Sellise tegevuse jaoks on vaja õiguste omajate nõusolekut. Digiühiskonna direktiiv antud probleemi lahendamiseks eraldi regulatsiooni ette ei näe, mis tõttu keskendub autori EL autoriõiguses sätestatud üldsusele edastamine ja kättesaadavaks tegemise ja digiühiskonna direktiivis sätestatud eesmärkidele vahelise suhtele, et leida vastus küsimusele, kas teadmiste kaevandamiseks kasutatud andmekogu võib jagada avalikkusega või teiste teadlastega. Avatud teaduse seisukohast oleks tervitatav, kui andmekogu oleks võimalik jagada. Euroopa Liidu autoriõiguses on autori ainuõigus üldsusele edastamisele sätestatud neljas erinevas direktiivis, millest olulisimad käesoleva magistritöö raames on andmebaaside direktiiv ja infoühiskonna direktiiv. Infoühiskonna direktiivi artikli 3(1) kohaselt¹⁷³ mõistetakse üldsusele edastamise (*right to communication to public*) all teoste edastamist üldsusele kaabel-

¹⁷¹ Geiger, C., Frosio, G., Bulayenko, O. Text and Data Mining in the Proposed Copyright Reform: Making the EU Ready for an Age of Big Data? – IIC 49/2018, lk 819

¹⁷² Eesti õiguskirjanduses on leitud, et selline tegu võib kuuluda kättesaadavaks tegemise alla. Vt Kelli, A., Vider, K., Tavast, A., Lindén, K., Birštonas, R., Labropoulou, P., Värvi, A., Kull, I., Tavits, G., Ginter, C. Keeleandmete õigusliku režiimi mõju keeletehnoloogia arendamisele ja kasutamisele – avaldamata teos (autoril on paberil koopia)

¹⁷³ C-403/08 ja C-429/08, p 187 ja 188: EK on selgitanud, et samaselt tuleb mõista ka kõikides ülejäänud kolmes direktiivis olevat mõistet „üldsusele edastamine“

või kaablita sidevahendite kaudu, sh nende teoste sellisel viisil kättesaadavaks tegemist, et isik pääseb neile ligi enda valitud kohas ja enda valitud ajal. Hugenholtz on leidnud, et sellise sõnastuse kohaselt ei tuleks õigust üldsusele kättesaadavaks tegemisele lugeda eraldi õiguseks vaid, et üldsusele edastamine hõlmab üldsusele kättesaadavaks tegemist. Üldsusele kättesaadavaks tegemist võib lugeda eraldi õiguseks ainult autoriõigusega kaasnevate õiguste puhul.¹⁷⁴ Walter ja Lewinski leiavad, et üldsusele kättesaadavaks tegemine on üks osa üldsusele edastamisest aga seda tuleks käsitleda eraldi seisva kontseptsioonina, mis määratleb eelkõige digitaalkeskkonnas teoste edastamise. Üldsusele kättesaadavaks tegemist saab edastamisest erinevalt liigitada läbi selle, et kättesaadavaks tegemise puhul on teos või muu materjal kättesaadavaks tehtud nii, et isik pääseb neile ligi enda valitud kohas ja enda valitud ajal (eelkõige internetis), näiteks tehes võimalikuks allalaadimise.¹⁷⁵ Tulenevalt eelnevast asub autor esialgselt järgnevatele seisukohtadele:

1) teksti- ja andmekaeveks kasutatud andmekogu jagamine otse (e-kirja manusena) eksperthinnangut läbiviivale teadlasele võib liigitada üldsusele edastamise alla, sest andmekogu on saadetud saatja initsiatiivil ja tema valitud ajal ning eksperthinnangut läbiviiva teadlase meiliserver peab vastava saadetise vastu võtma;

2) olukorras, kus TDM-ks kasutatud andmekogu laetakse üles digitaalkeskkonda (nt pilvetehnoloogial põhinevasse majutuskeskkonda Google Drive vms) ning eksperthinnanguid läbiviivatel teadlastel on sellele keskkonnale ligipääs, et andmekogu allalaadida, tuleb antud tegu lugeda teose üldsusele kättesaadavaks tegemisena, sest sellisel viisil on isikutel nende poolt valitud ajal ja kohas võimalik andmekogule kasutada. Sarnast lähenemist kinnitab ka Euroopa Liidu Kohus, selgitades, et veebist allalaadimise teel üldsusele alaliseks kasutamiseks pakkumine on hõlmatud mõistega „üldsusele edastamine“ ja täpsemalt mõistega „[autorite] teoste sellisel viisil kättesaadavaks tegemine, et isik pääseb neile ligi enda valitud kohas ja enda valitud ajal“¹⁷⁶;

3) olukorras, kus TDM-ks kasutatud andmekogu laetakse üles serverisse, mis on usaldusväärse organi valduses, kes kohustub turvaliselt andmekogusid säilitama, on tegemist teose üldsusele edastamisega, sest edastamine toimub TDM-i läbiviija initsiatiivil ja valitud ajal. Kui igal teadlastel on vastavas serveris asuva andmekogule kasutamiseks juurdepääs, sh allalaadimiseks on tegemist üldsusele kättesaadavaks tegemisega.

¹⁷⁴ Hugenholtz, P. B., van Velze, S. C., Communication to a New Public? Three reasons why EU copyright law can do without a ‘new public’. IIC – 2016(47), lk 797-816

¹⁷⁵ Walter, M. M., von Lewinski, S., lk 975

¹⁷⁶ EKo C-263/18 *Nederlands Uitgeversverbond versus Tom Kabinet Internet BV* ECLI:EU:C:2019:1111, p 72

Eelnevast tuleneb, et andmekogu jagamine teadlastele või usaldusväärsetele organitele, mis on läbi viidud üldsusele edastamise või kättesaadavaks tegemise kaudu, ei ole lubatud, kui andmekogu koosneb autoriõiguslikult kaitstavatest teostest või muust materjalist. Siiski, peab hindama, kas termin üldsus (inglise keeles *public*; eesti keeles ka avalikkus) hõlmab antud kontekstis eksperthindamist läbiviivat teadlast või usaldusväärset organisatsiooni, kes säilitab teoste või muu materjali koopiaid. Infoühiskonna direktiivist põhjendustest tuleneb, et üldsust tuleks tõlgendada laiendavalt.¹⁷⁷ Õiguskirjanduses on eelnevalt leitud, et üldsuse all tuleks mõista kõiki, välja arvatud privaatset ringkonda. Privaatseks ringkonnaks tuleks lugeda lähedasi sugulasi, lähedasi sõpru ning lähedasi tuttavaid.¹⁷⁸ Näiteks autoriõiguse seaduse § 8 lg 2 sätestab, et üldsuseks loetakse määramata isikute ringi väljaspool perekonda ja lähimat tutvusringkonda. Euroopa Liidu Kohus on varasemalt selgitanud, et mõiste üldsus hõlmab endas „määramata“¹⁷⁹ ja „suurt arvu“¹⁸⁰ isikuid. Uuemas praktikas on kohus selle kokku võtnud järgnevalt, „üldsus“ infoühiskonna direktiivi artikli 3(1) tähenduses viitab määratlemata arvule potentsiaalsetele adressaatidele ning eeldab peale selle ka piisavalt suurt arvu isikuid.¹⁸¹ Samas lahendis on kohus selgitanud, et mis puutub üldsuse „määratlemata“ suuruse hindamisse, tuleb arvestada üldsusele edastamise määratlust WIPO sõnaraamatus, mille kohaselt tähendab üldsusele ülekandmine „teose mis tahes asjakohasel viisil tajutavaks tegemisega inimestele üldiselt, erinevalt teatavasse üksikusse rühma kuuluvatest konkreetsetest inimestest“.¹⁸² Mis aga puutub piisaval suure arvu isikute kriteeriumi, siis selle eesmärk on viidata sellele, et üldsuse mõiste eeldab teatud miinimumarvu, mistõttu on selle mõiste puhul välistatud asjaomaste isikute liiga väike või tähtsusetu hulk.¹⁸³

Olukorras, kus TDM-i läbiviija jagab andmekogu vaid ühe kindla või kindla hulga teadlastega ei saa vastavat tegevus lugeda üldsusele edastamise või kättesaadavaks tegemisena, sest tegemist on konkreetsete või kindlaks määratud isikute rühmaga, kelle ülesandeks on teostada vastastikust eksperthinnangut ning see konkreetne või kindlaks määratud isikute hulk on liiga väike, et hõlmata üldsust. Sama järeldus kehtib ka olukorras, kus TDM-i läbiviija jagab andmekogu usaldusväärse organiga. Usaldusväärne organ peab aga tagama, et kui ta omakorda jagab andmekogu, peab see olema eesmärgiga, et isik saaks kontrollida teadusuuringu tulemusi. Sellisel juhul on autori arvates üldsuse määratlemata suurus piiritletud konkreetse üksiku rühma

¹⁷⁷ Infoühiskonna direktiiv, põhjenduspunkt 23

¹⁷⁸ Walter, M. M., von Lewinski, S., lk 989

¹⁷⁹ EKo C-89/04, *Mediakabel BV versus Commissariaat voor de Media* ECLI:EU:C:2005:348, p 30

¹⁸⁰ EKo C-306/05, *Sociedad General de Autores y Editores de España (SGAE) versus Rafael Hoteles SA* ECLI:EU:C:2006:764, p 38

¹⁸¹ EKo C-135/10, *Società Consortile Fonografici (SCF) versus Marco Del Corso* ECLI:EU:C:2012:140, p 84

¹⁸² *Ibidem*, p 85

¹⁸³ *Ibidem*, p 86

isikutega ning asjaomaste isikute rühm on liiga väike, et hõlmata üldsust. See peaks autori arvates kokku minema ka digiühiskonna direktiivis sätestatud eesmärgiga, mille kohaselt peab olema töid võimalik säilitada usaldusväärses asutuses (eeldab andmekogu edastamist) teksti- ja andmekaeve tulemuste kontrollimise eesmärgil (eeldab, et andmekogu esitatakse vastastikust eksperthinnangut läbiviivale teadlasele).¹⁸⁴

Eelnevalt tõestas autor, et TDM-i läbi viija ei riku autori ainuõigust üldsusele edastamisele või kättesaadavaks tegemisele jagades tööd teiste teadlastega, kelle eesmärgiks on kontrollida eksperthinnangu eesmärgil teadusuuringuse tulemusi. Selleks aga, et eksperthindamist läbiviiv teadlane saaks tulemusi kontrollida, peab ta esiteks andmekogu alla laadima. Andmekogu alla laadimine on autoriõiguslikus mõttes reprodutseerimine ning rikub autori ainuõigust. Digiühiskonna direktiivi põhjenduspunkt selgitab, et infoühiskonna direktiivi artiklis 5(3)(a) sätestatud teadustöö erand peaks endiselt asjakohasel juhul hõlmama kasutust teadusuuringute, näiteks teaduslike vastastikuste eksperthindamiste ja ühisuuringute eesmärgil. Sellele erandile tuginedes võib järelikult eksperthindamist läbiviiv teadlane algandmete autori nõusolekuta reprodutseerida ehk alla laadida TDM-i läbiviimiseks kasutatud andmekogu.

Selleks, et teksti- ja andmekaeve tulemusi kontrollida, peab eksperthindamist läbi viiv teadlane rakendama teksti- ja andmekaevet alla laetud andmekogule. Järelikult tuleks eksperthindamist läbi viival teadlasel tugineda teadustööd reguleerivale autoriõiguslikule erandile, nt IÜD artikkel 5(3)(a) või DÜD artikkel 3(1). Autori arvates on selles etapis õiguskindlus säilinud. DÜD põhjenduspunkt 15 selgitab, et infoühiskonna direktiivi artiklit 5(3)(a) ei peaks enam kohaldama teadusuuringute eesmärgil toimuva teksti- ja andmekaeve jaoks. Järgides seda selgitust peaks eksperthindamist läbiviiv teadlane tuginema uuele, DÜD artikkel 3(1) reguleeritud teadusuuringute eesmärgil toimuvale teksti- ja andmekaeve erandile. Nagu autor 2. peatükis selgitas on sellisele erandile tuginedes vajalik, et teksti- ja andmekaevet läbiviival isikul oleks andmematerjalile seaduslik juurdepääs (IÜD artikkel 5(3)(a) ei sätesta seadusliku juurdepääsu piirangut). Seaduslikku juurdepääs on olemas, kui TDM-i läbi viijal on teose saanud rikkumata õigusnorme või kokkuleppeid, eelkõige on seaduslik juurdepääs olemas, kui TDM-i läbiviijal on õigus teost lugeda. Kas olukorras, kus eksperthindamist läbiviival teadlasel pole õigust mõnda andmekogus autoriõigusega kaitstavat algandmeks olevat teost lugeda (nt puudub läbiviijal õigus lugeda Juridica ajakirju, kuid andmekogus on kasutatud Juridica ajakirju) on siiski seadusliku juurdepääsu nõue täidetud? Autor leiab, et kuna andmekogule tervikuna ja seal sees olevatele algandmetele on juurdepääs saavutatud muul seaduslikul viisil, rikkumata teose autori ainuõigusi, võib asuda seisukohale, et DÜD artikkel 3(1) alusel on TDM-

¹⁸⁴ DÜD, põhjenduspunkt 15

i tegemine eksperthindamise läbiviimiseks lubatud. Samas ei ole välistatud, et õiguste omaja saaks toetuda argumendile, et eksperthinnangut läbi viiv teadlane pole ühtegi lepingulise kokkuleppe alusel saanud ligipääsu teostele ehk tegemist on autoriseerimata juurdepääsuga ning TDM-i ei tohiks läbi viia.

Kokkuvõttes leiab autor, et kui TDM-i läbiviija jagab andmekogu vaid ühe kindla või kindla hulga teadlastega ei saa vastavat tegevus lugeda üldsusele edastamise või kättesaadavaks tegemisena, sest tegemist on konkreetsete või kindlaks määratud isikute rühmaga, kelle ülesandeks on teostada vastastikust eksperthinnangut ning see konkreetne või kindlaks määratud isikute hulk on liiga väike, et hõlmata üldsust. Sama järeldus kehtib ka olukorras, kus TDM-i läbiviija jagab andmekogu usaldusväärse organiga. Usaldusväärne organ peab aga tagama, et kui ta omakorda jagab andmekogu, peab see olema eesmärgiga, et isik saaks kontrollida teadusuuringu tulemusi. Selleks, et tulemust kontrollida on aga eksperdil vajalik see andmekogu alla laadida ja sellele TDM-i rakendada. Infoühiskonna direktiivi artiklile 5(3)(a) tuginedes võib eksperthindamist läbiviiv teadlane vastava andmekogu ka alla laadida. TDM-i võib ekspert läbi viia DÜD artikli 3(1) kohaselt, kuna on seadusliku juurdepääsu saavutanud rikkumata teose autori ainuõigusi. Autori hüpotees, et andmekaeveks kasutatud andmestikku, kaasaarvatud autoriõigusega kaitstavaid osasid on võimalik teadlaste vahel jagada, osutus tõeseks.

3.3. Teksti- ja andmekaeve tulemus

Teksti- ja andmekaeve tulemuseks on mingisuguses objektiivses vormis tajutav väljund. Teksti- ja andmekaeve tulemuseks võib olla näiteks uus tekst, graafik, tabel, aruanne, mudel (nt keelemudel), joonis, maatriks millega üritatakse kirjeldada või edasi anda andmete kaevandamisel saadud informatsiooni. Tavaliselt on selliseks informatsiooniks mingi statistika, korduste hulk, korrelatsioon vms, mida tulemused esitlevad. Neid väljundeid rakendatakse nii reaals-, sotsiaal- ja humanitaarteaduses ning veelgi enam teadusmahukas ettevõtluses, et teha teadmiste põhiseid otsuseid.¹⁸⁵ Käesolev magistritöö analüüsib olukorda, kus TDM-i on läbiviidud autoriõiguslikult kaitstud algandmete peal. Varasemalt leidis autor, et üldjuhul neid teoseid ja muud materjali reprodutseeritakse TDM-i läbiviies ning selle tulemusena luuakse väljund. Samas on võimalik, et TDM-i läbiviies andmeid ka töödeldakse. Sellest tulenevalt on põhjendatud analüüsida, kas teksti- ja andmekaeve tulemus võib olla tuletatud teoseks autoriõiguslikus mõttes, kuna töötleb väljundi loomiseks juba loodud teoseid.

Tuletatud teos luuakse töödeldes algset teost. Euroopa Liidu õigusloomes ei ole töötlemisõigus (*right of alteration*) harmoniseeritud, v.a. tarkvara direktiivi artikkel 4(1)(b) ja andmebaasi artikkel 5(b), mille kohaselt on arvutiprogrammi autoril ja andmebaasi autoril ainuõigus lubada ja keelata teose tõlkimine, kohandamine, korrastamine või muul moel muutmine ja nende toimingute tulemuste reprodutseerimine. Muudel juhtudel on töötlemisõigus jäetud harmoniseerimata. See aga ei tähenda, et autorite ainuõigus lubada ja keelata teose töötlemist oleks liikmesriikides kaitsmata. Kuna kõik EL liikmesriigid on Berni konventsiooni osalised tuleneb liikmesriikidel selline töötlemisõiguse kaitse reguleerimise kohustus otse Berni konventsiooni artiklitest 8 ja 12.¹⁸⁶ Berni konventsiooni artikliga 8 sätestatakse autori ainuõigus tõlgete tegemisele, mille kohaselt kirjandus- ja kunstiteoste autoritele kuulub ainuõigus teha ja lubada teha tõlkeid nende teostest kogu originaalteoste suhtes kehtivate õiguste kaitse kestvuse tähtaja jooksul. Artikkel 12 kohaselt kuulub kirjandus- ja kunstiteoste autoritele ainuõigus lubada teha nende teoste kohandusi, seadeid ja teoste muid töötlust. Kuigi teose tõlkimist võiks pidada teose muutmiseks või töötlemiseks, on seda olulise majandusliku tähtsusega õigust peetud vajalikuks juba Berni konventsioonis eraldiseisvana reguleerida.¹⁸⁷ Eestis on selline

¹⁸⁵ Trialle, J., d'Argenteuil, J., Francquen, A., Study on the legal framework of text and data mining (TDM). European Commission, lk 33. Arvutivõrgus: <https://op.europa.eu/s/n3LF> (14.04.2020)

¹⁸⁶ Walter, M. M., von Lewinski, S., lk 1479

¹⁸⁷ Autoriõiguse ja autoriõigusega kaasnevate õiguste seaduse eelnõu seletuskiri. Versioon: 2.02.2014, lk 52. Arvutivõrgus: https://www.just.ee/sites/www.just.ee/files/elfinder/article_files/autorioiguse_seaduse_seletuskiri_0.pdf (20.04.2020)

kaitse sätestatud AutÕS § 13 lg 1 punktides 4 ja 5. Punkti 4 kohaselt kuulub autorile ainuõigus keelata ja lubada tõlkida oma teost. Punkti 5 kohaselt kuulub autorile ainuõigus keelata ja lubada teha teosest kohandusi (adaptsioone), töötusi (arranžeringuid) ja teisi töötusi. Tulenevalt sellest, et töötlemisõigus ei ole Euroopa Liidus harmoneeritud tuleb hinnata liikmesriikide õiguse kohaselt töötlemisõiguse regulatsiooni ja tuletatud teostele kohalduvat režiimi.¹⁸⁸

Esmalt tuleb meeles pidada, et teose töötlemine ja reprodutseerimine ei ole sünonüümid. Reprodutseerimisõigus hõlmab endas teose konkreetse vormi kopeerimist, töötlemisõigus aga selle teose intellektuaalse substantsi muutusi.¹⁸⁹ Kuna liikmesriikidele on jäetud vabadus otsustada töötlemisõiguse sisu ja ulatus, arvestades Berni konventsiooniga tagatud õigusi, on osad liikmesriigid loonud eraldiseisva õiguse teose töötlemisele, teised aga hõlmanud töötlemisõiguse ühe osana reprodutseerimisõigusest. Eestis on õigus teose reprodutseerimisele ja töötlemisele eraldatud AutÕS § 13 lg 1 punktidega 1 ja 5 vastavalt ning õigus teose reprodutseerimisele ei hõlma õigust teose töötlemisele.

Autoriõiguse seaduse § 4 lg 3 p 21 määratleb Eesti õigussüsteemis tuletatud teose, sätestades, et tuletatud teoseks on teose tõlge, algse teose kohandus (adaptsioon), töötus (arranžering) ja teose muu töötus. AutÕS § 13 lg 1 p 5 kohaselt kuulub töötlemisõiguse alla teoses kohanduste ehk adaptsioonide tegemine, arranžeringute tegemine ja teiste töötuste tegemine – tuletatud teos luuakse töödeldes algset teost mingil viisil. TDM-i rakendades võivad mõningad läbi viidavad etapid potentsiaalselt kujutada endast teose töötlemist, nt keeleandmete annotseerimine. Kuigi autoriõiguse seadus ei tõmba otseselt piiri, millise töötuse järel muutub algne teos tuletatud teoseks, annab AutÕS § 35 lg 3 selleks vihje, mille kohaselt autoriõigus tuletatud teosele tekib, kui isik loob algse teose alusel uue, loominguliselt iseseisva ja algsest teosest sõltumatu teose. Eesti õiguskirjanduses on viidatud, et tuletatud teose tekkimiseks peab uue teose autor algteosele lisama mingi sellise panuse, mis oleks iseseisvalt käsitletav originaalsena.¹⁹⁰ Selleks, et TDM-i väljund oleks tuletatud teoseks, peab TDM-i läbiviija töötlemise algset teost niivõrd, kuniks see panus, mis TDM-i läbiviija annab oleks iseseisvalt loominguliselt originaalne ning kajastuks TDM-i väljundis. TDM läbiviija modifitseerib algset teost eelkõige, et see algne teos andmestikku sobiks ning sel oleks võimalik TDM-i rakendada. Andmestik pole TDM-i väljund ning TDM-i väljundis ei ole andmestikust pärit koopiaid, va

¹⁸⁸ De Castilho, R. E., Dore, G., Margoni, T., Labropoulou, P., Gurevych, I. A Legal Perspective on Training Models for Natural Language Processing. In Proceedings of the Eleventh International Conference on Language Resources and Evaluation (LREC-2018). lk 1273 Arvutivõrgus: <http://www.lrec-conf.org/proceedings/lrec2018/pdf/1006.pdf> (27.03.2020)

¹⁸⁹ Quintais, J.P., lk 228

¹⁹⁰ Lepik, G., Teose originaalsus Eesti ja Euroopa autoriõiguses. – Juridica IX/2015, lk 610

kui need satuvad sinna juhuslikult või on see taotluslik – mõlemal juhul võib tegemist olla sel juhul tuletatud teosega, kui väljund sisaldab algteose originaalseid osi või väljavõtteid. Autor leiab, et teose töötlemine, veel lähem tuletatud teose loomine, ei ole eesmärk, mida TDM-i läbiviija teha tahaks. Juhul kui, TDM-i läbiviija töötleb algteost andmestiku sobitamise jaoks, nt annoteerib kirjandusteoseid ning selline loominguiline panus osutub originaalseks, võib andmestikus olev teos olla tuletatud teoseks. Siiski ei pruugi väljund osutada tuletatud teoseks, sest üldjuhul ei ole TDM-i väljundis andmestikust pärit koopiaid.

Antud kontekstis on tähtis meelde tuletada, et teksti- ja andmekaevet rakendatakse sadadele kui mitte tuhandetele algteostele korraga ning, et üldjuhul ei kajasta TDM-i tulemus kuidagi nende kasutatud teoste sisu, vaid loob uut statistikat, sidemeid või mustrit.¹⁹¹ Sellest tulenevalt leiab autor, TDM tulemuse puhul ei ole tegemist tuletatud teosega, sest TDM-i tulemus ise ei sisalda algselt reprodutseeritud teoseid ega nende originaalseid osi. Euroopa Liidu Kohus on *Infopaq*¹⁹² lahendis leidnud, et originaalsuse kriteeriumi täitmiseks piisab 11-st järjestikku kopeeritud sõnast, mis niisugusena väljendab (algse) autori enese intellektuaalset loomingut. Juhul kui TDM-i väljund sisaldab sellist sõnade valikut, millele peaks rakenduma autoriõiguslik kaitse, võib TDM-i väljund osutada tuletatud teoseks. Neid algselt reprodutseeritud autoriõigusega kaitstavat algteoseid kasutatakse TDM-i käigus aga vaid selleks, et luua andmekogu, millele rakendatakse andmekaeve tehnikaid, et tuvastada väärtuslikku informatsiooni. Väljund, mille arvutiprogramm graafiku, joonise, mudeli vms põhjal esitab, ei sisalda üldjuhul algteoste osi – veel vähem originaalseid osi. Sellist lähenemist on kinnitatud ka rahvusvahelises õiguskirjanduses. De Castilho jt. on leidnud, et olukorras, kus TDM-i väljund ei reprodutseeri algteost ega ilmuta algteose individuaalsust, ei riku TDM-i tulemus autorite ainuõigusi.¹⁹³ Samuti on Geiger jt. leidnud, et TDM-i väljund ei tohiks riivata autorite ainuõigusi, kuna TDM-i tulemus hõlmab pelgalt TDM-i kvantitatiivse analüüsi tulemusi ega sisalda kaevandatud materjalide osi ega väljavõtteid.¹⁹⁴

Olukorras, kus TDM-i tulemus peaks mingil põhjusel sisaldama autoriõiguslikult kaitstud algteose originaalseid osi või väljavõtteid, võib tulemus osutada tuletatud teoseks. Sellest tulenevalt leiab kinnitust autori püstitatud esimene hüpotees: teksti- ja andmekaeve tulemuse

¹⁹¹ Trialle, J., d'Argenteuil, J., Francquen, A., Study on the legal framework of text and data mining (TDM). European Commission, lk 68. Arvutivõrgus: <https://op.europa.eu/s/n3LF> (20.04.2020)

¹⁹² C-5/08, *Infopaq*, p 45-48

¹⁹³ De Castilho, R. E., Dore, G., Margoni, T., Labropoulou, P., Gurevych, I. A Legal Perspective on Training Models for Natural Language Processing. In Proceedings of the Eleventh International Conference on Language Resources and Evaluation (LREC-2018). lk 1273 Arvutivõrgus: <http://www.lrec-conf.org/proceedings/lrec2018/pdf/1006.pdf> (27.03.2020)

¹⁹⁴ Geiger, C., Frosio, G., Bulayenko, O. Text and Data Mining in the Proposed Copyright Reform: Making the EU Ready for an Age of Big Data? – IIC 49/2018, lk 819

käsitlemine tuletatud teosena sõltub sellest, kuivõrd andmekaeveks kasutatavad autoriõiguse ja autoriõigusega kaasnevate õigustega kaitstavad objektid ja nende osad on andmekaeve tulemusena loodud objektis.

AutÕS § 35 lg 2 ja § 46 lg 1 kohaselt võib tuletatud teose loomine toimuda ainult algse autori poolt oma varaliste õiguste üleandmise (loovutamise) korral või autori poolt antud loa (litsentsi) alusel, välja arvatud käesoleva seaduse IV peatükis ettenähtud teose vaba kasutamise juhud. IV peatükis paikneb ka AutÕS § 19 lg 3¹, mille kohaselt on autori nõusolekuta lubatud õiguste objekti töötlemine teksti- ja andmekaeve eesmärkidel ning tingimusel, et selline kasutamine ei taotle ärilisi eesmärke. Kuigi autor leidis 1.2. peatükis, et selline erand AutÕS-s ei võimalda ainult sellele erandile tuginedes TDM-i läbi viia Eestis, kuna ei luba autori nõusolekuta reprodutseerida teoseid, siis antud juhul on AutÕS § 19 lg-s 3¹ sätestatud erand äärmiselt väärtuslik täiendus, mis muudab TDM-i tegemise Eestis õiguskindlamaks. Olukorras, kus TDM-i tulemuseks on tuletatud teos ning üldjuhul on selle loomiseks vaja autorilt nõusolekut, saab TDM-i läbiviija tugineda AutÕS § 19 lg-le 3¹ ning luua TDM-i tulemuse näol tuletatud teose autori teostest ilma autori nõusolekuta ning autoritasu maksmata, näidates ära teose autori nime, kui see on teosel näidatud, teose nimetuse ning avaldamisallika. Autori püstitatud kolmas hüpotees, selle kohta, kui andmekaeve tulemus on tuletatud teos, siis on oluline küsida algteose autoriõiguse ja kaasnevate õiguste (nt esitajaõiguste) omajatel luba nende teoste ja kaasnevate õiguste objektide kasutamiseks, ei pidanud paika. Antud juhul laieneb selline töötlemisõiguse piiramine ka andmebaasidele, ning see on autori arvates kooskõlas andmebaasi direktiivi artikliga 6(2)(b), mille kohaselt saavad liikmesriigid piirata andmebaasi autori ainuõigust andmebaasi kohandamisele. Siiski tuleb Eesti õiguskorras tähele panna, et autori töötlemisõigus (varaline õigus) kattub autori isikliku õigusega lubada või keelata õigust teose puutumatusel. Sellest tulenevalt võib autor siiski lõpp kokkuvõttes takistada vastavat tegevust.

Eesti õiguskirjanduses on varasemalt asunud seisukohale, et töötlemisõigust saab piirata autorilepingus, lubades töötlemisõiguse saajal näiteks vigu parandada, kuid keelates tuletatud teoste tegemise.¹⁹⁵ Eeldades, et TDM-i tulemus on tuletatud teos, kas teose või muu materjali autor saab lepinguga keelata, et TDM-i läbiviija ei või tuletatud teost luua? Tuginedes Eesti autoriõiguse seadusele § 19 lg 3¹, mille kohaselt on autori nõusolekuta lubatud õiguste objekti töötlemine teksti- ja andmekaeve eesmärkidel ning tingimusel, et selline kasutamine ei taotle ärilisi eesmärke, peab asuma seisukohale, et õigustatud isikul on õigus luua TDM-i käigus tuletatud teos isegi siis, kui lepingus on vastavat tegevust keelav säte.

¹⁹⁵ Rosentau, M. Intellektuaalse omandi õigused infotehnoloogias. Autori varalised õigused. *Jurдика X/2010*, lk 758

Autor leidis eelnevalt, et üldjuhul ei ole TDM-i tulemusel puhul tegemist siiski tuletatud teosega. TDM-i väljund võib olla tuletatud teoseks sõltuvalt sellest, kuidas see tulemus sisaldab autoriõiguse ja autoriõigusega kaasnevate õigustega kaitstud algmaterjali. Mõlemal juhul, et TDM-i läbiviijal tekiks autoriõiguslik kaitse loodud tulemusel on aga vajalik täita AutÕS § 4 lg-st 2 tulenevad eeldused autoriõigusliku kaitse tekkimiseks teosele. TDM-i väljundi puhul on tegemist teaduse valdkonnas loodava teosega – DÜD artikli 3 kohaselt viiakse TDM-i läbi teadusuuringute eesmärgil. TDM-i tulemus on väljendatud objektiivses vormis ja selle vormi kaudu tajutav ning reprodutseeritav – TDM tulemus on üldjuhul PDF fail, Excel fail, kirjalikult esitatud aruande, graafiku, veebilehe jne kujul.¹⁹⁶ Ainukesena jääb üles küsimus, kas TDM-i tulemus on originaalne. Originaalsust pole rahvusvahelisel tasandil üheselt defineeritud. Autoriõiguse seadus sisustab originaalsust kui autori enda intellektuaalse loomingut, kuid Eesti kohtud ei ole selgelt ega ühetaoliselt originaalsuse kriteeriumi sisustanud. Seetõttu on õiguskirjanduses asunud seisukohale, et teose originaalsuse kriteeriumi sisustamisel on peab järgima Euroopa Liidu Kohtu praktikat, kes infoühiskonna direktiivi tõlgendades on andnud originaalsuse nõudele sisu ning selle minimaalse künnise EL tasandil harmoneerinud.¹⁹⁷ Euroopa Liidu Kohus on lahendis *Infopaq* leidnud, et originaalsus tähendab autori enda intellektuaalset loomingut. Sõnadele kui objektidele ei laiene kaitse – alles nende sõnade valik, kasutus ja kombineerimine võimaldab autoril väljendada oma loomingulist meelelaadi algupäraselt ja aitas tal jõuda tulemuseni, mis kujutab endast intellektuaalset loomingut.¹⁹⁸ Hilisemates lahendites on kohus selgitanud, et intellektuaalse loomingu protsessis peab autoril olema loomevabadus¹⁹⁹ ning teose loomisel on autor saanud väljendada oma loomingulisi võimeid tehes vabu ja loomingulisi valikuid.²⁰⁰

Teksti- ja andmekaave läbiviija rakendab oma loomingulisi võimeid tehes andmekogude valimisel, märgendussüsteemi loomisel ja andmete märgendamisel, algoritmide loomisel või valimisel ning nende rakendamisel tarkvaras ja algoritmi parameetrite kohandamisel oma suva järgi vabu ja loomingulisi valikuid. Sellise loomevabaduse rakendamise tulemusena annab TDM-i läbiviija oma intellektuaalse panuse, mille tulemusena sünnib olemas olevate andmete analüüsist uus teos, täites niimoodi originaalsuse kriteeriumi. Sellest tulenevalt leiab kinnitust autori teine hüpotees: andmekaave läbiviimist võib käsitleda selle läbiviija intellektuaalse panusena ning sõltuvalt andmekaave väljundist võib see olla kaitstav autoriõigusega.

¹⁹⁶ Trialle, J., d'Argenteuil, J., Francquen, A., Study on the legal framework of text and data mining (TDM). European Commission, lk 49. Arvutivõrgus: <https://op.europa.eu/s/n3LF> (20.04.2020)

¹⁹⁷ Lepik, G., Teose originaalsus Eesti ja Euroopa autoriõiguses. – *Juridica* IX/2015, lk 612

¹⁹⁸ C-5/08, *Infopaq*, p 45

¹⁹⁹ C-403/08 ja C-429/08, *Football Association Premier League*, p 98

²⁰⁰ EKO C-145/10, *Eva-Maria Painer versus Standard Verlags GmbH jt*. ECLI:EU:C:2011:798, p 89

Võimalus jääb, et TDM-i tulemus ei pruugi millegi pärast täita kõiki teosele autoriõigusliku kaitse tekkimise eeldusi. Kas sellisel juhul on tulemuse loojal õigus otsustada tulemuse kasutustingimuste üle? Olukorras, kus tulemus ei sisalda autoriõigusega kaitstud teoste originaalseid osi ei saa kellelgi teisel peale looja olla õigus määrata pakutava toote või teenuse kasutustingimusi, sh otsustada tulemuse avalikkusele kättesaadavaks tegemise üle, kasutada seda ise või lubada teistel kasutada tulemust teenuste või toodete loomiseks ärieesmärgil.

Kokkuvõttes asub autor seisukohale, et üldjuhul ei ole TDM-i tulemuse puhul tegemist tuletatud teosega, kuna TDM-i tulemus ise ei sisalda algselt reprodutseeritud teoseid ega nende teoste originaalseid osi. TDM-i tulemus võib olla tuletatud teoseks, kui sisaldab osi või väljavõtteid autoriõiguslikult kaitstavatest algmaterjalidest, ilmutades nii algteoste individuaalsuse. TDM-i läbiviija saab tugineda AutÕS § 19 lg-le 3¹ ning luua TDM-i tulemuse näol tuletatud teose autori teosest ilma autori nõusolekuta. TDM-i tulemuse on autoriõiguslikult kaitstav, kuna läbiviija rakendab oma loomingulisi võimeid tehes andmekogude valimisel, märgendussüsteemi loomisel ja andmete märgendamisel, algoritmide loomisel või valimisel ning nende rakendamisel tarkvaras ja algoritmi parameetrite kohandamisel oma suva järgi vabu ja loomingulisi valikuid.

KOKKUVÕTE

Käesolev magistritöö analüüsis digiühiskonna direktiivist tuleneva teksti- ja andmekaeve erandi autoriõiguslikke väljakutseid. Eelkõige keskendus autor andmematerjalile seadusliku juurdepääsu nõudele ning sellega seoses lepingulise ja tehnilise piirangu seadmise võimalikkusele. Samuti analüüsis autor andmekaeveks kasutatava andmekogu säilitamise ja jagamise võimalikkust ning viimasena seda, kas teksti- ja andmekaeve tulemus on tuletatud teos. Magistritöö eesmärgiks oli leida vastus küsimusele, kas DÜD artiklis 3 toodud säte vastab infoühiskonna vajadustele, arvestades muutunud vahekorda autorite ja avaliku huvi vahel, võimaldades seeläbi teadusorganisatsioonidel ja kultuuripärandiasutustel viia õiguskindlamalt läbi teksti- ja andmekaevet.

Teksti- ja andmekaeve on automatiseeritud analüüsimeetod, millega analüüsitakse digivormingus tekste ja andmeid, et saada teavet muu hulgas mustrite, suundumuste ja korrelatsioonide kohta. Seda protsessi viiakse üldjuhul läbi sadadele või tuhandetele algandmetele, et saada uut teavet ning sellest tulenevalt võib antud protsessi nimetada tinglikult ka teadmiste kaevandamiseks. Teadmiste kaevandamisel saadud tulemusi rakendatakse nii reaal-, sotsiaal- ja humanitaarteaduses ning veelgi enam teadusmahukas ettevõtluses, et teha teadmiste põhiseid otsuseid. Autoriõiguslikult on keerukam siiski teksti- ja andmekaeve läbiviimise protsess, mitte tulemusega seonduv.

TDM-i läbiviimine vajab andmematerjali, mis on sageli kaitstud autoriõigusega või *sui generis* andmebaasi tegija õigusega, eelkõige seoses teoste või muu materjali reprodutseerimisega või andmebaasist sisu väljavõtete tegemisega või mõlemaga. TDM-i läbiviimisel peab läbiviija kopeerima ja normaliseerima autoriõigusega kaitstavat materjali. TDM ise ei ole autoriõiguse reguleerimise objekt, vaid TDM-i läbiviimise käigus rakendatav andmetele juurdepääsu protsess, sh nende andmete kopeerimine ning normaliseerimine. Autoriõiguslikult rikuvad need tegevused eelkõige autori varalist õigust lubada ja keelata teose reprodutseerimist. Teatud olukordades võivad mõningad tegevused rikkuda ka õigust teose terviklikkusele ja teose töötlemisele. Kui TDM-i läbiviija soovib kasutada autoriõigusliku kaitse all olevaid teoseid, peab ta tuginema autoriõiguslikule erandile. Varasemalt EL õiguses reguleeritud autoriõiguslikud erandid ei arvesta aga erandite tegemisel tehnoloogiliste lahenduste mõjuga reprodutseerimisel või väljavõtete tegemisel, vaid on pigem väljatöötatud analoog süsteemide jaoks.

17. mail 2019. aastal avaldati Euroopa Liidu Teatajas Euroopa Parlamendi ja Nõukogu direktiiv, mis käsitleb autoriõigust ja autoriõigusega kaasnevaid õigusi digitaalsel ühtsel turul ning millega muudetakse direktiive 96/9/EÜ ja 2001/29/EÜ (digiühiskonna direktiiv või DÜD) ning, mis tuleb liikmesriikidel üle võtta 7. juuniks 2021. Digiühiskonna direktiivi artikliga 3(1) nähakse ette liikmesriikidele kohustuslik erand, mille kohaselt on teadusorganisatsioonidel ja kultuuripärandiasutustel õigus teadusuuringute eesmärgil toimuva teksti- ja andmekaeve jaoks reprodutseerida ja teha väljavõtteid autoriõiguslikult kaitstavatest ja *sui generis* andmebaasidest, teostest ning ajakirjandusväljaannetest, millele neil on seaduslik juurdepääs.

Teksti- ja andmekaeve on valdkond, kus ühtne lähenemine Euroopa Liidul puudus. Eesti on olnud üks vähestest Euroopa Liidu riikidest, kes on spetsiifiliselt reguleerinud teksti- ja andmekaeve erandi juba enne digiühiskonna direktiivi. AutÕS § 19 p 3¹ sätestab, et autori nõusolekuta ja autoritasu maksmiseta, kuid kasutatud teose autori nime, kui see on teosel näidatud, teose nimetuse ning avaldamisallika kohustusliku äranäitamiseega on lubatud õiguste objekti töötlemine teksti- ja andmekaeve eesmärkidel ning tingimusel, et selline kasutamine ei taotle ärilisi eesmärke. Autor leiab, et autoriõiguse seaduses sätestatud erand on aga piiratud töötlemisõigusega ning kuna põhiliseks piiravaks õiguseks teksti- ja andmekaeve tegemisel on reprodutseerimisõigus, ei ole sätestatud erand piisav eduka teksti- ja andmekaeve läbi viimiseks. Samuti on problemaatiline töötlemisõiguse (varaline õigus) kattumine õigusega teose puutumatusel (isiklik õigus). Autor soovib seadusandjal kaaluda isiklike ja varaliste õiguste konflikt Eesti õigussüsteemis lahendada, kehtestades uue isiklike ja varaliste õiguste kontseptsiooni lähtudes Berni konventsiooni miinimumstandardist, kus õigus teose puutumatusel on sõltuv autori au ja väärkuse kaitsest. Hetkel kehtiv lahendus ei taga teadusorganisatsioonidele õiguskindlat lahendust. DÜD artikli 3 üle võtmine ning kombineerimine AutÕS § 19 p 3¹ annab aga Eesti õigusrežiimile eelise, võimaldades õigustatud isikutel autori nõusolekuta reprodutseerida ja töödelda teoseid.

Digiühiskonna direktiivi artiklis 3 sätestatud TDM-i erand kehtestati pidades silmas teadusorganisatsioonides ja kultuuripärandiasutustes teadusuuringute eesmärgil toimuvat TDM-i. Varasemalt olid Euroopa Liidu teadusasutused ja kultuuripärandiasutused silmitsi õiguskindlusetusega, mil määral tohib teha sisu teksti- ja andmekaevet. Digiühiskonna direktiiviga võeti eesmärgiks see valdkond Euroopa Liidu tasemel reguleerida ning pakkuda Euroopale konkurentsivõimeline lahendus innovatsiooni edendamisel. Uue erandi kehtestamisega aga kerkisid üles mitmed õiguslikud küsimused, eelkõige seadusliku juurdepääsu nõue ning sellega seoses lepingulise ja tehnilise piirangu seadmise võimalikkus. Samuti andmekaeveks kasutatava andmekogu säilitamise ja jagamise võimalikkus.

Digiühiskonna direktiiv tõi Euroopa Liidu autoriõigusesse sisse termini seaduslik juurdepääs. Õigustatud isikud ehk teadusorganisatsioonid ja kultuuripärandiasutused, kes soovivad artikli 3 kohaselt TDM-i läbi viia, peavad omama seadusliku juurdepääsu andmematerjalile. EL autoriõiguses on juba sätestatud seaduspärane kasutamine, õiguspärane kasutaja, seaduspärane kasutamine ja seaduspärane juurdepääs. Autor leidis, et TDM-i reguleerimisel on taotluslikult eristatud seaduslikku juurdepääsu eelnevalt EL autoriõiguses sätestatud sarnastest nõuetest, et vältida tõlgendamisel tekkivat segadust. Autor analüüsis ning leidis, et juurdepääsu tuleb pidada seaduslikuks, kui juurdepääs on autoriseeritud (lubatud) õiguste valdaja poolt või saavutatud mõne autoriõigusliku erandi alusel. Kindlasti ei tohiks juurdepääsu lugeda seaduslikuks, kui see on saavutatud ebaseaduslikult, nt turvameetmete häkkimise teel. Varasemalt on viidatud, et Suurbritannias kehtestatud seadusliku juurdepääsu nõue hõlmab endas printsiipti, mille kohaselt teose lugemise õiguse olemasolul on olemas ka õigus teostada teksti- ja andmekaevet (*the right to read is the right to mine*), kui kõik muud eeldused on täidetud. Autor leidis, et DÜD artiklis 3 kehtestatud erandis sätestatud seadusliku juurdepääsu nõue pärineb Suurbritannia õigusest. Sellest tulenevalt asus autor seisukohale, et artikliga 3 kehtestatava erandi rakendamisel kehtib õigustatud isikule printsiipti *the right to read is the right to mine* ehk EL õiguses tohib teadusorganisatsioon või kultuuripärandi asutus TDM-i läbiviia, kui asutusel on vastav õigus teost lugeda. Sellega leidis kinnitust autori püstitatud esimene hüpotees.

Teoreetiline seaduslik juurdepääs aga ei pruugi tähendada, et õigustatud isik saab päriselt andmematerjalile ligi või veelgi enam, seda materjali teksti- ja andmekaeveks kasutada. Teksti- ja andmekaeve tegemist võivad praktikas takistada lepingulised ja tehnilised piirangud.

Digiühiskonna direktiiv on lepinguliste piirangute osas astunud suure sammu edasi õiguskindluse poole, sätestades artiklis 7(1), et DÜD artiklis 3 sätestatud erandiga vastuolus olevaid lepingulisi sätteid ei kohaldata. See tähendab, et kui lepingus on punkt, mis ei luba autori nõusolekuta teadusuuringute eesmärgil teksti- ja andmekaeve jaoks teost või muud materjali reprodutseerida ja väljavõtteid teha, siis ei saa õiguste omaja sellisele lepingupunktile tugineda. Selline kaitse lepinguliste piirangute eest tagab, et TDM-i läbiviija saaks efektiivselt tugineda DÜD artiklis 3 sätestatud erandile. Hinnates TDM-i erandit ja lepinguliste piirangute keeldu, liigub autoriõigus avatud teaduse poole. Võttes arvesse, et artiklis 3 sätestatud erandi ulatust – olles piiratud teadusasutuste ja kultuuripärandiasutustega – ning, et teksti- ja andmekaeve läbiviimisel õiguste omajatele põhjustatud kahju on minimaalne, ei peaks õiguste omajatel olema lepinguliste piirangute näol ühtki võimalust takistada DÜD artikli 3 alusel läbiviidavat teksti- ja andmekaevet. Autor leidis, et selline lepinguvabaduse piiramine rakendub isegi teostele, mis ei ole autoriõiguslikult kaitstud. Samuti asus autor seisukohale, et ka teoses

või muus materjalis endas märgitud piirang, mis keelab reproduktsioonide või väljavõtete tegemise on jõustamatu.

DÜD sätestab, et õiguste omajatel on õigus kohaldada meetmeid, et tagada nende võrkude ja andmebaaside turvalisus ja terviklikkus, kus majutatakse nende teoseid või muud materjali. Siin kohal viitab direktiiv tehnilistele kaitsemeetmetele (TPM) ehk tehnoloogiale, seadmele või komponendile, mille eesmärk on takistada või piirata teoses toiminguid, milleks autor luba ei ole andnud. Autor leidis, et õiguste omajatel on põhjendatud kasutada vaid juurdepääsu piiravaid TPM-i võrkudel või andmebaasidel, kus teoseid majutatakse, nt rakendades kasutajate autentimist, IP-aadresside *white-listing*'ut või parooliga sisse logimist. Olukorras, kus õiguste omaja rakendab tehnilisi kaitsemeetmeid, mis lähevad kaugemale direktiiviga lubatust, nt kopeerimist piiravaid meetmeid, on õigustatud isiku ainukeseks valikuks pöörduda õiguste omaja poole, et too eemaldaks TPM-i. Kui õiguste omaja seda ei tee peab õigustatud isik kasutama liikmesriigi kehtestatud meetet, mis Eestis tähendab autoriõiguse asjatundjate komisjoni poole pöördumist. Kui ka antud lahendus tulemust ei anna, võib pöörduda kohtusse. Sellest tulenevalt ei leidnud kinnitust autori hüpotees, et isik kellel on teose või muu materjali kasutuseks täielik õigus, võib teksti- ja andmekaeve tegemist piirava tehnilise kaitsemeetme iseseisvalt eemaldada. TPM-i iseseisvat eemaldamist keelab KarS ning selle õiguspäraseks eemaldamiseks tuleb õigustatud isikul läbida kohatu kadalipp.

Peale teksti- ja andmekaeve läbiviimist andmestikul tekib küsimus, mis saab teadmiste kaevandamiseks kasutatud andmekogust. Teaduse seisukohast on tähtis, et uurimus oleks kontrollitav. Selleks on omakorda vaja säilitada vastav andmekogu, mille pinnalt kontrollanalüüs läbi viia. DÜD artikkel 3(2) sätestab, et teostest ja muudest materjalidest DÜD artikkel 3(1) kohaselt tehtud koopiade säilitamisel tagatakse nõuetekohane turvalisuse tase ning neid võib säilitada teadusuuringute, sealhulgas nende uuringute tulemuste kontrollimise tarvis. Õigustatud isikutel on lubatud vastavat andmekogu säilitada. Autor leiab, et õiguste omajad, teadusorganisatsioonid ja kultuuripärandiasutused peaksid pakkuma välja omapoolse parima lahenduse, kuidas on nad suutelised koopiaid turvaliselt säilitama ning seejärel peaks liikmesriik otsustama koopiade säilitamise konkreetse korra üle, mis oleks proportsionaalne ja piirduma sellega, mis on vajalik koopiade turvaliseks säilitamiseks ja omavolilise kasutamise ärahoidmiseks. Seal hulgas on liikmesriikide ülesandeks jäetud määrata või luua usaldusväärseid organeid, kes tegelevad andmekogude majutamisega.

Kaasaegsed teadusuuringute rahvusvahelised praktikad nõuavad, et avaldatud empiirilised teadusuuringud oleksid läbinud vastastikuse eksperthindamise (*peer review*). Tulemuste kontrollimiseks on vastastikuse eksperthindamise läbiviijal vajalik aga juurdepääs

andmekogule. Kuna andmekogud sisaldavad ka autoriõigusega ja autoriõigusega kaasnevate õigustega kaitstavaid algandmeid, võib sellise algandmeid täis oleva andmekogu jagamine autoriõiguslikust vaatepunktist liigituda üldsusele edastamise alla. Autor leidis, et kui TDM-i läbiviija jagab andmekogu vaid ühe kindla või kindla hulga teadlastega ei saa vastavat tegevus lugeda üldsusele edastamise või kättesaadavaks tegemisenä, sest tegemist on konkreetsete või kindlaks määratud isikute rühmaga, kelle ülesandeks on teostada vastastikust eksperthinnangut ning see konkreetne või kindlaks määratud isikute hulk on liiga väike, et hõlmata üldsust. Sama järeldus kehtib ka olukorras, kus TDM-i läbiviija jagab andmekogu usaldusväärse organiga. Selleks, et tulemust kontrollida on aga eksperdil vajalik see andmekogu alla laadida ja sellele TDM-i rakendada. Infoühiskonna direktiivi artiklile 5(3)(a) tuginedes võib eksperthindamist läbiviiv teadlane vastava andmekogu ka alla laadida. TDM-i võib ekspert läbi viia DÜD artikli 3(1) kohaselt, kuna on seadusliku juurdepääsu saavutanud rikkumata teose autori ainuõigusi.

Autor leidis, et TDM tulemuse puhul ei ole üldjuhul tegemist tuletatud teosega. Teose töötlemine, veel lähem tuletatud teose loomine, ei ole eesmärk, mida TDM-i läbiviija teha tahaks. Selleks, et TDM-i tulemus oleks tuletatud teoseks, peaks ta sisaldama algteoste originaalseid osasid. Originaalsuse kriteeriumi täitmiseks piisab 11-st järjestikku kopeeritud sõnast, mis niisugusena väljendab (algse) autori enese intellektuaalset loomingut. Juhul kui TDM-i väljund sisaldab sellist sõnade valikut, võib TDM-i väljund osutada tuletatud teoseks. Üldjuhul TDM tulemus ei sisalda aga algselt reprodutseeritud teoseid ega nende originaalseid osi. Sellest tulenevalt ei ole TDM-i tulemus üldjuhul tuletatud teos. Kinnitust leidis autori püstitatud hüpotees, et teksti- ja andmekaeve tulemuse käsitlemine tuletatud teosena sõltub sellest, kuivõrd andmekaeveks kasutatavad autoriõiguse ja autoriõigusega kaasnevate õigustega kaitstavad objektid ja nende osad on andmekaeve tulemusena loodud objektis.

Olukorras, kus TDM-i tulemuseks on tuletatud teos ning üldjuhul on selle loomiseks vaja autorilt nõusolekut, saab TDM-i läbiviija tugineda AutÕS § 19 lg-le 3¹ ning luua TDM-i tulemuse näol tuletatud teose autori teosest ilma autori nõusolekuta, näidates ära teose autori nime, kui see on teosel näidatud, teose nimetuse ning avaldamisallika. Autori püstitatud hüpotees, selle kohta, kui andmekaeve tulemus on tuletatud teos, siis on oluline küsida algteose autoriõiguse ja kaasnevate õiguste (nt esitajaõiguste) omajatel luba nende teoste ja kaasnevate õiguste objektide kasutamiseks, ei pidanud paika.

Kinnitust leidis autori hüpotees selle kohta, et andmekaeve läbiviimist võib käsitleda selle läbiviija intellektuaalse panusena ning sõltuvalt andmekaeve väljundist võib see olla kaitstav autoriõigusega. Teksti- ja andmekaeve läbiviija rakendab oma loomingulisi võimeid tehes andmekogude valimisel, märgendussüsteemi loomisel ja andmete märgendamisel, algoritmide

loomisel või valimisel ning nende rakendamisel tarkvaras ja algoritmi parameetrite kohandamisel oma suva järgi vabu ja loomingulisi valikuid. Sellise loomevabaduse rakendamise tulemusena annab TDM-i läbiviija oma intellektuaalse panuse, mille tulemusena sünnib olemas olevate andmete analüüsist uus teos, täites niimoodi originaalsuse kriteeriumi.

Arvestades, et informatsiooni on palju ning avalikkusel on lihtsam sellele juurde pääseda, tasakaalustab seadusliku juurdepääsu nõue autorite huve ega põhjusta õigustatud isikutele negatiivseid mõjusid. Lepinguliste piirangute jõustamatus, viitab EL selgele soovile tagada õigustatud isikutele juurdepääs andmematerjalile, et teadusorganisatsioonid saaksid osa tehnoloogia arengust ja võimalustest eksploateerida autorite loomingut. Tõrvatilgaks meepotis on autori arvates tehniliste kaitsemeetmete ülimuslikkus. Infoühiskonna direktiivist tulenev tehniliste kaitsemeetmete režiim ja eriti nende ülimuslikkus teose vaba kasutuse ees, ei täida infoühiskonnas tarviliku tasakaalu õiguste omajate ja informatsiooni kättesaadavuse vahel. Arvestades, et õigustatud isikutel on õigus nõuda tehniliste kaitsemeetmete eemaldamist, kuid on karistatav kui nad seda ise teevad, on EL autoriõigus pigem kujunenud takistuseks innovatsioonile, kaitstes liialt autorite loomingut. Seda oleks saanud parandada DÜD-i vastuvõtmisel infoühiskonna direktiivi artikli 6(4) paragrahvi 2 täiendades. Siiski, arvestades, et andmekogusid on lubatud säilitada ning jagada vastastikuse eksperthinnangu tarvis on artiklis 3 sätestatud teksti- ja andmekaeve erand on teadusringkonna huve teeniv erand ning selle reguleerimine on loonud olulist õiguskindlust sektorisse.

Eesti autoriõiguslik režiim soosib teksti- ja andmekaeve läbiviimist võimaldades DÜD artikli 3 üle võtmisel õigustatud isikutel reprodutseerida ning AutÕS § 19 lg 3¹ kohaselt ka töödelda teoseid. Siiski selleks, et Eesti positsiooni tugevdada antud sektoris ning luua õiguskindlus, soovib autor seadusandjal kaaluda isiklike ja varaliste õiguste konflikt Eesti õigussüsteemis lahendada, kehtestades uue isiklike ja varaliste õiguste kontseptsiooni lähtudes Berni konventsiooni miinimumstandardist, kus õigus teose puutumatusel on sõltuv autori au ja väärkuse kaitsest.

COPYRIGHT CHALLENGES OF TEXT AND DATA MINING EXCEPTION PROVIDED IN THE DSM DIRECTIVE

Summary

This master's thesis analyzed the copyright challenges of the text and data mining (TDM) exemption under the Directive on Copyright in the Digital Single Market (DSM Directive). In particular the author focused on the requirement of legal access to data and the possibility of imposing a contractual and technical restriction in this regard. The author also analyzed the possibility of storing and sharing the database used for data mining and lastly, whether the result of text and data mining constitutes a derivative work.

Text and data mining is an automated analysis method which analyzes text and data in digital format to obtain information about patterns, trends, and correlations, among other things. This process is usually performed on hundreds or thousands of raw data to acquire new information, and as a result, this process can also be conditionally called knowledge mining. The results of knowledge mining are applied in the real sciences, social sciences and humanities, and even more so in data driven business, to make knowledge-based decisions. However, the process of conducting text and data mining process is more complicated in copyright than the result.

TDM often requires material which is protected by copyright or the *sui generis* database right of the maker of the database, primarily in connection with the reproduction of works or other material or the extraction of content from the database. In certain instances, text and data mining can involve acts protected by copyright, by the *sui generis* database right or by both, in particular, the reproduction of works or other subject matter, the extraction of contents from a database or both which occur for example when the data are normalised in the process of text and data mining. Where no exception or limitation applies, an authorisation to undertake such acts is required from rightholders. However, copyright exceptions previously regulated by EU law do not take into account the effects of technological solutions on reproductions or extraction, but are rather designed for analogue systems.

On 17th May 2019, a Directive of the European Parliament and of the Council on copyright and related rights in the digital single market and amending Directives 96/9 / EC and 2001/29 / EC was published in the Official Journal of the European Union to be transposed by Member States by June 7 2021. Article 3(1) of the Digital Single Market Directive provides for a mandatory derogation for Member States to allow research organizations and cultural heritage

institutions to reproduce and extract from copyrighted and *sui generis* databases, works and press publications to which they have legal access, to conduct text and data mining.

Text and data mining was an area where the European Union lacked a coherent approach. Estonia was one of the few EU countries that has specifically regulated the TDM exemption before the DSM Directive. § 19 section 3¹ of the Copyright Act provides processing of an object of rights for the purposes of text and data mining and provided that such use does not have a commercial objective is permitted without the authorisation of the author and without payment of remuneration if mention is made of the name of the author of the work, if it appears thereon, the name of the work and the source publication.

However, the author considers that the exception provided for in the Copyright Act is limited to the right of alteration, and since the main restrictive right in making text and data mining is the reproduction right, the provided exception is not sufficient for successful text and data mining. Furthermore, it is also problematic that the right to process (economic right) overlaps with the right to the inviolability of the work (moral right). The author recommends that the legislator consider resolving the conflict of moral and economic rights in the Estonian legal system by establishing a new concept of moral and economic rights based on the minimum standard of the Berne Convention, where the right to inviolability depends on the protection of the author's honor and dignity.

The TDM exemption set forth in Article 3 of the Digital Single Market Directive was established in the light of TDM carried out by research organizations and cultural heritage institutions for research purposes. Previously, EU research and cultural heritage institutions were faced with legal uncertainty as to the extent to which content could be extracted by text and data. The Digital Single Market Directive aimed to regulate this area at EU level and provide Europe with a competitive solution to promote innovation.

The DSM Directive introduced the term “lawful access” in the European Union copyright law. Entitled persons, i.e. research organizations and cultural heritage institutions, aiming to carry out TDM in accordance with Article 3 must have legal access to the data material. EU copyright has previously introduced different terms such as lawful use, lawful user, legal access, legal use.

The author detects that the regulation of TDM deliberately distinguishes between legal access and similar requirements previously laid down in EU copyright, in order to avoid confusion of interpretation. The author analyzed and found that access should be considered lawful if the access was authorized (permitted) by the rights holder or obtained under a copyright exception.

Certainly, access should not be considered lawful if it has been obtained illegally, for example through security hacking.

It has previously been argued that the requirement of lawful access in the United Kingdom includes the principle that, if there is a right to read a work, there is also a right to perform text and data mining (the right to read is the right to mine) if all other conditions are met. The author considered that the requirement of lawful access set out in the exception in section 3 of the DSM Directive derives from British law. Consequently, the author took the view that in applying the exception in Article 3, the rightholder is subject to the principle of the right to read is the right to mine, i.e. in EU law a TDM may be carried out by a research organization or cultural heritage institution if it has the right to read the work. This confirmed the author's first hypothesis. However, theoretical legal access does not necessarily mean that the data subject can actually access the data material, or even more, use it for text and data mining. In practice, legal access may be hindered by contractual and technical restrictions.

The DSM Directive contributes as a major step towards legal certainty with regard to contractual restrictions by stipulating in Article 7 (1) that contractual provisions contrary to the derogation provided for in Article 3 of the DSM do not apply. This means that if there is a clause in the contract which does not allow the reproduction and extraction of a work or other material for research and text mining for research purposes without the consent of the author, the rightholder cannot rely on such a clause. Such protection against contractual restrictions ensures that TDM can effectively rely on the exception provided for in Article 3 of the DSM.

Assessing the TDM exception and the prohibition of contractual restrictions, copyright is moving towards open science. The ban on contractual restrictions is welcomed and will contribute to scientific progress. Given that the scope of the derogation provided for in Article 3 - limited to research and cultural heritage institutions - and that the damage caused to rightholders during text and data mining is minimal, rightholders should not have any possibility, through contractual restrictions, to prevent data mining. The author found that such a restriction on freedom of contract applies even to works that are not protected by copyright. The author was also of the opinion that the restriction mentioned in the work or other material itself, which prohibits the making of reproductions or extracts, is unenforceable.

The Digital Single Market Directive allows, on the one hand rightholders to use technical protection measures and, on the other hand, restricts their use. A technical protection measure (TPM) is any technology, device or component whose purpose, in the normal course of its operation, is to prevent or restrict acts relating to works or other subject matter which have not been authorized by the author. The DSM stipulates that rightholders have the right to take

measures to ensure the security and integrity of the networks and databases where their works or other material are housed. Here, the directive refers to technical protection measures (TPM), i.e. a technology, device or component designed to prevent or restrict acts in a work that have not been authorized by the author.

The author considered that rightholders are only justified in using access-restrictive TPMs on networks or databases where works are hosted, e.g. by implementing user authentication, white-listing IP addresses, password login or two factor authentication. In a situation where the rightholder applies technical protection measures that go beyond what is allowed by the Directive, such as measures restricting copying, the only option available to the entitled person is to turn to the rightholder to remove the TPM.

If the rightholder does not do so, the entitled person must use a measure established by a Member State, which in Estonia means applying to the copyright committee. In case this does not provide you a desired solution, there is a possibility to go to court. Consequently, the author's hypothesis that a person who is entitled to conduct TDM can independently remove a technical protection measure restricting text and data mining was not confirmed.

The author finds that the regime of technical protection measures under the Information Society Directive, and in particular their primacy over the free use of the work, does not strike the necessary balance in the information society between rightholders and access to information. Given that entitled persons have the right to demand the removal of technical protection measures, but are not allowed to do so themselves, EU copyright has rather become an obstacle to innovation by over-protecting authors' creations. This could have been improved by the adoption of the DSM by supplementing Article 6 (4) (2) of the Information Society Directive.

After performing text and data mining on the database, a question arises as to what will become of the database used to extract knowledge. From a scientific point of view, it is important that the study is verifiable, and this in turn requires a database on the basis of which the corresponding control analysis must be performed. Article 3 (2) of the DSM provides that copies of works and other subject matter made in accordance with Article 3 (1) of the DSM shall be kept at an appropriate level of security and may be retained for research purposes, including verification of the results of those studies. Entitled persons are allowed to keep the database. The author considers that entitled persons, research organizations and cultural heritage institutions should propose their best solution for their ability to preserve copies, and then the Member State should decide on specific arrangements for the preservation of copies that are proportionate and limited to what is necessary for the safe preservation of copies and

to prevent unauthorized use. Among other things, it is up to the Member States to designate or set up trusted bodies to host the databases.

Modern research practices require that published empirical research has undergone peer review. However, in order to verify the results, the peer reviewer needs to obtain access to the database. As databases also contain data protected by copyright and related rights, the sharing of such a database full of protected data may, from a copyright point of view, be considered as an infringement of the right of communication to the public.

The author finds that when a person conducting TDM shares a database with only one or a certain number of researchers, the activity in question cannot be considered as communication or making available to the public, as it is a specific or identified group of persons tasked with peer review and the number of persons appointed is too small to cover the general public.

The same conclusion applies in a situation where the TDM operator shares the database with a trusted body. However, a trusted body must ensure that, when it in turn shares a database, it must have the purpose of enabling the individual to verify the results of the research. However, in order to verify the result, the expert needs to download this database and apply TDM to it. Pursuant to Article 5 (3) (a) of the Information Society Directive, the peer reviewer may also download the relevant database. The TDM may be carried out by an expert in accordance with Article 3 (1) of the DSM, since he has obtained lawful access without infringing the exclusive rights of the author of the work.

The author found that the TDM result is not a derived work, because the TDM result itself does not contain the originally reproduced works or their original parts, and consequently the individuality of the original works does not stand out. These originally reproduced copyrighted works are used only to create a database that uses data mining techniques to identify valuable information.

In a situation where, for any reason, a TDM result should contain original parts or excerpts of a copyrighted original work, the result may be a derivative work. Therefore, the author's hypothesis that addressing the result of a text and data mining as a derived work depends on the extent to which the objects protected by copyright and related rights used for data mining and their parts are created in the object of the result of the data mining. In a situation where the result of a TDM is a derived work and generally requires the consent of the author, the TDM performer can rely on § 19 section 3¹ of the Copyright Act and create a derivative work of the TDM result without the author's consent, when referring to the name of the author (if indicated on the work) the title of the work and the source of publication. The hypothesis put forward by

the author, proposing that the result of the data mining is a derived work, then it is important to ask the holders of the original work's copyright and related rights for permission to use these works and related rights objects, was incorrect.

The author's hypothesis that data mining can be considered as an intellectual contribution of the performer and, depending on the output of data mining, it can be protected by copyright, was confirmed. The text and data miner exercises his or her creative abilities by making free and creative choices in selecting databases, creating a tagging system and tagging data, creating or selecting algorithms, and implementing them in software and customizing algorithm parameters. As a result of the exercise of such creative freedom, the TDM performer makes his intellectual contribution, as a result of which a new work is created from the analysis of existing data, thus fulfilling the criterion of originality.

Given the amount of information and the ease with which it is accessible to the public, the requirement of lawful access balances the interests of authors and does not adversely affect those entitled. With unenforceability of contractual restrictions, the EU refers to a clear desire to ensure that rightholders have access to data so that research organizations can take part in technological developments and opportunities to exploit authors' creations. Author finds that the tar drop in the honey pot is the primacy of technical protection measures. The regime of technical protection measures under the Information Society Directive, and in particular their primacy over the free use of a work, does not strike the necessary balance in the information society between rightholders and access to information. Given that rightholders have the right to demand the removal of technical protection measures, but are punishable if they do so themselves, EU copyright has rather become an obstacle to innovation by over-protecting authors' creations. This could have been improved by the adoption of the DSM Directive by supplementing Article 6(4) of the Information Society Directive. However, given that databases may be stored and shared for peer review, the text and data mining exception in Article 3 is an exception in the interest of the scientific community and its regulation has created significant legal certainty for the sector.

The Estonian copyright regime favors text and data mining by enabling entitled persons to reproduce works in accordance with Article 3 of the DSM Directive and process according to § 19 section 3¹ of the Copyright Act. However, in order to strengthen Estonia's position in this sector and create legal certainty, the author recommends the legislator to consider resolving the conflict of moral and economic rights in the Estonian legal system by establishing a new concept of moral and economic rights based on the Berne Convention minimum standard.

KASUTATUD LÜHENDID

Andmebaasi direktiiv – Euroopa Parlamendi ja nõukogu direktiiv 96/9/EÜ, 11. märts 1996, andmebaaside õiguskaitse kohta - EÜT L 77, 27.3.1996, lk 20—28

AutÕS – autoriõiguse seadus

Digiühiskonna direktiiv või DÜD – Euroopa Parlamendi ja nõukogu direktiiv (EL) 2019/790, 17. aprill 2019, mis käsitleb autoriõigust ja autoriõigusega kaasnevat õigusi digitaalsel ühtsel turul ning millega muudetakse direktiive 96/9/EÜ ja 2001/29/EÜ. ELT L 130, 17.5.2019, p. 92–125

EIK – Euroopa Inimõiguste Kohus

Infoühiskonna direktiiv või IÜD – Euroopa Parlamendi ja nõukogu direktiiv 2001/29/EÜ, 22. mai 2001, autoriõiguse ja sellega kaasnevate õiguste teatavate aspektide ühtlustamise kohta infoühiskonnas. EÜT L 167, 22.06.2001, 10-19

PS - Eesti Vabariigi põhiseadus

SäES – säilituseksemplari seadus

TAKS – teadus- ja arendustegevuse korralduse seadus

TDM – teksti- ja andmekaeve

TPM – tehnilised kaitsemeetmed

KASUTATUD KIRJANDUS

1. Autoriõiguse ja autoriõigusega kaasnevate õiguste seaduse eelnõu. Versioon: 19-7-2014. Arvutivõrgus: https://www.just.ee/sites/www.just.ee/files/autos_en_19-7-2014.pdf (28.03.2020)
2. Bottis, M., Papadopoulos, M., Zampakolas, C., Paraskevi, G. Text and Data Mining in Directive 2019/790/EU Enhancing Web-Harvesting and Web-Archiving in Libraries and Archives. – Open Journal of Philosophy, 2019(9), lk 369-395
3. De Castilho, R. E., Dore, G., Margoni, T., Labropoulou, P., Gurevych, I. A Legal Perspective on Training Models for Natural Language Processing. In Proceedings of the Eleventh International Conference on Language Resources and Evaluation (LREC-2018). Arvutivõrgus: <http://www.lrec-conf.org/proceedings/lrec2018/pdf/1006.pdf> (27.03.2020)
4. Dreier, T., Hugenholtz, P. B. Concise European Copyright Law. Alphen aan den Rijn: Kluwer Law International. 2016
5. Euroopa Komisjon. Digital Single Market: EU negotiators reach a breakthrough to modernise copyright rules. 13.02.2019. Arvutivõrgus: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/IP_19_528 (30.03.2020)
6. Euroopa Komisjon. Ettepanek: Euroopa Parlamendi ja nõukogu direktiiv autoriõiguste kohta digitaalsel ühtsel turul. Brüssel, 14.09.2016. COM(2016) 593 final 2016/0280(COD), edaspidi ka autoriõiguse direktiivi eelnõu. Arvutivõrgus: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/ET/TXT/HTML/?uri=CELEX:52016PC0593&from=EN>
7. Euroopa Komisjon. Ettepanek: Euroopa Parlamendi ja nõukogu direktiiv autoriõiguste kohta digitaalsel ühtsel turul. Brüssel, 14.09.2016. COM(2016) 593 final 2016/0280(COD). Arvutivõrgus: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/ET/TXT/?uri=CELEX:52016PC0593> (13.04.2020)
8. Euroopa Komisjon. The European data market study: Final report 01.02.2017, Executive Summary. Arvutivõrgus: https://ec.europa.eu/newsroom/dae/document.cfm?doc_id=44398
9. Gaikwad, T. R., Raut, A. B. A Review on Database Security. International Journal of Science and Research. Vol. 3(4) 2014, lk 372-374
10. Geiger, C. Constitutionalising intellectual property law? The influence of fundamental rights on intellectual property in the European Union. - IIC 37/2006, pp 371-406
11. Geiger, C., Frosio, G., Bulayenko, O. Text and Data Mining in the Proposed Copyright Reform: Making the EU Ready for an Age of Big Data? International Review of Intellectual Property and Competition Law 49/2018, pp 814-844
12. Geiger, C., Frosio, G., Bulayenko, O. The Exception for Text and Data Mining (TDM) in the Proposed Directive on Copyright in the Digital Single Market - Legal Aspects. Euroopa Parlament 2018. Arvutivõrgus:

- [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/IDAN/2018/604941/IPOL_IDA\(2018\)604941_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/IDAN/2018/604941/IPOL_IDA(2018)604941_EN.pdf)
13. Geiger, C., Izyumenko, E. Freedom of expression as an external limitation to copyright law in the EU: the Advocate General of the CJEU shows the way. *European Intellectual Property Review*, 2019 41(3), lk 131-137
 14. Guibault, L., Margoni, T. Legal aspects of open access to publicly funded research. Arvutivõrgus: <https://www.oecd.org/sti/ieconomy/Chapter7-KBC2-IP.pdf> (14.04.2020)
 15. Han, J., Kamber, M., Pei, J. *Data Mining: concepts and techniques*. Waltham: Elsevier, 2012
 16. Hilty, R. M., Richter, H. Position Statement of the Max Planck Institute for Innovation and Competition on the Proposed Modernisation of European Copyright Rules. PART B. Exceptions and Limitations. Max Planck Institute for Innovation and Competition, 2017, Arvutivõrgus: https://www.ip.mpg.de/fileadmin/ipmpg/content/stellungnahmen/MPI-Position-Paper_TDM_2017-01-14-corr_def.pdf (14.04.2020)
 17. Hugenholtz, B. The New Copyright Directive: Text and Data Mining (Articles 3 and 4). Kluwer Copyright Blog. Arvutivõrgus: <http://copyrightblog.kluweriplaw.com/2019/07/24/the-new-copyright-directive-text-and-data-mining-articles-3-and-4/>
 18. Hugenholtz, P. B., van Velze, S. C. Communication to a New Public? Three reasons why EU copyright law can do without a 'new public'. *IIC* – 2016(47), lk 797-816
 19. Jütte, J. B. *Reconstructing European Copyright Law for the Digital Single Market: Between Old Paradigms and Digital Challenges*. Baden-Baden: Nomos, 2017
 20. Karapapa, S. *Private Copying*. London; New York: Routledge, 2012
 21. Kelli, A., Mets, T., Vider, K., Kull, I. Avatud teadus Eestis ja Euroopas: õiguslik ja majanduslik lähenemine, lk 22 Arvutivõrgus: https://www.etag.ee/wp-content/uploads/2018/02/Avatud-teadus-Eestis-ja-Euroopas_T%C3%9C.pdf (14.04.2020)
 22. Kelli, A., Nemvalts, K., Vasamäe, E., Hoffmann, T., Härmand, K., Värvi, A., Jents, L., Elunurm, S., Seppel, T. Autoriõiguse ja autoriõigusega kaasnevate õiguste seaduse eelnõu ja seletuskirja esialgne lähtematerjal. Arvutivõrgus: https://www.just.ee/sites/www.just.ee/files/elfinder/article_files/autorioiguse_analuus_0.pdf (03.04.2020)
 23. Kelli, A., Tavast, A., Lindén, K., Vider, K., Birštonas, R., Labropoulou, P., Kull, I., Tavits, G., Värvi, A. The Extent of Legal Control over Language Data: the Case of Language Technologies. *Proceedings of CLARIN Annual Conference 2019: CLARIN*

- Annual Conference, Leipzig, Germany, 30 September – 2 October 2019. Ed. K. Simov and M. Eskevich. CLARIN, 69-74.
24. Kelli, A., Vider, K. Kas külmikule tohib õpetada eesti keelt? – Sirp 15. märts 2019, lk 40. Arvutivõrgus: www.shorturl.at/ksxQW
25. Kelli, A., Vider, K., Tavast, A., Lindén, K., Birštonas, R., Labropoulou, P., Värvi, A., Kull, I., Tavits, G., Ginter, C. Keeleandmete õigusliku režiimi mõju keeletehnoloogia arendamisele ja kasutamisele – avaldamata teos (autoril on paberil koopia)
26. Kenneally, M. E. Commandeering Copyright. Notre Dame Law Review, Vol 87(3) 2012, lk 1179-1244
27. Kretschmer, M., Deazley, R., Edwards, L., Ericksen, K., Schafer, B., Zizzo, D. J. The European Commission's Public Consultation on the Review of EU Copyright Rules: A Response by the CREATE Centre. – European Intellectual Property Review 2014, 36(9), pp. 547-553
28. Kretschmer, M., Derclaye, E., Favale, M., Watt, R. The Relationship Between Copyright and Contract Law. Intellectual Property Office Research Paper No. 2010(04). Arvutivõrgus: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2710614 (17.04.2020)
29. Kwartler, T. Text Mining in practice with R. Chichester: John Wiley & Sons, 2017
30. Madise, Ü. jt. Eesti Vabariigi põhiseadus. Kommenteeritud väljaanne. Neljas, parandatud ja täiendatud väljaanne. Tallinn: Juura, 2017
31. Mazziotti, G. EU Digital Copyright Law and the End-User. Berlin: Springer, 2008
32. Narits, R. Õiguse entsüklopeedia. Tallinn: Õigusteabe AS Juura. 1995
33. Nemvalts, K., Seppel, T., Kelli, A., Vasamäe, E., Elunurm, S., Adamsoo, R. Autoriõiguse ja autoriõigusega kaasnevate õiguste probleemide koondkaardistus. Arvutivõrgus: https://www.just.ee/sites/www.just.ee/files/elfinder/article_files/autorioiguse_koondkaardistus_0.pdf (18.04.2020)
34. Netanel, N. W. Making Sense of Fair Use. Lewis & Clark Law Review Vol. 15, 2011, pp 715-771
35. Õiguskomisjoni raportiprojekt, mis käsitleb ettepanekut võtta vastu Euroopa Parlamendi ja nõukogu direktiiv autoriõiguste kohta digitaalsel ühtsel turul. (COM(2016)0593 – C8-0383/2016 – 2016/0280(COD)), lk 27 Arvutivõrgus: https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/JURI-PR-601094_ET.pdf?redirect (19.04.2020)
36. Quintais, J. P. Copyright in the Age of Online Access: Alternative Compensation Systems in EU law. Alphen aan den Rijn: Kluwer Law International. 2017

37. Quintais, J. P. The New Copyright in the Digital Single Market Directive: A Critical Look. *European Intellectual Property Review*, 2020, 42(1), lk 28-41
38. Rattur, E. Raamatukogude digitaalsetes kogudes teksti- ja andmekäve tegemise õiguslikud probleemid. Magistritöö. Juhendaja Aleksei Kelli. Tartu: Tartu Ülikool 2018 (käsitöö TÕ Iuridicumi teabekeskuses).
39. Rosati, E. The Exception for Text and Data Mining (TDM) in the Proposed Directive on Copyright in the Digital Single Market - Technical Aspects. Euroopa Parlament 2018. Arvutivõrgus: <https://op.europa.eu/et/publication-detail/-/publication/fdb4ecaa-20f1-11e8-ac73-01aa75ed71a1/language-en/format-PDF/source-114811744> (08.03.2020)
40. Rosentau, M. E-tempora, e-mores. – *Juridica* 2015/II, lk 138-152
41. Rosentau, M. Intellektuaalse omandi õigused infotehnoloogia valdkonnas. Infotehnoloogilise loomingu olemus. *Juridica* II/2008, lk 171-183
42. Rosentau, M. Intellektuaalse omandi õigused infotehnoloogias. Autori isiklikud (moraalsed) õigused. *Juridica* IX/2007, lk 651-666
43. Rosentau, M. Intellektuaalse omandi õigused infotehnoloogias. Autori varalised õigused. *Juridica* X/2010, lk 751-768
44. Säilituseksemplari seaduse seletuskiri, 157 SE. Arvutivõrgus: <https://www.riigikogu.ee/tegevus/eelnoud/eelnou/6ed2707e-a2a1-451f-923a-d1057aec8394>
45. Sherrel, P., Wortley, W. The DSM Directive: A Significant Change to the Regulation of Copyright Online. Arvutivõrgus: <https://iclg.com/practice-areas/copyright-laws-and-regulations/1-the-dsm-directive-a-significant-change-to-the-regulation-of-copyright-online> (12.04.2020)
46. Shirer, M., Goepfert, J. IDC Forecasts Revenues for Big Data and Business Analytics Solutions Will Reach \$189.1 Billion This Year with Double-Digit Annual Growth Through 2022. International Data Corporation. Arvutivõrgus: <https://www.idc.com/getdoc.jsp?containerId=prUS44998419>
47. Snijders, T., van Deursen, S. The Road Not Taken – the CJEU Sheds Light on the Role of Fundamental Rights in the European Copyright Framework – a Case Note on the Pelham, Spiegel Online and Funke Medien Decisions. - *International Review of Intellectual Property and Competition Law* 50/2019, pp 1176-190
48. Stamatoudi, I. A. *New Developments in EU and International Copyright Law*. Alphen aan den Rijn: Kluwer Law International, 2016
49. Synodinou, T., Jougoux, P., Markou, C., Prastitou, T. *EU Internet Law on the Digital Era: Regulation and Enforcement*. Cham: Springer. 2020

50. Targosz, T. Poland's Challenge to the DSM Directive – and the Battle Rages On... Kluwer Copyright Blog. Arvutivõrgus: <http://copyrightblog.kluweriplaw.com/2019/06/10/polands-challenge-to-the-dsm-directive-and-the-battle-rages-on/> (30.03.2020)
51. Tavast, A., Pisuke, H., Kelli, A. Õiguslikud väljakutsed ja võimalikud lahendused keeleressursside arendamisel. Eesti rakenduslingvistika ühingu aastaraamat. Vol. 9, Tallinn, 2013
52. Trialles, J., d'Argenteuil, J., Francquen, A., Study on the legal framework of text and data mining (TDM). European Commission. Arvutivõrgus: <https://op.europa.eu/s/n3LF> (14.03.2020)
53. Ühistranspordiseaduse muutmise seaduse eelnõu seletuskiri. 188 SE. Arvutivõrgus: <https://www.riigikogu.ee/download/57606e16-5955-42eb-896a-45ffc6ef9142> (28.03.2020)
54. UK Intellectual Property Office. Exceptions to copyright: Research. Arvutivõrgus: https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/375954/Research.pdf (14.04.2020)
55. Varul, P. jt (koost). Võlaõigusseadus I. Üldosa (§§ 1-207). Komm vlj. Tallinn: Juura. 2006
56. Walter, M. M., von Lewinski, S. European Copyright Law: A Commentary. Oxford: Oxford University Press. 2010

KASUTATUD ÕIGUSAKTID

57. Autoriõiguse seadus - RT I, 19.03.2019, 55
58. Berni kirjandus- ja kunstiteoste kaitse konventsioon - RT II 1994, 16, 49
59. Copyright Act of 1976, Pub. L. No. 94-553
60. Eesti Vabariigi põhiseadus - RT I, 15.05.2015, 2
61. Euroopa Liidu põhiõiguste harta. ELT C 326, 26.10.2012, lk 391—407
62. Euroopa Parlamendi ja nõukogu direktiiv (EL) 2019/790, 17. aprill 2019, mis käsitleb autoriõigust ja autoriõigusega kaasnevaid õigusi digitaalsel ühtsel turul ning millega muudetakse direktiive 96/9/EÜ ja 2001/29/EÜ. EÜT L 130, 17.5.2019, 92–125
63. Euroopa Parlamendi ja nõukogu direktiiv 2001/29/EÜ, 22. mai 2001, autoriõiguse ja sellega kaasnevate õiguste teatavate aspektide ühtlustamise kohta infoühiskonnas. EÜT L 167, 22.06.2001, 10-19
64. Euroopa Parlamendi ja nõukogu direktiiv 2009/24/EÜ, 23. aprill 2009, arvutiprogrammide õiguskaitse kohta (kodifitseeritud versioon) (EMPs kohaldatav tekst). ELT L 111, 5.5.2009, 16-22.
65. Euroopa Parlamendi ja nõukogu direktiiv 96/9/EÜ, 11. märts 1996, andmebaaside õiguskaitse kohta. EÜT L 77, 27.3.1996, 20-28
66. Euroopa Parlamendi ja nõukogu määrus (EL) 2016/679, 27. aprill 2016, füüsiliste isikute kaitse kohta isikuandmete töötlemisel ja selliste andmete vaba liikumise ning direktiivi 95/46/EÜ kehtetuks tunnistamise kohta (isikuandmete kaitse üldmäärus), ELT L 119, 4.5.2016, 1-88.
67. Inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsioon. - RT II 2010, 14, 54
68. Karistusseadustik - RT I, 28.02.2020, 5
69. Lepitusseadus - RT I 2009, 59, 385

KASUTATUD KOHTUPRAKTIKA

70. EIKo 36769/08, *Ashby Donald and Others vs France*
71. EK C-469/17, *Funke Medien NRW GmbH versus Bundesrepublik Deutschland*, ECLI:EU:C:2018:870 kohtujuristi M. Szpunari ettepanek
72. EK C-516/17, *Spiegel Online GmbH versus Volker Beck*, ECLI:EU:C:2019:16 kohtujuristi M. Szpunari ettepanek
73. EKo C-135/10, *Società Consortile Fonografici (SCF) versus Marco Del Corso* ECLI:EU:C:2012:140
74. EKo C-192/04, *Lagardère Active Broadcast, versus Société pour la perception de la rémunération équitable (SPRE), Gesellschaft zur Verwertung von Leistungsschutzrechten mbH (GVL)* ECLI:EU:C:2005:475
75. EKo C-215/88, *Casa Fleischhandels-GmbH versus Bundesanstalt für landwirtschaftliche Marktordnung* ECLI:EU:C:1989:33
76. EKo C-263/18 *Nederlands Uitgeversverbond versus Tom Kabinet Internet BV* ECLI:EU:C:2019:1111
77. EKo C-30/14, *Ryanair Ltd versus PR Aviation BV* ECLI:EU:C:2015:10
78. EKo C-306/05, *Sociedad General de Autores y Editores de España (SGAE) versus Rafael Hoteles SA* ECLI:EU:C:2006:764
79. EKo C-310/17, *Levola Hengelo BV versus Smilde Foods BV*, ECLI:EU:C:2018:899
80. EKo C-403/08 ja C-429/08, *Football Association Premier League and Others* EU:C:2011:631
81. EKo C-469/17, *Funke Medien NRW GmbH versus Bundesrepublik Deutschland*, ECLI:EU:C:2019:623
82. EKo C-476/17, *Pelham GmbH versus Ralf Hütter*, ECLI:EU:C:2019:624
83. EKo C-5/08, *Infopaq International A/S versus Danske Dagblades Forening*, ECLI:EU:C:2009:465
84. EKo C-516/17, *Spiegel Online GmbH versus Volker Beck*, ECLI:EU:C:2019:625
85. EKo C-527/15, *Stichting Brein versus Jack Frederik Wullems* EU:C:2017:300
86. EKo C-89/04, *Mediakabel BV versus Commissariaat voor de Media* ECLI:EU:C:2005:348

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja lõputöö üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina, Silver Sõrmus (18.07.1996), annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) enda loodud teose „DIGIÜHISKONNA DIREKTIIVIS SÄTESTATUD TEKSTI- JA ANDMEKAEVE ERANDI AUTORIÕIGUSLIKUD VÄLJAKUTSED“, mille juhendaja on Aleksei Kelli,

1.1. reprodutseerimiseks säilitamise ja üldsusele kättesaadavaks tegemise eesmärgil, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace-is lisamise eesmärgil kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni;

1.2. üldsusele kättesaadavaks tegemiseks Tartu Ülikooli veebikeskkonna kaudu, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace'i kaudu kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni.

2. olen teadlik, et punktis 1 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.

3. kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei rikuta teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse seadusest tulenevaid õigusi.

Tallinnas 29.04.2020